

Алесь Бельскі

**Сучасная
літаратура
Беларусі**

Дапаможнік для настаўнікаў

Рэкамендаваны Навукова-метадычным цэнтрам
вучэбнай кнігі і сродкаў навучання Міністэрства
адукацыі Рэспублікі Беларусь

Мінск
АВЕРСЭВ
2000

УДК 882.6
ББК 84(4Бси) Б 44

Рэцэнзенты: кандыдаты філалагічных навук **М. П. Кенъка, П. I. Навуменка**; галоўны рэдактар часопіса «Роднае слова», выдатнік асветы Рэспублікі Беларусь **М. М. Шавыркін**; загадчык кабінета беларускай мовы і літаратуры Мінскага ГУНН. **В. Самедава**

Бельскі А.

Сучасная літаратура Беларусі: Дапам. для наст. — Мн.: ТАА «Аверсэв», 2000. 127 с.

ISBN 985-6389-61-5

Кніга доктара філалагічных навук, прафесара кафедры беларускай літаратуры XX стагоддзя Белдзяржуніверсітета А. І. Бельскага знаёміць маладых чытачоў з сучаснай літаратурай Беларусі, яе асноўнымі кірункамі і тэндэнцыямі развіцця. Даецца характарыстыка літаратурнай сітуацыі ў рэспубліцы, разглядаюцца найбольш важныя мастацкія набыткі беларускай паэзіі, прозы і драматургіі ў другой палове 80-х — 90-я гады.

Разлічана на шырокое кола чытачоў.

ISBN 985-6389-61-5

УДК 882.6
ББК 84(4Бей)
© Бельскі А. І., 2000
© Афармленне, выданне ТАА «Аверсэв», 2000

Кароткі змест

Агульная характеристыка сучаснай літаратуры

Розголос беларускай літаратуры ў свеце. Пісьменнікі, чые кнігі і творы, ў 80-90-я гады адзначаны міжнароднымі літаратурнымі прэміямі і Дзяржаўнай прэмій Беларусі Агульныя звесткі пра развіццё беларускай літаратуры ў другой палове 80-х — 90-я гады. Адкрыццё праіды пра гісторыю народа і лёс чалавека ў XX стагоддзі (В. Быкаў, І. Шамякін, Я. Брыль, С. Грахоўскі, Р. Барадулін, В. Зуёнак і інш.). Уплыў чарнобыльскай трагедыі на погляды і светаадчуванне беларускіх пісьменнікаў. Трывога літаратуры пра вечныя духоўныя каштоўнасці, захаванне гуманізму. Літаратурныя суполы моладзі 80-90-х гадоў: «Тутэйшыя», «Таварыства вольных літаратаў», «Бум-Бам-Літ». Беларускі літаратурны перыядычны друк: «Бібліятэка часопіса «Маладосць», часопісы «Полымя», «Крыніца», «Першацвет», «Калосьсе» і інш. Повязь літаратуры з філасофіяй экзістэнцыялізму (Максім Танк, В. Быкаў, В. Казько і інш.). Авангардныя пошукі творчай моладзі. Складанасці і праблемы сучаснага літаратурнага працэсу. Здабыткі на ніве мастацкага перакладу. Іншамоўныя пісьменнікі Беларусі. Беларуская літаратура замежжа.

Паэзія

Абнаўленне і мастацкія пошукі беларускай паэзіі другой паловы 80-90-х гадоў. Наібольш значныя кнігі паэзіі гэтага часу Максіма Танка, П. Панчанкі, Р. Барадуліна, Н. Гілевіча, В. Зуёнка, Г. Бураўкіна, Д. Бічэль-Загнетавай, А. Разанава, Р. Баравіковай, У. Някляева, Л. Галубовіча, Л. Дранько-Майсюка, А. Сыса і інш. Прыход у літаратуру другой паловы 80-х — пачатку 90-х гадоў новага пакалення паэтаў (Л. Рублеўская, М. Скобла, Э. Акулін і інш.). Тэматычнае багацце і жанравая разнастайнасць беларускай паэзіі. Інтэлектуальна-філасофскі кірунак у сучаснай паэзіі: Максім Танк, А. Разанай, Г. Булыка, Я. Юхнавец і інш. Рэлігійна-хрысціянская і біблейска-філасофскія матывы ў сучаснай паэзіі (Максім Танк, Р. Барадулін, В. Зуёнак, І. Багдановіч, В. Аксак і інш.). Публіцыстычнасць і грамадзянскасць прамаўлення ў творах П. Панчанкі, Н. Гілевіча, П. Макаля, В. Зуёнка і інш. Паяднанне публіцыстычнага, філасофскага і інтымна-псіхалагічнага пачаткаў у сучаснай лірыцы. Гістарычная тэма ў паэзіі (балады і вершы Я. Сіпакова, В. Інававай, А. Пісъмянкова і інш.). Трагедыйнае адлюстраванне часу сталінскіх рэпрэсій у сучаснай паэзіі. Лірыка кахрання: Р. Барадулін, Г. Бураўкін,

P. Баравікова, Л. Дранько-Майсюк і інш. Пейзажная лірыка, вострае экалагінае гучанне вершаў пра прыроду: Р. Барадулін, Н. Гілевіч, Ю. Свірка і інш. Чарнобыль у беларускай паэзіі: П. Панчанка, Р. Барадулін, С. Законнікаў, М. Мятліцкі і інш. Вобразы беларускай міфалогіі: Максім Танк, Р. Барадулін, А. Мінкін, А. Сыс і інш. Урбаністычныя матывы ў сучаснай лірыцы (Г. Булыка, Адам Глобус, А. Рублеўская і інш.). Матывы лесу беларускай вёскі, роднай зямлі, бацькоўскага кутка. Наватарства ў галіне вершаванай формы і іншыя мастацкія пошукі паэзіі. Сучасны паэтычны эпас (Н. Гілевіч, П. Бітэль, В. Зуёнак, Я. Сіпакоў, А. Разанаў, У. Някляеў і інш.).

Проза

Пашырэнне выяўленчых магчымасцяў беларускай прозы 80-90-х гадоў. Прыйшыны замаруджанага раз віцца прозы ў савецкі час. Мастацкія набыткі ў жанрах рамана, аповесці і апавядання. Лірычныя мініяцюры Я. Брыля. Разнастайнасць тэматыкі сучаснай прозы. «Ваенная» проза другой паловы 80-90-х гадоў: В. Быкаў («У тумане», «Пакахай мяне, салдацік»), І. Шамякін («Ахвяры»), А. Адамовіч («Vixi»), І. Чыгрынаў («Вяртанне да віны»), В. Адамчык («Голас крыві брата твойго») і інш. Лёс беларускага народа ў XX стагоддзі ў асэнсаванні сучаснай прозы (раман В. Карамазава «Бежанцы»). Трагедыйнае адлюстраванне культаўскіх часоў: В. Быкаў («Аблава», «Сцюжа») і інш. Сацыяльныя і маральна-этычныя праблемы ў прозе пра беларускую вёску: А. Жук («Праклятая любоў»), В. Казько («Выратуй і памігуй нас, чорны бусел»), А. Федарэнка («Вёска») і інш. Чарнобыльская тэма ў творах беларускіх пісьменнікаў: І. Пташнікаў («Лъвы»), І. Шамякін («Злая зорка»), В. Карамазаў («Краем Белага шляху») і інш. Праблема адносінаў чалавека і прыроды (раман «Хроніка дзетдомаўскага саду» В. Казько і інш.). Маральна-філасофскае і гуманістычнае асэнсаванне сучаснага жыцця ў беларускай прозе: І. Шамякін («Сатанінскі тур», «Без пакаянні», «Падзенне»), В. Казько («Да сустрэчы...»), В. Адамчык («Развітальная аповесць»), А. Федарэнка («Смута, або XII фантазій на адну тэму») і інш. «Прайдзівая гісторыя Краіны Хлудаў» А. Мінкіна. Падзеі і вобразы беларускай гісторыі ў творах Л. Дайнекі, В. Інавай, У. Арлова, В. Чаропкі і інш. Паказ пасляваеннага жыцця ў былой Заходній Беларусі ў рамане Г. Далядовіча «Заходнікі». Тэма горада ў сучаснай прозе: Адам Глобус, Г. Багданава і інш. Мастацкая фантастыка і дэтэктыўны жанр у творчасці беларускіх пісьменнікаў: В. Гіевіч, Міраслаў Шайбак (Адамчык), М. Клімковіч і інш. Выкарыстанне вопыту замежнай літаратуры.

Драматургія

Агульныя тэндэнцыі ў развіцці драматургіі другой паловы 80-90-х гадоў. Звесткі пра стан сучаснага тэатра і яго рэпертуар (пастаноўкі ў Нацыянальным акадэмічным тэатры імя Янкі Купалы, Рэспубліканскім тэатры беларускай драматургіі і інш.). Узмацненне ўвагі да досведу сусветнага драматургічнага і тэатральнага мастацтва. Зварот да вопыту драмы абсурду: А. Дзялендзік, Г. Багданава, І. Сідарук і інш. П'еса-рэмейк у сучаснай драматургіі. Тэма гістарычнага мінулага ў творчасці сучасных драматургаў: А. Петрашкевіч («Прагрок для Айчынны»), І. Чыгрынаў («Звон — не малітва»), А. Дудараў («Купала») і інш. Чарнобыль у п'есах беларускіх драматургаў. Трагічны лес беларускай вёскі і сялянства ў п'есе У. Бутрамеева «Страсці па Аўдзею». Сатыра і гумар у камедыях М. Матукоўскага «Мудрамер», У. Сауліча «Сабака з залатым зубам» і інш. Агляд драматургіі для дзяцей.

Рэкамендацыйны спіс кніг (твораў) на выбар чытача

Рэкамендацыйны спіс крытычнай літаратуры

Агульная характеристыка сучаснай літаратуры

Сучасная літаратура Беларусі — з'ява надзвычай шматгранная і разнастайная па сваіх мастацкіх кірунках, пошуках і набытках. Яна багатая на яркія і самабытныя творчыя індывідуальнасці пісьменнікаў, што дазваляе гаварыць пра эстэтычную важкасць і разнапланавасць мастацтва слова. Зараз на літаратурнай ніве працуюць пісьменнікі розных пакаленняў і рознага творчага вопыту — ад вядомых майстроў да літаратараў маладзейшага пакалення.

Дзякуючы такім творцам, як В. Быкаў, І. Шамякін, Я. Брыль, Максім Танк, У. Караткевіч і інш., наша сучасная літаратура вядомая за межамі Беларусі: у Польшчы, Германіі, Балгарыі, Чэхіі і іншых заходненеўрапейскіх краінах, былых рэспубліках СССР, а таксама пра яе дачуліся ў Кітаі, Індыі, Японіі... Творы В. Быкава перакладаліся больш чым на пяцьдзесят моў свету, І. Шамякіна — больш чым на трыццаць, на дзесятках нацыянальных моў загучалі творы іншых беларускіх пісьменнікаў — творы, якія прынеслі іх аўтарам вядомасць і прызнанне. Слушна і справядліва сёня гаворыцца пра тое, што творчасць В. Быкава — «з'ява не толькі ў беларускай, але і... у сусветнай літаратуре, у сусветнай прозе». Трэба пагадзіцца з Р. Барадуліным, які назначае, што «любая літаратура можа сказаць, што яна багатая і стала, калі мае свайго Уладзіміра Караткевіча». Творчасць сучасных пісьменнікаў Беларусі і ў 90-я гады працягвае знаходзіць пэўны рэзананс і прызнанне ў свеце. Пра гэта сведчаць міжнародныя літаратурныя прэміі, якімі адзначана творчасць Васіля Быкава, Алеся Адамовіча, Святланы Алексіевіч, Сяргея Законнікава, а таксама такія красамоўныя факты, як выхад паэтычных кніг Алеся Разанава ў Польшчы («Заваёунікі», «Падарунак хроснай маші»), Балгарыі («Страшны суд»), Германіі («Знакі вертыкальнага часу»), публікацыя прозы Андрэя Федарэнкі ў нью-йоркскім англамоўным часопісе «Ікарус» і інш. Разам з тым, на зыходзе XX стагоддзя беларускае мастацкае слова выходзіць за межы рэспублікі не так і часта, паколькі паслабіліся культурныя і літаратурныя сувязі між рознымі краінамі, з'явіўся дыктат рынковых, камерцыйных адносінаў, а гэта памяняла інтэрэсы і попыт у грамадстве на мастацкія творы (папулярнай стала так званая «масавая» літаратура — дэтэктывы, трэйлеры, меладраматычныя тэксты, эратычныя творы і інш.), звузіла сферу перакладу, асабліва на рускую мову, і г. д. Лепшыя найноўшыя творчыя набыткі сучасных пісьменнікаў знаходзяць пераразварэнне на рускую мову ў часопісах «Нёман»,

«Всемирная литература», але — зноў трэба заўважыць — яны не маюць такога шырокага, як хацелася б, контакту з чытачом у блізкім і далёкім замежжы.

Таленавітыя творы і кнігі нашых сучасных пісьменнікаў выклікаюць цікавасць, прыхільнасць у чытачоў і крытыкі на сваёй радзіме, знаходзяць заслужанае грамадскае прызнанне. Толькі ў другой палове 80-х — 90-я гады Дзяржаўная прэмія Беларусі была адзначана творчасць Яўгеніі Янішчыц, Анатоля Кудраўца, Вячаслава Адамчыка, Міхася Стральцова, Міколы Матукоўскага, Алеся Разанава, Алега Лойкі, Алеся Звонака, Сяргея Грахоўскага, Сяргея Законнікава, Алеся Жука, Раісы Баравіковай, Генриха Далідовіча і іншых аўтараў, чыё слова пазначана пячаткай таленту. У 1998 годзе Дзяржаўную прэмію рэспублікі атрымалі Уладзімір Някляеў за кнігу паэзіі «Прошча» і Мікола Мятліцкі за паэтычную кнігу «Бабчын».

Лепшыя мастацкія дасягненні сучаснай беларускай літаратуры выраслі на нацыянальным грунце, у іх надзвычай цэласна і непаўторна ўвасобіліся глыбінныя імкненні і парывы чалавечага духу, беларускія харкітар і прыгажосць народнай душы, дыялектыка часу і пакуты людзей на зломе гістарычных падзеяў. Наша мастадкае слова найперш паказвае непераходнасць нацыянальных вытокай і традыцый, паэтызуе родную зямлю, радзіму, прыроду, раскрывае народны лад жыцця, спавядзе вечныя чалавечыя каштоўнасці.

1985-1986 гады сталі ў значнай ступені памежнымі і лёсавызначальнымі як у жыцці тагачаснага савецкага грамадства, так і ў развіцці літаратуры. Менавіта ў сярэдзіне 80-х былі абвешчаны так званыя перабудова і галоснасць. Тады красавіцкі (1985 г.) пленум ЦК КПСС, а неўзабаве і XXVII партыйны з'езд змянілі палітычны курс дзяржавы (Беларусь на той час знаходзілася ў складзе СССР), скіравалі да крытычнага асэнсавання мінулага, дэмакратычных пераменаў, аднаўлення агульначалавечых маральных каштоўнасцяў. Перад пісьменнікамі адкрыліся перспектывы якасна новага мыслення, высіланення ад рознага роду негатыву, пераацэнкі ранейшых поглядаў і набыткаў, з'явіліся большыя магчымасці для творчага самавыяўлення і эстэтычных пошукаў. Мастацкая літаратура дагэтуль знаходзілася ў моцных абручах ідэалогіі КПСС, у палоне мет адукацыйлістычнага рэалізму, але паслабленне таталітарнай сістэмы па сутнасці выклікала палітычную адлігу, рэнесансавую вясну, працэс паЗбаўлення ў духоўна-творчым жыцці ад прыкрага консерватизму, многіх догмаў, схем, дэфармаваных палітыкай уяўленняў пра чалавека і свет. У такіх абставінах да мастака слова прыйшло адчуванне ўнутранай свабоды, з'явілася прага абнаўлення і ачышчэння,

спавядання ідэалаў сумленнасці і красы жыцця, праўды і гуманізму. Сярэдзіна 80-х гадоў, як некалі і сярэдзіна 50-х, прынесла грамадству значныя пазітыўныя зруші і вялікія надзеі на будучынню.

Толькі ва ўмовах сучаснасці, пазначанай дэмакратычнымі павевамі, маглі з'явіцца аповесці Васіля Быкова «Аблава» і «Сцюжа», Івана Шамякіна «Ахвяры», «спавядальніцкая» паэзія і проза Сяргея Грахоўскага (кнігі «І радасць, і боль», «Споведзь»), Алеся Звонака (Зборнік паэзіі «Светлацені»), Паўла Пруднікава (кніга «Познія ягады»), Васіля Супруна (Зборнік вершаў «Крык»), Сяргея Новіка-Пеюна (кніга лірыкі «Песні з-за кратай») і інш. Чытач атрымаў магчымасць пазнаёміцца з напісанымі раней «лагернымі» вершамі і дзённікам Ларысы Геніуш (кнігі «Белы сон» і «Споведзь»), дакументальнай прозай Барыса Мікуліча («Аповесць для сябе»). Ва ўсіх згаданых кнігах і творах упершыню ў нашай літаратуре шырока адкрылася балючая і жудасная праўда пра гвалтоўнае знішчэнне народа, пакутны лес чалавека ў гады сталінізму.

Беларускія пісьменнікі імкнуцца крытычна асэнсаваць урокі нашай гісторыі, асабліва часта яны скіроўваюць свой позірк у даваенны час, дзе справядліва знаходзяць першавытокі зла, сучасных сацыяльных і маральных проблем. Свой адбітак на сучасную літаратуру наклала сама гісторыя ХХ стагоддзя. Чалавек, грамадства зведалі ахвярнасць крыві і слёзы, няневісць і страх, іх напаткалі шматлікія беды і трагедыі, самыя жахлівія сярод якіх — сталінскі генацыд, сусветная вайна, Чарнобыль. Глыбокae мастацкаe слова пра перажытые выпрабаванні чалавекам і народам у нашым ХХ стагоддзі выказалі Рыгор Барадулін у паэтычных кнігах «Самота паломніцтва» (1990) і «Міласэрнасць плахі» (1992), Янка Сіпакоў у Зборніку паэм у прозе «Ахвярны двор» (1991), Васіль Зуёнак у кнігах паэзіі «Чорная лесвіца» (1992) і «Пісъмы з гэтага свету» (1995), Пятрусь Макаль у Зборніку «Твар і душа» (1995), Васіль Быкаў у кнізе прозы «Сцяна» (1997), Іван Навуменка ў аповесцях «Любімы горад» (1996), «Вір» (1997), Іван Чыгрынаў у раманах «Вяртанне да віны» (1994) і «Не ўсё мы згінем» (1996), што ўваходзяць у так званую «верамейкаўскую хроніку», Віктар Карамазаўрамане «Бежанцы» (1993), Генрых Далідовіч рамане «Заходнікі» (1992) і інш.

Красавік 1986 года спарадзіў жудасную бяду — выбух на Чарнобыльскай атамнай электрастанцыі, і гэтая катастрофа зрабіла жыццё і лёс Беларусі трагедыйна зломнымі, расколатымі на розныя перыяды: да Чарнобыля і пасля Чарнобыля. Паступова Чарнобыль кардынальна памянняў погляды і ўяўленні беларускіх пісьменнікаў, паўплываў на іхняе светабачанне і светаадлюстраванне —

прадвызначыў драматычны пафас, сумныя і змрочныя фарбы. Чарнобыльская трагедыя стала вярэдлівай і балючай тэмай сучаснай літаратуры. Пра нацыянальную трагедыю, якую прынёс на нашу зямлю Чарнобыль, узрушана і хвалююча гавораць Іван Пташнікаў (апавяданне «Лъвы»), Іван Шамякін (раман «Злая зорка»), Віктар Казъко (аповесць «Выратуй і памілуй нас, чорны бусел», апавяданні «Нахаў», «Сенакос у канцы красавіка»), Віктар Карамазаў (аповесць «Краем Белага шляху»), Сяргей Законнікаў (паэмы «Чорная быль» і «Зязюля»), Янка Сіпакоў (паэма «Одзіум»), Мікола Мятліцкі (Зборнікі паэзіі «Палескі смутак» і «Бабчын»), Мікола Матукоўскі (п'еса «Бездань»), Аляксей Дудараў (драма «Адцуранне») і інш. Чарнобыльская тэма набыла шырокае трагедыйнае гучанне і ў суседній — украінскай — літаратуры, пра што сведчаць паэма Барыса Алейніка «Сем», раман Уладзіміра Яварыўскага «Марыя з палыном у канцы стагоддзя» і інш.

Другая палова 80-х — 90-я гады — час надзвычай зменлівы, а ў літаратурным жыцці — гэта гады, пазначаныя з'яўленнем новых тэм і образаў. Мастацкая літаратура асэнсоўвае наша складанае жыццё і раскрывае разнастайныя бакі чалавечага побыту. Праўда, паэзія сучасная тэматыка асвойваеца больш аператыўна, паколькі яна з'яўляеца найбольш мабільным жанрам літаратурнай творчасці. Нераўнадушным летапісцам сучаснасці па-ранейшаму застаецца І. Шамякін. Пісьменнік імкнецца не толькі праўдзіва паказаць дзень сённяшні з яго вострымі праблемамі, але і выявіць маральна-этычны змест чалавечага існавання і быцця ўвогуле, выказаць уласнае, часам крытычнае і палемічнае слова, звязанае з непрыманнем той ці іншай Негатыўнай з'явы ці тэндэнцыі ў жыцці грамадства. Галоўнае, што гэты празаік стаіць на пазіцыях агульначалавечай маралі, турбуеца пра годнае ўладкаванне рэчаіннасці, захаванне духоўнасці і гуманізму. Аднак, відаць, не кожны чытач зможа прыняць пісьменніцкую спробу рэабілітаваць савецкае мінулае, камуністай, як, напрыклад, у аповесці «Выкармак» (1996) ці дзённікавых записах «Роздум на перагоне» (1998). Крытычна-рэалістычнае адлюстраванне сучаснага жыцця характэрна для аповесцяў І. Шамякіна «Драма», «Сatanінскітур», «Paradis auf erden» («Зямны раі»), «Вернісаж», «Падзенне», «Безпакаяння», «Палеская мадонна», «Крыўінка», «Завіхрэнне» і інш. Разам з тым, шэраг сцэн і эпізодаў у творах пісьменніка (кнігі прозы «Сatanінскітур», 1995 і «Палеская мадонна», 1998) нагадвае нечым літаратуру абсурду, бо, згушчаючы фарбы, драматызуючы сюжэт і выклікаючы тым самым шок, пісьменнік раскрывае анамальныя і жахлівія з'явы сённяшняй рэчаіннасці. Жыццё ўсё часцей дае празаіку падставы для гаворкі пра маральную дэградацыю нашага сучасніка,

абсурднасць існавання ў свеце, дзе губляюцца вечныя духоўныя каштоўнасці.

Сучасны літаратурны працэс развіваўся то актыўна, то запавольваў рух, то зноў набіраў дынаміку, набываў новыя рысы. У другой палове 80-х на авансцэну выйшла амбітная і шумная суполка маладых літаратараў «Тутэйшыя» (аб'ядналіся «Тутэйшыя» ў 1987 годзе). Гэта былі дзееці перабудовы, якія абвяшчалі гучныя маніфесты, шмат чаго дэкларавалі, браліся, як у 20-я гады «маладнякоўцы», «у рожкі са старымі», адваёўвалі права на паўнаўладнае становішча ў літаратурным жыцці. Не абыходзілася без негатыўных момантаў, але бачылася і станоўчае: імкненне пазбавіцца кан'юнктуры, канфармізму і пісаць па-іншаму. Аднак, як прызнаўся крытык і адзін з «тутэйшых» Сяргей Дубавец, у дзеянісці таварыства было больш палітыкі, чым літаратурных памкненняў і набыткаў. Зрэшты, «Тутэйшыя» ўтой час Збіралі нямала сваіх прыхільнікаў і слухачоў у Доме літаратара ў Мінску, знаёмілі са сваёй творчасцю. У 1989 годзе пабачыў свет Зборнік твораў сяброў суполкі, які меў назыву «Тутэйшыя».

Падчас так званай перабудовы пачаў выходзіць дадатак «Бібліятэка часопіса «Маладосць» (заснавана ў 1988 годзе). Дванаццаць кніжак штогод папаўняюць беларускую літаратуру (у лістападзе 1996 годаў «Бібліятэцы...» выйшла 100-я кнішка), што істотна ажыўляе літаратурны працэс, сведчыць пра ягоныя маладыя сілы. У літдадатку выдалі свае першыя кніжкі дзесяткі маладых аўтараў — паэтаў, празаікаў, крытыкаў. У «Бібліятэцы...» пабачылі свет вершаваныя кнігі Анатоля Сыса, Людмілы Рублеўскай, Алесі Аркуша (Козіка), Эдуарда Акуліна, Міхася Скоблы, братоў Анатоля і Васіля Дэбішоў, Юрася Пацюпы, Андрэя Гуцава, Святланы Явар (Сачанкі) і многіх іншых. У той жа час «Маладосць» дапамагла выдаць свае першыя Зборнікі тым аўтарам, якія дэбютавалі яшчэ ў 70-я — першай палове 80-х гадоў і прыпазніліся з выданнем сваіх кніг — Анатолю Шушко, Кастусю Цыбульскаму, Станіславу Валодзьку, Вользе Русіцы і інш. У дадатку «Маладосці» выйшли кніжкі празаікаў Андрэя Федарэнкі, Анатоля Казлова, Алесі Наварыча (Трушко), Адама Глобуса (Адамчыка), Барыса Пятровіча (Сачанкі), Уладзіміра Клімовіча, Анатоля Крэйдзіча і інш., кнігі крытыкаў Сяргея Кавалёва, Івана Афанасьеві, літаратуразнаўчае эсэ Язэпа Янушкевіча і інш.

Пасля 1991 года ў жыцці грамадства пачаўся постсавецкі час. Адбыўся развал магутнай савецкай імперыі, у выніку чаго Беларусь стала незалежнай дзяржавай. КПСС страціла манаполію на ўладу, паколькі яе дзеянісць была прыпынена і асуджана. Набіралі моц адраджэнскія працэсы: беларуская мова займела дзяржаўную падтрымку,

адчыніліся беларускія школы, новыя тэатры, роднае слова загучала ў Вярхоўным Савеце, пачалі мяніцца праграмы па літаратуры ў школе і інш. У краіне быў узяты курс на адраджэнне беларускай культуры, мовы, нацыянальнай і гісторычнай свядомасці.

Адрадзіліся ці пачалі выходзіць новыя газеты («Культура», «Наша слова», «Наша ніва» і інш.), адкрываліся новыя недзяржаўныя выдавецтвы, якія пачалі выдаваць беларускія кнігі ці кнігі на беларускай мове («Лекцыя», «Асар», «Тэхналогія» інш.). У 1992 годзе пабачыў свет першы нумар часопіса «Першацвет», які стаў выданнем маладых літаратараў Беларусі. У другой палове 90-х гадоў узніклі літаратурныя выданні, якія пачалі пашыраць абсягі чытацкага светапогляду, — часопісы «Фрагменты» і «ARCHE».

У 1993 годзе ўзнікла літаратурная суполка «Таварыства вольных літаратараў». Сябры гэтага таварыства арганізавалі выдавецтва «Полацкае ляд» і наладзілі выход часопіса «Калосьсе». «Полацкае ляд» выдала кнігі Юры Гуменюка, Алеся Аркуша, Ігара Сідарука, Людкі Сільновай, Леры Сом і інш. Для большасці «вольнолітаратарцаў» характэрна арыентацыя на авангард, адмаўленне сістэмы традыцыйнага мыслення. Яскравы прыклад таму — Зборнік Ю. Гуменюка «Водар цела» (1992) і «Твар Тутанхамона» (1994), дзе паэт бунтуе супраць сацрэалізму, сервільнасці і кан'юнктурнасці гэтага мастацтва, дэманструе постмадэрнісцкія вершаваныя практикаванні, звязаныя з неардынарным, нават нечаканым вобразным і стылёвым ладам выказвання. На Украіне падобныя маладзёжныя авангардныя рух у літаратуре разгарнула суполка «Бу-Ба-Бу» (Юрый Андрушовіч, Аксана Забужко і інш.).

Пачынаючы з другой паловы 80-х гадоў, беларуская літаратура яшчэ шырэй супрычынілася да таго, што вядома сусветнаму мастацкаму слову, і тым самым пачала выходзіць за круг традыцыйнага, даўно вядомага і асвоенага, эксперыментаваць, узбагачаць свае формы і стылёва-выяўленчыя сродкі. Метод сацрэалізму, як і ўвогуле наданне прыярытэтнай, выключнай ролі рэалістычнаму адлюстраванню свету, у немалой ступені сконцэнтраваў творчую фантазію пісьменніка, пазбаўляў яго многіх цікавых мастацкіх набыткаў і знаходак. Між тым, некаторыя паэты, празаікі, драматургі звярталіся да нерэалістычных мастацкіх прыёмаў, з поспехам выкарыстоўвалі мадэрнісцкую сістэму стылёва-выяўленчых сродкаў, але пра гэта не прынята было гаварыць як пра станоўчую з'яву, паколькі лічылася, што мадэрнісцкая творчасць абмежаваная ў сваіх мастацкіх магчымасцях выказвання, неэстэтычная і з'яўляецца ўласабленнем буржуазнай ідэалогіі, варожай духу савецкага чалавека. Авантурізм

ці мадэрнізм, якія можна лічыць паняццямі амаль раўнапраўнымі, гэта па сутнасці новае светаадчуванне, якое пярэчыла нармату́насці мастацства, адыходзіла ад рэалістычнай традыцыі і несла з сабой раскаванае выяўленне «я» асобы, дэфармацыю першаснага вобраза рэчаінасці, разнастайныя кампазіцыйныя, стылёвыя, графічныя прыёмы пісьма і інш. Авангарднымі можна лічыць эксперыменты і навацыі Максіма Танка ў галіне вершаванай паэтыкі. Ягоны верлібр (свабодны верш) у 60-90-я гады асабліва актыўна спрыяў усталіванню новага тыпу мастацкага мыслення і выяўлення — асацыятыўна-раскаванага, алегорыка-філасофскага, а таксама расхістваў звыклы паэтычны сінтаксіс, уЗбагачаў кампазіцыйныя і фармальна-стылёвыя магчымасці паэтычнага слова. Мадэрнісцкія (новыя) рысы несла таксама мастацкая творчасць паэта Алеся Наўроцкага, пазней — Алеся Розанава, драматургаў Андрэя Макаёнка, Анатоля Дзялендзіка і некаторых іншых пісьменнікаў.

Увасабленне філасофіі экзістэнцыялізму — зварот да аналізу інды-відуальнага свету і свядомасці чалавека, асуджанага на маральныя пакуты і смерць — стала глыбокай асновай мастацкай прозы В. Быкава, аповесці і апавяданні якога «Сотнікаў», «Абеліск», «Аблава», «На Чорных лядах», «Сцяна» і іншыя звязаны з экзістэнцыйнай літаратурай, і найперш з творамі Альбера Камю, Жана-Поля Сартра. Повязь з экзістэнцыялізмам выўляецца ў паэтычных кнігах Максіма Танка «Мой каўчэг» і «Errata», аповесці Віктара Казько «Да сустрэчы...», п'есах Аляксея Дудара «Парог», «Радавыя» і некаторых іншых творах сучаснай літаратуры, дзе востра стаяць праблема чалавечай души, трагізму яе існавання, праблема маральнага выбару.

Наогул жа трэба адзначыць, што сітуацыя постсовецкага часу аказалася няпростай для мастацкай літаратуры: разбураўся света-поглядныя ідэі і канцэпцыі, нежыццяздольнымі аказаліся ранейшыя мадэлі і схемы. Адбывалася ўнутраная духоўная перабудова і пераакцэнтация ў поглядах на творчасць, ішло абнаўленне і перарэструктураванне літаратуры як мастацтва слова. Прывяртэт набывалі ідэя нацыянальнага адраджэння, пафас гуманізацыі чалавека і жыцця, і ўсё тэта разам узятае вельмі адчуvalьна прадвызначала развіццё беларускай літаратуры ў сучасных умовах. Не адразу і не ў адначасе аказаліся зжытыя пісьменнікамі старыя «хваробы», звязаныя з мастацкім паказам рэчаінасці, бо далі пра сябе знаць стэрэатыпы, кліпіэ ў адлюстраванні падзей, перш за ўсё гэта ілюстрацыйнасць і апісальнасць, гучная рыторыка і павучальнасць манеры гаворкі. У сё новае, як вядома, нараджаеца цяжка, нярэдка праз метад спроб і дамы лак. Але 90-я гады мянялі пазіцыі, арыенціры, падыходы. У

1994 годзе іншае ablічча і іншую скіраванасць набыў часопіс «Крыніца», які абраў інтэлектуальна-філасофскі, культуралагічны кірунак, даў чытачу магчымасць пазнаёміцца з многімі цікавымі арыгінальнымі і перакладнымі мастадкімі творамі. Прыкметна абнавілі свае старонкі часопісы «Маладосць» і «Полымя». На старонках «Маладосці», да прыкладу, можна знайсці і фантастичную прозу, і творы містычнага зместу, і дэтэктывы...

Сапраўды, сучаснасць — і гэта надзвычай важны момант — істотна відазмяніла і ўзбагаціла мастацкую свядомасць. Сёння беларуская літаратура як бы праходзіць «паўтарыцельны курс» (выраз М. Багдановіча) сусветнага эстэтычнага вопыту. З гэтае прычыны ідуць актыўныя мастацкія пошуки, звязаныя з выпрацоўкай новых форм мыслення, зараджаюцца ўзоры мадэрнісцкай і постмадэрнісцкай (якая хоча паяднаць традыцыйнае і мадэрнісцкае светаадлюстраванне) літаратуры. Многія творцы адчуле «другое дыханне», пішуць на якасна іншым мастацкім узроўні, імкнущца разнастаіць палітру свайго мастацкага пісьма. Усё часцей у літаратурных тэкстах выкарыстоўваюцца нерэалістычныя сродкі — такія, як сімваліка і складаныя метафоры, фантасмагорыя і абсурд, плынь свядомасці і іншыя разнастайныя прыёмы і элементы. Прывкладам тут могуць паслужыць раман Уладзіслава Рубанава «Неаднойчы забіты», аповесць Андрэя Федарэнкі «Смута, або XII фантазій на адну тэму», алавяданне Пятра Васючэнкі «Белы мурашнік», п'еса Міколы Арахоўскага «Ку-ку» і інш. Шмат навацый, неардынарных праяў назіраеца ў творчасці такіх пісьменнікаў, як Алеся Разанаў, Алеся Асташонак, Уладзімір Арлоў, Барыс Пятровіч, Юры Станкевіч, Адам Глобус, Галіна Булыка, Віктар Шніп, Людка Сільнова, Юры Гумянюк, Ігар Сідарук і інш.

У рэчышчы сучасных мастацкіх шуканняў нарадзілася нямана эксперыментальных літаратурных практикаванняў. Асабліва шмат новага, часам нязвычнага, на здзіўленне экзатычнага звязана з творамі маладых аўтараў. Напрыклад, у 1995 годзе прыкметна заяўвіў пра сябе «Бум-Бам-Літ» — літаратурны рух моладзі, у авангардзе якога знаходзяцца Зміцер Вішнёў, Алеся Туровіч, Серж Мінскевіч, Ілля Сін і інш. (творы «бум-бам-літаўцаў» друкавалі газеты «ЛіМ», «Культура», часопіс «Крыніца», З. Вішнёў выдаў кніжку «Штабкавы тамтам»). Маладыя дэманструюць разнастайныя авангардысцкія тэксты, шырока карыстаюцца прыёмамі гульні, эпатажу, прымітывізму, імкнущца ў літаратуры да таго, як яны кажуць, каб «зрабіць бум». Моладзь на тое і моладзь, каб шукаць новае, эксперыментаваць і здзіўляць. А тое штучнае, крыклівае, прэтэнцыёзнае, што ствараеца імі сёння, з узростам, напэўна, убачыцца крыху па-іншаму.

Значнага плёну дасягнулі беларускія літаратары на ніве мастацтва перакладу. У 80-90-я гады шмат перакладзена сусветна вядомых аўтараў з англійскай, німецкай, французскай, польскай, чэшскай і іншых замежных моў. Працягвалі сваю перакладчыцкую дзейнасць Максім Танк, Ніл Гілевіч, Рыгор Барадулін, Янка Сіпакоў, Але́сь Разанаў і іншыя пісьменнікі. Максім Танк у Зборніку «Errata» змясціў пераклады твораў многіх польскіх аўтараў: Ежы Леца, Баляслава Лесьмяна, Тадэвуша Ружэвіча, Чэслава Мілаша і інш. Н. Гілевіч выдаў на беларускай мове кнігі балгарскіх паэтаў — Хрыста Радзеўскага («Цвіце, зёлкі, травы, дрэвы», Любаміра Леўчава («Мелодыя для флейты») і інш. Як таленавіты перакладчык з розных моў сцвердзіў сябе Язэп Семяжон. У 1985 годзе выйшаў пераастрованы на нашу мову славуты «Пан Тадэвуш» Адама Міцкевіча, пазней пабачыў свет томік выбранай паэзіі Джорджа Байрана «Лірыка» (1989), а ў Зборніку Ульяма Шэкспіра «Тры камедыі» (1989) змешчаны зробленыя ім пераклады дзвюх п'ес гэтага знакамітага драматурга «Дванаццатая ноч, альбо Чаго пажадаецце» і «Утаймаванне наравістай». Прыкметны з'явай культурнага жыцця ў рэспубліцы сталі пераклады біблейскіх тэкстаў Анатолем Клышкам і Васілем Сёмухам, а таксама выхад на беларускай мове рамана Томаса Мана «Доктар Фаўстус» (пераклад з німецкай В. Сёмухі), славутай Данцэвай «Боскай камедыі» (пераклад з італьянскай Уладзіміра Скарыйнкіна). У нашы дні пабачыла свет ніяма-ла перакладных кніг паэзіі: Фрыдырыха Шылера «Улада песняспеву» (пераклад з німецкай Алега Лойкі), Адама Міцкевіча «Дзяды» (пераклад з польскай Сержа Мінскевіча), Леапольда Страфа «Высокія дрэвы» (пераклад з польскай Алега Мінкіна), Віславы Шымборскай «Свет, варты вяртання» (пераклад з польскай Ніны Мацяш) і інш. У другой палове 80-х — 90-я гады ў серыі «Бібліятэка замежнай прозы» (выдавецтва «Мастацкая літаратура») выйшлі творы многіх аўтараў у перакладзе на беларускую мову: Юзафа Ігнацы Крашэўскага «Хата за вёскай» (пераклад з польскай Пятра Бітэля), Леангарда Франка «Ісусавы вучні» (пераклад з німецкай Гундулы і Уладзіміра Чапегі), Карсана Маккалерса «Балада пра сумнае кафэ» (пераклад з англійскай Уладзіміра Шчаснага), Маю Ласілы «Басяк з таго свету; Ад вялікага разуму» (пераклад з фінскай Уладзіміра Арлова і Якуба Лапаткі), Жана-Поля Сартра «Мур» (пераклад з французскай Зміцера Коласа), Грэма Грына «Стамбульскі экспрэс» (пераклад з англійскай Вадзіма Небышынца), Штэфана Цвэйга «Пякучая таямніца» (пераклад з німецкай Уладзіміра Чапегі), Жоржа Сіменона «Пад страхам смерці» (пераклад з французскай Алеся Асташонка), Генрыха Бёля «Більярд а палове дзесятага» (пераклад з німецкай Лявона Баршчэўскага),

Джорджа Оруэла «Ферма; 1984» (пераклад з англійскай Сяргея Шупы), Станіслава Лема «Салярыс» (пераклад з польскай Максіма Валошкі) і інш. П'есы выдатных майстроў сусветнай драматургіі Сэмюэла Бэкета, Фрыдрыха Дзюрэнмата, Эжэна Ёнэско, Альбера Камю, Жана-Поля Сартра, Славаміра Мрожака, Вацлава Гавела склалі Зборнік «Пры зачыненых дзвярях» (1995), а пераклады драматургічных твораў з французскай мовы зроблены Зміцерам Коласам, з англійскай, нямецкай і чэшскай моў — Лявонам Баршчэўскім, з польскай — Міхаілам Дубянецкім. Як мы пераконваємся, сучасная культурная і літаратурная сітуацыя ў Беларусі хараکтарызуецца прыкметным узрастаннем цікаласці да набыткаў сусветнага мастацтва.

Літаратура ў Беларусі ствараецца не толькі на беларускай, але і іншых мовах. Найбольш значная і шматлікая — рускамоўная літаратурная плынь. З вядомых рускамоўных пісьменнікаў Беларусі трэба назваць Святлану Алексіевіч, Мікалая Чаргінца, Веніяміна Блажэннага (Айзенштата), Аляксандра Дракахруста, Навума Кісліка, Анатоля Сульянава, Давіда Сімановіча, Генадзя Бубнава, Івана Бурсава, Барыса Казанава, Любоў Турбіну, Алену Папову, Радзіслава Лапушына і інш. У нашай рэспубліцы заўсёды стваралася шматмоўная літаратура. Дзвюма мовамі — рускай і беларускай — карыстаўся вядомы пісьменнік Але́сь Адамовіч, на гэтых жа мовах пішуць свае творы Валянцін Тарас, Эрнест Ялугін, Міхась Шэлехаў, Аляксандр Станюта і інш. На ідыш і рускай мовах публікуецца старэйшы пісьменнік Рыгор Рэлес, на беларускай і ідыш — Фелікс Баторын і некаторыя іншыя пісьменнікі. Карлас Шэрман піша на іспанекай мове, а таксама пераклаў на гэту мову творы беларускіх класікаў і нашых сучаснікаў. У Беларусі жыве і працуе курд Ганад Чарказян (піша на курдскай і армянскай), кнігі якога выходзілі ў Мінску ў перакладах на беларускую і рускую мовы: «Пространство и время», «Караваны гор», «Камни печали» і інш. Не толькі беларуская, але таксама і іншамоўная літаратура Беларусі заслугоўвае асобнага разгляду і вывучэння. Далей гаворка пойдзе пра мастацкую творчасць прадстаўнікоў літаратуры карэннага этнасу. Аднак, галоўнае, мы пераканаліся, што літаратурнае жыццё нашых дзён шматмернае і шматаблічнае.

Сучасная літаратура — гэта не толькі літаратура, якая ствараецца на тэрыторыі Беларусі, але і за межамі рэспублікі: у Амерыцы, Канадзе, Аўстраліі і іншых краінах. Ствараюць яе пераважна пісьменнікі, якія ў свой час па розных прычынах эмігравалі з Беларусі. З найбольш вядомых прадстаўнікоў Аппаратуры замежжжа трэба назваць Янку Юхнаўца, Рыгера Крушыну, Кастуся Акулу, Міхася Кавыля, Янку Золака, Уладзіміра Дудзіцкага і некаторых

інших пісьменнікаў. Своеасаблівай анталогіяй паэзіі беларускай эміграцыі стала выдадзеная ў Беларусі книга «Туга па Радзіме» (1992). Пабачылі свет на бацькаўшчыне кнігі пісьменнікаў замежжа: «Зма-гарныя дарогі» (1994) Кастуся Акулы, «Сны на чужыне» (1994) Я. Юхнаўца і інш.

Прыкметная старонка ў сучаснай беларускай літаратуры належыць пісьменнікам Беласточчыны (Польшча). У сябе на радзіме яны згуртаваліся ў літаб'яднанне «Белавежа». Сярод «белавежцаў» вылучаюцца яркія творчыя індывідуальнасці Алеся Барскага, Сакрата Яновіча, Яна Чыквіна, Віктара Шведа, Mixася Шаховіча, Надзеі Артымовіч, Міколы Гайдука, Зосі Сачко, Міры Лукшы і інш. Кнігі беластоцкіх літаратараў выходзілі як у Польшчы, так і ў Беларусі: «Мой бераг» (1975) і «Лірычны пульс» (1987) Алеся Барскага, «Сярэбраны яздок» (1978), «Самасей» (1992), «Сцяна» (1997) С. Яновіча, «З неспакойных дарог» (1993) Н. Артымовіч і інш. Геаграфічная карта нашай літаратуры, як бачым, нашмат шырэйшая і маштабная, чым нам уяўлялася раней.

Сучасны этап беларускай літаратуры ў цэлым характарызуецца дынамікай развіцця, уЗбагачэннем прынцыпова новых рысаў і якасцяў. І ў той жа час мастацтва слова на сваім шляху зведвае пэўныя складанасці і супярэчнасці. Крытычная гаворка пра недахопы, выдаткі развіцця сучаснага мастацкага слова неаднойчы вялася намі на старонках літаратурных перыядычных выданняў: (гл. напрыклад: «Самотнае стаць над намі неба...»: Паэзія нашых дзён // Літ. і мастацтва. 1996. 12 красав. С. 6-7; Размаітасць фарбаў: Апавяданне-96: Некалькі штрыхоў да партрэта жанру // Літ. і мастацтва. 1997. 13 чэрв. С. 6-7 і інш.).

Ва ўмовах рынку ўзніклі цяжкасці з выданнем беларускай мастацкай літаратуры, падаюць тыражы літаратурных часопісаў. У розных пісьменніцкіх асяродках часам існуе адметны погляд на літаратурныя з'явы і тэндэнцыі, зредку ўзнікаюць спрэчкі пра традыцыі і наватарства, пра судносіны палітыкі і мастацтва, «паэзію чистай красы» ў кантэксле сучасніці і літаратуры ўвогуле (можна прыгадаць хаця б анкету «ЛіMa», якая друкавалася на старонках штотыднёвіка вясной-летам 1996 года). На жаль, беларуская літаратура доўгія гады ў так званы «савецкі перыяд» выракала сваёй існасці, ідэалогія перашкаджала мастаку быць песняром красы і выразнікам свайго «я». Радасці вечных пачуццяў, інтymнаму самавыяўленню проціпастаўлялася ідэйна-палітычная змястоўнасць. Напрыканцы XX стагоддзя зноў дае пра сябе знаць проблема ўзаємастасункаў пісьменніка і палітыкі, паколькі перад грамадствам

востра паўсталі многія пытанні сацыяльнага і нацыянальнага быцця. Грамадска-палітычныя перыпетыі найбольш абвостраную рэакцыю выклікаюць у сучасных паэтаў, пра што красамоўна сведчаць грамадзянска-патрыятычныя вершы, вершаваная публіцыстыка.

Сучаснае мастацтва мысленне — з'ява шматслойная. Шматнакірункавая, а гэта фармуе шырокі стылёва-выяўленчы дыяпазон беларускай літаратуры паменскага XX і XXI стагоддзяў. Сучаснасць з яе літаратурнымі набыткамі і пошукамі — і тут няма перабольшання — прадвызначае лёс і эвалюцыю нашага мастацтва слова ў будучым.

Паэзія

Сучасная беларуская паэзія — свет шматаблічны і шматколерны. У сваім развіцці яна дасягнула значных эстэтычных вышынняў. Пачынаючы з другой паловы 80-х гадоў, назіраецца асабліва актыўнае абнаўленне нашага паэтычнага мастацтва: як на шляху светапоглядным, так і ў плане жанрава-стылёвых пошукаў. У паэзіі ўсталёўвалася новае, крытычнае і праўдзівае ў сваёй аснове, успрыманне рэчаінасці, набылі пераасэнсаванне ці вострае гучанне многія тэмы. Пашырылася кола мастацкіх кірункаў, жанравых форм, актыўна ішлі эксперыменты, звязаныя з наватарствам ў версіфікацыі (складанні вершаў), архітэктоніцы (пабудове твора), моўна-стылёвой арганізацыі верша. Паэзія ў значнай ступені стала выкарыстоўваць сістэму сродкаў і прыёмаў еўрапейскага і сусветнага мадэрнізму, і як вынік гэтага — створаныя неардынарныя мастацкія тэксты.

У паэзіі савецкага часу, якая стваралася ў закрытым таталітарным грамадстве, тыповай з'явай сталі агульшчына, гладкапіс, прамаўленне ад калектывнага «мы», казённая рыторыка. 90-я гады прынеслі свабоду і раскрыленасць у мастацкай творчасці, а гэта паспрыяла паглыбленню асабовасці паэтычнага выказвання, раскрыццю свайго непаўторнага «я».

У другой палове 80-х — 90-я гады выйшлі кнігі паэзіі, якія сталі прыкметнай з'явай ва ўсёй сучаснай літаратуры. Гэта перадусім кнігі народных паэтаў Беларусі — Максіма Танка «Збор калосся» (1989), «Мой каўчэг» (1994), «Errata» (1996), П. Панчанш «І вера, і вернасць, і вечнасць» (1986), «Горкі жолуд» (1989), «Высокі бераг» (1993), Р. Барадуліна «Самота паломніцтва» (1990), «Міласэрнасць плахи» (1992), «Евангелле ад Мамы» (1995), Н. Гілевіча «Жыта, сосны і валуны» (1992), «Навысокім алтары» (1994). Мастадкі ўзоровені сучаснай паэзіі ў значнай ступені прадвызначаюць Зборнікі Анатоля Вялюгіна («Заклён на скрутны вір», 1995), Уладзіміра Каараткевіча («Быў. Ёсць. Буду.», 1986), Петруся Макаля («Асенняяпошталістоты», 1987; «АЗбука любvi», 1989; «Твар і душа», 1995), Яўгеніі Янінічыц («Каліназімы», 1987; «У шуме жытняга святла», 1988), Міхася Страньцова («Мой сваце ясны», 1986), Сяргея Грахоўскага («Верую», 1987; «І радасць, і боль», 1988; «На апошній вярсце», 1993), Васіля Зуніка («Лета трывожных дажджоў», 1990; «Чорная лесвіца», 1992; «Пісьмы з гэтагасвету», 1995), Генадзя Бураўкіна («Гнядзо для птушкі радасці», 1986; «Узмах крыла», 1995), Анатоля Вярцінскага («Хлопчык глядзіць...», 1992), Алега Лойкі («Грайна», 1986; «Талая вясна», 1990, «Трэці золак», 1993), Алеся

Разанава («Вастрыйё стралы», 1988; «У горадзе валадарыць Рагвалод», 1992; «Паляваннеўрайскайдаліне», 1995), Юркі Голуба («Сын небасхілу», 1989), Раісы Баравіковай («Каханне», 1987; «Люстэрка для самотнай», 1992), Уладзіміра Някляева («Наскрозь», 1985; «Галубіная пошта», 1987; «Прошча», 1996), Казіміра Камейшы («Пярэймы дня», 1988; «Я з пушчы...», 1995; «Лінія лесу», 1996), Юрася Свіркі («Паўшар'е блакіту», 1986; «Выбранае», 1993), Дануты Бічэль Загнетавай («Даўняе сонца», 1987; «А на Палесці», 1990), Ніны Мацяш («Шчаслівай долю назаві», 1990; «Паміж усмешкай і слязой», 1993), Таісы Бондар («Адна», 1989; «Хачу назвацьцябекаханым», 1991; «Час души, мой вячэрні...», 1995), Сяргея Законнікава («Сутнасць», 1987; «Заклінанне», 1990), Леаніда Галубовіча («Споведзь бяssonнай души», 1989; «Заложнік цемры», 1994), Леаніда Дранько-Майсюка («Тут», 1990; «Акропаль», 1994; «Стомленасць Парыжкам», 1995), Анатоля Сыса («Пан Лес», 1989) і іншых аўтараў. Самабытнай з'явай стала мастацкая творчасць паэтаў Алеся Наўроцкага і Міколы Купрэева, якія пасля 60-х гадоў друкаваліся рэдка, былі незадўажныя, заставаліся як бы ў ценю ад шматлікіх чытачоў. З выхадам кніг А. Наўроцкага «Пакаленні і папялішчы» (1990) і М. Купрэева «Правінцыйныя фантазіі» (1995) лягэтых сучасных аўтараў загаварылі зноў, крытыка адзначыла іх пафіласофску паглыблены погляд на свет, глыбокую змястоўнасць у выяўленні ўнутранага «я», неардынарнасць паэтычнай мовы. У шматгалосці сучаснай паэзіі адметна гучаць галасы мастакоў слова, якія актыўна сцвердзілі сябе на літаратурнай ніве ў другой палове 80-х — 90-я гады: Эдуарда Акуліна, Людмілы Рублеўскай, Міхася Скоблы, Алеся Бадака, Анатоля Дэбіша і інш. Сучасная беларуская паэзія — гэта цэлае суквецце яркіх творчых асоб, і талент кожнага з мастакоў слова ў 80-90-я гады зведаў пэўныя духоўныя і творчыя змены, эстэтычныя шуканні, знайшоў новыя рытмы і фарбы.

Прыкметна развіваецца сучасная лірыка. Для яе харектэрна наяўнасць розных кірункаў светапазнання, жанравая разнастайнасць, багацце вобразаў і матываў.

Адметнае ў сучаснай паэзіі рэчышча філасофскай (медытатыўнай) лірыкі. Важную традыцыю філасофска-аналітычнага мыслення ў беларускай паэзіі другой паловы XX стагоддзя заклаў А. Куляшоў, які глыбока асэнсоўваў маштабнасць і складанасць судачыненняў чалавека з часам, сусветам, вечнасцю. Значных набыткаў у жанры медытатыўнай лірыкі дасягнулі такія сучасныя паэты, як Максім Танк, Аляксей Русецкі, Алеся Наўроцкі, Пятрусь Макаль, Анатоль Вярцінскі, Янка Сіпакоў і інш. Зборнікі паэзіі Максіма Танка «Збор калосся», «Мой каўчэг», «Errata», М. Стрельцова «Мой свеце ясны», П.

Макаля «АЗбука любві», «Твар і душа», А. Разанава «Ваstryё стралы», «У горадзе валадарыць Рагвалод», «Паляванне ў райской даліне», «Рэчаіснасць», У. Някляева «Прошча», Л. Галубовіча «Заложнік цемры», У. Арлова «Фаўна сноў» (1995), Г. Булыкі «Сінтэз», «Турмалін» наложены глыбокім раздумам пра вечныя праблемы (жышцё і смерць, прызначэнне чалавека на зямлі, чалавек і прыроды і інш.), у іх мастацкая думка скіравана да самапазнання, самапаглыблення. Сучасная паэзія на філасофскую тэматыку далучае нас да вечнага і мудрага на зямлі, адкрывае духоўнае і Боскае ў чалавеку, выяўляе «каардынаты быцця» ў часе і просторы.

Пра Максіма Танка, здаецца, можна сказаць словам! Віктара Гюго, які выказаўся так: «Паэт — гэта філоф канкрэтнага і жывалісц абстрактнага». У паэтычнымівеце Максіма Танка пафіласофску цесна знітаваны візуальна ўспрымальнае з абстрактным, канкрэтна-пачуццёвае з асацыятыўным планам, зямное з касмічным ці агульначалавечым разуменнем з'яў. Прадметна-рэчыўная і вобразная канкрэтыка — зямля, баразна, дарога, камень, сад, хата, калодзеж, хлеб, вада і інш. — у вершах паэта набывае глыбокое ідэйна-сэнсавае напаўненне, нараджае асацыятыўнае абстрагаваныя паралелі, якія выводзяць аўтарскую мастацкую думку ў сферу змястоўных інтэлектуальных назіранняў, раздумаў, высноў. У вершы «Усё мае працяг жыцця...» разгортваецца ланцужок асацыяцый, ход разважання пры гэтым набывае іншасказальнасць і прытчавасць. Паэт стварае філасофскую алегорыю-прытчу, вельмі афарыстычную па сваім гучанні:

*Усё мае працяг жыцця:
Нітка — ў туга навітым клубку,
Дарога — ў імкненні за небасхіл,
Песня — ў водгаласах рэха,
Зерне — у хлебе надзённым,
Любой — у сонечнай усмешыцы дзіцяці.*

*Усё мае свой працяг жыцця,
Апроч няпраўды.*

Максім Танк з'яўляецца майстрам інтэлектуальнай медытациі, ёмістага філасофскага абагульнення. Думка яго вельмі часта пазначана неардынарнасцю, уражвае сваёй парадаксальнасцю. Ён — паэт абвостранага маральнага пошуку ісціны, адказу на вечныя пытанні чалавечага быцця.

Асаблівая роля ў развіцці філасофскай паэзіі належыць А. Разанаву. Паэт пашырыў яе жанравыя межы: вершаказы, версэты, квантэмы, пункціры, зномы. Кожная з жанравых форм нарадзілася ў выніку пошуку прыдатнай апраткі для думкі, з імкнення перадаць яе рухомасць, імпульсіённасць, жывую складанасць, А. Разанаў прыкметна ўзняў інтэлектуальны і асацыятыўны ўзоровень паэтычнага мыслення. У ягонай філасофіі прыродных вобразаў, з'яў і рэчаў (вершы «Атава», «Дуб», «Рунь», «Адліга», «Парог», «Камень», «Дрэвы» і інш.) удумлівамучытачу адкрыеца сэнсавая глыбіня, шматмернасць думкі, змест кнігі вечнасці. Пра што б ні пісаў А. Разанаў — пра траву ці сонца, завею ці лёд, камень ці дарогу, туман ці лес — ён найперш выяўляе філасофію чалавечага духу. Вершы А. Разанава, прысвечаныя жывой і нежывой прыродзе, перагукаюцца з вершамі пра рэчы вядомага аўстрыйскага паэта Райнера Марыя Рильке, у якога прадметна-рэчыўная канкрэтыка стала аб'ектам мастацкага адлюстравання ў Зборніках «Кніга вобразаў», «Новыя вершы», «Новых вершаў другая частка» (вершы «Рымскія фантаны», «Ваза з ружамі» і інш.). Творы беларускага паэта няпростыя і нялёгкія для ўспрымання, бо ім уласціва складанасць думкі, зашифраванасць вобраза, прытчавасць, нярэдка асацыяцыі паэта скіраваны ў глыб міфалогіі, сусветнай гісторыі і культуры. Ад гаворкі пра канкрэтнае ён уздымаецца да яркай філасофскай высновы, якая змяшчае ў сабе біблейскі матыў пра страшны суд:

Цесна пасеўшы, усім хайрусам едзем па даўняй лясной — па людской!.. — дарозе, едзем на страшны суд.

(«Лясная дарога»)

Разанаўскі радок здольны ўлавіць рэча невытлумачальнага, невымоўнага. Паэт жадае далучыць нас не толькі да штодзённых праяў, часовага, але і да векавой мудрасці, гісторыі, да разумення складанасці свету, адчування сябе жывой часцінкай космасу.

Арыгінальным шляхам інтэлектуальна-філасофскага светапазнання ідзе Г. Булыка. У яе паэтычных кнігах ужо самі назвы твораў інтыгуюць, падаюцца звычынныя: «Бурштын», «Серабро», «Гагат», «Гліна», «Свінец», «Лазурыт», «Турмалін», «Сыпучасцы цякучасць», «Паралельнасць», «Статыкаруху» і інш. Здавалася б, гэта паэтычныя тэксты пра рэчы, рэчывы, прадметы, толькі «навуковыя», «хімічныя» вершы. Але гэта не зусім так, бо ўспрымае паэтэса рэчыўную канкрэтыку з мерай філасофскай, эстэтычнай, гістарычнай, маральна-этычнай. Дарэчы, Г. Булыка па сваёй першай аддукацыі —

хімік, яна закончыла хімічны факультэт Белдзяржуніверсітета. У яе творах выяўляеца паэтызацыя хімічных цудаў, вобразная апеляцыя да фізікі, геаметрыі, матэматыкі, імкненне «засвоіць незасвоенае, абстрактнае зрабіць канкрэтным, абжыць настылы космас навукі» (Р. Барадулін). Зрэшты, хімічныя з'явы ў прыродзе паэтычным словам жывапісаў рускі вершатворца і славуты навуковец Міхаіл Ламаносаў. У Г. Булыкі праз матэрыйльнае, як правіла, выісвечаючаеца пэўныя сэнсавыя аналогі і паралелі, раскрываеца нейкая думка ці ідэя, як, напрыклад, у вершы пра гліну:

Ёй не было ні страшна, ні балюча,
Калі яна тушила бліск ляза Рыдлёўкі
І агонь прыручвала,
А той удзячна твар лізаў.

Не стала глебай.
Засталася глінай.
Жыцця ніводнай кветцы не дала...
Гліняны глячык з роўнядзі стала
Глядзіць у свет
Вачамі кветак сініх.

(«Гліна»)

У аснове вобразатворчасці паэтэсы ляжыць асацыятыўнасць мыслення, шматзначнасць думкі.

На традыцыйях ёўрапейскай і сусветнай паэтычнай культуры ўзрастаў талент такіх сучасных паэтаў беларускага замежжа, як Я. Юхнавец і Н. Артымовіч. Хаця, зразумела, для кожнага з іх вызначальнай стала прысутнасць менавіта ў беларускай моўнай стыхii. «Я наследак М. Багдановіча», — прызнаеца Я. Юхнавец і гаворыць, што яго «словы належаць беларускай мове». Мастацка-філософская творчасць Я. Юхнаўца і Н. Артымовіч асабліва цесна лучыцца з паэзіяй А. Разанава, паколькі для ўсіх гэтых паэтаў харектэрна іншасказальнасць, падтэкставасць думкі, імкненне раскрыць сэнсавую глыбіню слова. Зрэшты, у 1994 годзе ў Белаетоку выйшла кніга Н. Артымовіч «Дзверы», дзе поруч з вершамі, складанымі па сваёй моўна-вобразнай структуры, змешчаны каментарыі А. Разанава, у якіх раскрываеца змястоўны сэнс аўтарскага самавыяўлення.

Я. Юхнавец — паэт лірыка-філософскага складу. Нарадзіўся ў 1921 годзе ў вёсцы Забродак непадалёку ад Бягомля (Докшыцкі раён).

З прыходам на Беларусь нямецка-фашистыкіх захопнікаў быў арыштаваны і вывезены летам 1944 года ў Германію, затым эміграваў у ЗПІА. У замежжы выдаў паэтычныя кнігі «Шорах моўкнасці» (Нью-Йорк, 1955), «Калюмбы» (Нью-Йорк, 1961), «Новая элегія» (Баварыя, 1963) і інш. У Беларусі пабачыў свет Зборнік яго выбраных твораў «Сны начужыне» (1994). Філасофская паэзія Я. Юхнаўца прасякнута паглыбленым роздумам пра судносіны прыроднага і чалавечага, часовага і вечнага, імкненнем выявіць першародную мудрасць навакольнага свету, таямніцы быцця. Ён адзначае ўплыў на сваю мастацкую практику «мудрасці беларускага фальклору», філасофскіх поглядаў Ж.-П. Сартра, творчых набыткаў заходнеўрапейскіх паэтав і французаў пісьменнікаў. Яго паэзія — сінтэз нацыянальнага і сусветнага культурна-мастацкага досведу. Паэт робіць выхад у космас хвалюючых пытанняў агульчалавечай значнасці і спрабуе даць на іх адказ з пазіцый разумення свайго «я», яго судачыненняў з існым і вечным. У многіх медытатыўных замалёўках-імпрэсіях паэт усёй душой чуйна ўслухоўваеца ў прыроду, пранікнёна, засяроджана выказвае глыбінныя адчуванні і трывогі сэрца, нярэдка выгаворвае іх з думкай пра Бога, гармонію свету. Тыповы настрой паэтавага душэўнага пачування — сум і адзінота. Таму ў навакольнай рэчаіннасці яму найболыш імпануе цішыня, супакой, маўчанне, ён здольны адчуць «шорах моўкнасці»:

*Небакрай аціх. У ціхаце далёкай
Ён поўны ведамак і смерці й жыцця...
(У вогнішчы крылы вецер не знявеціў...)*

Матывы цішы і маўчання сведчаць не пра душэўную бяздзейнасць, поўную адчужданасць ад свету, а, наадварот, становяцца ўвасабленнем філасофскага одуму, стану, калі «душа,— як прызнаеца паэт,— размаўляе са мной» («Ноч летняя...»), калі адчуваеца, як «шмат балючага ў ціхім» («У тую ноч»). Тут узікае аналогія з «тэатрам маўчання» Морыса Метэрлінка, у якім сцэна маўчання выклікае роздум, нараджае асацыяцыі. З другога боку, адзін з самых галоўных мастацкіх вобразаў яго паэзіі — вобраз ветру. Вецер — той жывы рух, які напаўняе прыроду і пераўясабляе свет. Гэтая прыродная стыхія — своеасаблівы спадарожнік і субяседнік паэтавай душы. Лісток «мовай ветру размаўляў» (верш «Лісток на дрэве»). «Ускрашальны спеў» ветру становіцца сімвалам ачышчэння, паратунку, надзеі. З вуснаў паэта гучыць просьба:

*Я зноў прашу ўсяк:
ты, вецер, не міні*

*мой гнёт цяжкое
смутнасці ў спагадным дні.
(«Вецер»)*

Вецер змяняе цішыня. У адзінстве з прыродай жыве паэтычная думка аўтара, які адчувае ўсю бясконную шматтайнасць свету.

На пазнанне ўнутранага «я» скіраваны позірк паэтэсы Н. Артымовіч. Невыпадкова яна лічыць менавіта так: «Паэзія — гэта падарожжа. У глыб сябе». Нарадзілася на Беласточчыне ў 1946 годзе. Выдала Зборнікі паэзіі «Роздумы» (1981), «Сезон у белых пейзажах» (1990) і інш. Беластоцкая аўтарка адзначае ўздзеянне на яе творчасць мастацкай вобразнасці і складу верша такіх паэтаў, як Поль Элюар, Марко Рысціч, Рудольф Фабры. Радок яе рытмічна раскаваны, імпульсіўны, адчувальна Збліжаны з прозай, у ім складаная пабудова вобраза, скаваны філософскі падтэкст. Паэтэса даводзіць, што свет чалавека супярэчлівы, зменлівы, у ім няма гармоніі, і таму імкненца выявіць сябе ў нязмушанай, імпульсійной манеры выказвання і пісьма. Верш яе нагадвае мазаіку, дзе скрыжаваны розныя планы і ракурсы. Кожны яе твор — гэта своеасаблівая стыхія філософскіх адчуванняў і асацыяцый:

*гляну ў люстра
абніму восеньскае неба...
заслухаюся яшчэ раз
у жоўтай музыцы...
скаваю глыбока глыбока
лістападавы прыпей...
На руінах хаты намалюю
усход і заход сонца...
раздзялю тры кроплі вады
на апошнія дні...
скіну з плячэй панцыр...
пайду за рэхам твойго маўчання...*

(«Распалаю касцёр...»)

Большасць вершаў Н. Артымовіч графічна аформлены без звычайных для нас знакаў прыпынку, што сведчыць пра мадэрнісцкую стылістыку яе пісьма. Дарэчы, падобны выгляд часта маюць і творы сучасных паэтаў Алеся Разанава, Віктара Шніпа, Валянціны Аксак і інш.

У сучаснай лірыцы, як мы пераканаліся, узмацняеца філософізм, інтэлектуальнаянасць мыслення, адбываеца зліцё філософскага і інтымна-псіхалагічнага пачаткаў.

Прыкметай сучаснага дня стаў зварот беларускіх паэтаў да рэлігійна-хрысціянскай і біблейскафіласофской тэматыкі. У савецкім грамадстве доўгія гады панавала ваяўнічае адмаўленне Бога, рэлігіі, царквы, таму і літаратура выяўляла адэкватны атэістычны светапогляд. Зрэшты, вобраз Бога прысутнічаў у мастацкай свядомасці паэтаў «нашаніўскай» пары, калісці ў заходнебеларускай літаратуре Андрэй Зязюля і Казімір Свяяк сцвярджалі рэлігійны кірунак творчасці, а ў паэзіі беларускай эміграцыі слова «Бог» заўсёды пісалася з вялікай літары. Пасля гадоў вераадступніцтва імя Бога вярнулася ў нашу паэзію як сімвал духоўнага выратавання і заступніцтва. Бог, пошук Боскага ў чалавечым існаванні, прага ачышчэння, чалавекалюбства, далучэнне душы да вечнага, хрысціянскага, усяго святога — вось тое кола матываў, якое вызначае змест твораў рэлігійнадухоўнай скіраванасці. У лірыцы падобнага складу паўстаюць вобразы Хрыста, Крыжа, Храма, Свяцла... Рэлігійна-хрысціянскія матывы гучачы у творчасці Рыгора Барадуліна, Зыніча (Алега Бембеля), Ірыны Багдановіч, Валянціны Аксак, Галіны Тварановіч-Сеўрук і інш.

Тэма Бога і веры — цэнтральная ў паэтычнай кнізе Р. Барадуліна «Евангелле ад Мамы» (1995). «Як у сцюдёнью раку, // Памалу ў Біблію заходжу», — прамаўляе паэт на пачатку гаворкі пра сваё далучэнне да мудрага зместу «вечнай кнігі». Р. Барадулін ідзе следам за біблейскімі прарокамі, спазнае сэнс быцця, паўтарае тыя вечныя хрысціянскія ісціны, на якіх адвеiku трymaeцца свет. Паэт кліча да спавядання любові, чалавечнасці, маральнасці ў жыцці на гэтай зямлі (вершы «Як Бог да цябе не аслеп...», «Не ўзірайся на свет варожа...», «Пажадай працы ворага — спору...» і інш.). Сучасны паэт, як некалі К. Тураўскі і Ф. Скарына, выступае хрысціянскім гуманістам, прапаведнікам агульначалавечых каштоўнасцяў:

Адна ў небыццё і ў быццё дарога.
Усе мы жывём над прыглядам Божым.
Бо мы не прынеслі на свет нічога
І вынесці, значыць, нічога не можам.

Не ўсыціць чэрава ненажэрца.
Вачэй не засціць зайдросным совам.
Не срэбра шчырае — шчырае слова
Галоўны скарб наш у свеце часовым.
(«Адна ў небыццё і ў быццё дарога...»)

Дарога прыводзіць паэта ў вечны горад — Ерусалім, дзе той прамаўляе з пашанай і ўдзячнасцю да святога імені і вобліку Хрыста. «У горадзе, абраным панам Богам», ён не забывае пра сваю радзіму. Паэт гаворыць, што носіць «царкву... у душы» і спавядаеща «прачыстай Маме». Ён складае прачулыя малітвы, спавядальныя рэфлексіі, медытациі, у якіх чуецца роздум пра жыццё і смерць, грахоўнае і святое, зямны быт і вечнае.

Вобраз Бога, матывы веры, хрысціянскіх запаветаў у 90-я гады таксама знайшлі ўвасабленне ў творах Максіма Танка, Н. Гілевіча, В. Зуёнка, А. Лойкі і інш. І гэта добры знак сучаснасці, бо, здаецца, наша паэзія згадала галоўныя запаветы Хрыста: «Без мяне не можаце рабіць нічога» (Ін. 15, 5); «Я з вамі ва ўсе дні да сканчэння свету» (Мф. 28, 20).

На схіле жыцця ў іншым свяtle ўбачыліся прычыны няшчасціяў Максіму Танку, які некалі называў сябе «безвызнанёўцам»: «І сёння прызнацца // Пакутліва мушу, // Што ёсць Бог на свеце, // Бо столькі напасцяў // Не змог бы на наш народ // Нехта абрушыць» («Калі, праклінаючы лес...»).

Усё часцей чуюцца з вуснаў нашых паэтаў звароты ці малітвы да Бога з просьбай аб паратунку ад «вар'яцтва, нематы і засляпення», «наших душ апусташэння» (Максім Танк. «Здайніх запаведзяў...»), аб заступніцтве і дараўанні грахоў. Пранікнёна гучыць голас Г. Бураўкіна:

Смутнаю парою нелюдзімай,
Калі ўсё наўкол ідзе на злом,
Божа,
Захіні маю Радзіму
Мудрасцю,
Спакоем
І цяплом.

(«Малітва»)

«Госпадзе, душу маю крані // ласкаю світальнага пагляду...» — такая просьба чуецца ў Зборніку І. Багдановіч «Вялікдзень» (1993). Вельмі шмат месцаў займаюць творы з рэлігійнымі матывамі ў паэтычных кнігах В. Аксак «Цвінтар» (1992) і «Капліца» (1994). Многія яе вершы — гэта хвалюючая споведź душы («Оякхоладнажыць, Божамілы!...», «Паўзмогілкімая дарога...» і інш.). Тэма Бога паглыбліе духоўны свет сучаснай паэзіі, яе гуманістычную змястоўнасць.

Публіцыстычнасцю і грамадзянскасцю прамаўлення вызначаецца паэзія П. Панчанкі, Н. Гілевіча, В. Зуёнка, Г. Бураўкіна, П. Макаля, А. Лойкі, А. Вярцінскага, К. Цвіркі і іншых аўтараў. У сваіх творах паэты

заваstraюць пытannі сацыяльна-маральнага і духоўнага жыцця грамадства, турбуюцца пра годнае ўладкаванне нашай рэчаіснасці, узвышаюць агульналюдскія маральныя ідэалы чалавечага побыту.

Публіцыстычны характар прамаўлення выяўляеца ў Зборніках П. Макаля «Азбука любві» і «Твар і душа». Паэт у вершах «Мы, беларусы», «Табе, бацькоўская зямля» і інш. выказваеца з пачуццём патрыятызму, ён выступав як заступнік духоўнай спадчыны народа, яго роднай мовы, гісторыі, з вялікай маральнай адказнасцю турбуеца пра захаванне галоўных каштоўнасцяў нашага быцця. У адным з твораў ён гаворыць так:

Нацыянальнасць —
Мae ablічa,
A чалавечнасць —
Mая душа.

(«Твар і душа»)

Вершаваная публіцыстыка П. Макаля набывае філасофскую скіраванасць. Для вершаў «Скарга цвіка», «Тапор», «Роздум пастушыны», «Прас» і інш. уласціва іншасказальнасць гаворкі, праз якую раскрываеца жыццёва значная думка ці пэўная выснова, сутнасць важнай з'явы. У многіх Вершах рэчы і вобразы прыроды адухаўляюцца, ім надаеца уменне размаўляць, і ў гэтых маналогах, алегарычных выказваннях міжволі прачытваюцца аналогі з сучаснай рэчаіснасцю.

Публіцыстычны пафас характэрны для паэтычнай творчасці Н. Гілевіча. Вызначальнымі рысамі яго прамаўлення з'яўляюцца грамадзянская ўздымнасць і ўнутраная ўзважанасць слова, модная намагнічанасць пачуцця, роздумна-запытальная апеляцыя да чалавечай душы, якая выракаеца годнасці, святла, ад вечных каранёў (Зборнікі паэзіі 90-х: «Жыта, сосны і валуны», «Незалежнасць», «Навысокі алтары», «Талісман»). У спавяданні вечнага на зямлі Н. Гілевіч паслядоўны і бескампрамісны: «Душа мая і ў небе будзе трывніць Беларуссю» («Мой кароткі адказ»). У вершах «Кажаш: годзе, годзе...», «Некрычы, беларускі паэт, не крычы!..» паэт абараняе права на палкае публіцыстычнае слова. У творах лірыкапубліцыстычнага гучання выяўляюцца яркая асабовасць думкі, маральная завостранасць гаворкі, нярэдка — палемічнасць і зварот да сатырычных фарбаў. Паэт мужна адстойвае нашу нацыянальную годнасць, ідэю незалежнасці, беларускага адраджэння, рапчуя выступав супраць таго, што вядзе да гістарычнага бяспамяцтва, заняпаду духоўнасці і культуры, уціску роднай мовы. Н. Гілевіч — сучасны яркі прадаўжальнік адраджэнска-патрыятычнай традыцыі беларускай паэзіі, ля вытоку якой знаходзяцца імёны Ф. Багушэвіча, Янкі Купалы і іншых

палымяных песняроў роднага слова. Радок паэта асвечаны адкрытым лірычным хваляваннем, пачуццём вялікай любові да Беларусі, з якой звязаны ўсе яго трывогі, мары і надзеі:

*Ды мне не страшна, людзі! Распінайце!
Гваздайце ў цела тленнае гвазды!..
О Беларусь, мая Радзіма-Маці,
Чаму ў за што — найлепей знаеш ты.*
(«Радкі з усяночнай»)

*Равучь вятраты, грымяць грамы,
Пыл засціць вочы нам, і ўсё ж,
І ўсё ж мы дойдзем, дойдзем мы
Да Беларусі!..*
(«І ўсё-такі дойдзем!..»)

Н. Гілевіч, адчуваючы магутнае заплечча выдатных сыноў і дачок Беларусі, такіх, як Ефрасіння Полацкая, Рагнеда, Францішак Скарына, Кастусь Каліноўскі, Янка Купала і інш., кліча, каб у душы кожнага з нас «быў запас агню трывалы» («Пакуль...»), каб мы добра разважылі прс. лёс нангчадкаў і пра тое, з чым яны пойдуць у свет, нагадвае, што «нам яшчэ паслужыць нашапамяць» («Трывайма, браты!»).

Шырока да мовы публіцыстыкі звяртаецца і Г. Бураўкін у кнігах «Гняздо для птушкі радасці» і «Узмах крыла». Хоць ён таксама і выдатны лірык, стварыў нямала таленавітых твораў інтymна-псіхалагічнага плана. У творах лірыка-публіцыстычнага зместу «Сон», «Што ж гэта такое...», «Малітва» і інш. сэрца паэта з хваляваннем, трывожна адгукаетца на праблемы часу, у іх майстар слова сцвярджае непераходнасць першапачатковых ісцін, турбуеца пра лёс Беларусі, яе святыняў. Такая скіраванаасць паэтычнай гаворкі — вынік глыбокага ўнутранага самааналізу, высокай патрабавальнасці сумлення чалавека, які востра адчувае далучанаасць да сучаснага жыцця. «Мой Бог — народ», — даводзіць паэт у час, калі «кожны Бога новага ўзнімае» (верш «Стаміўся ад бясконцай калатні...»). Ён не пагаджаецца, што народ жадае трыванць знявагі, незаслужаныя кпіны, жыць без роднай мовы, таму верыць у яго духоўнае адраджэнне і неўміручасць, хаця не сакрэт, што сёйтой сёння гатовы гэты народ зневажаць і абвінавачваць ва ўсіх грахах.

Для лірычнай творчасці іншых паэтаў таксама характэрныя сацыяльная крытычнасць голасу, развярэджанаасць грамадзянскага

сумлення, удумнае, нярэдка вельмі пафаснае і палемічнае асэнсаванне праблем і пытанняў духоўнага існавання (Зборнікі Р. Барадуліна «Міласэрнасць плахі», Д. Бічэль-Загнетавай «А на Палесці», В. Зуёнка «Пісъмы з гэтага свету», А. Лойкі «Талая вясна» і «Трэці золак», В. Шніпа «Шляхам ветру» і «На рэштках Храма» і інш.). У творах на тэму сучаснасці цесна паядноўваюцца грамадскае і інтымна-асабістое, публістычны і філасофскі пачатак.

Грамадзянскім і гуманістычным пафасам прасякнуты і творы на тэму гісторыі, зараджэнне якой у паэзіі, трэба згадаць, найперш звязана з імёнамі Я. Чачота і М. Багдановіча. Подступ да шырокага мастацкага асваення гістарычнай тэмы ў беларускай паэзіі 60-х толькі азначыўся. У значнай ступені гэтаму спрыяла творчасць У. Караткевіча. Гэты таленавіты мастак, вобразна кажучы, жыў і дыхаў гісторыяй. Ад першай паэтычнай кнігі «Матчына душа» (1958) да апошняй «Быў. Ёсць. Буду.» (1986), выдадзенай пасмяротна, ён імкнуўся стварыць гісторыка-патрыятычны летапіс мінулага (вершы «Баявыя вазы», «Балада пра паўстанца вайкалаку» і інш.). І з гэтай задачай паэт у цэлым справіўся, даў выдатны прыклад наступнікам. Ён ярка маляваў вобразы мужных і высакародных людзей Беларусі, паэтызаваў беларускую душу, усладуляў свабодалюбны нацыянальны дух, самаахвярную любоў да бацькаўшчыны. Падхопліваючы караткевічскую традыцыю, да гістарычнай тэмы ў сваёй паэтычнай творчасці звязрнуўся Вольга Іпатаў, Леанід Дайнека, Янка Сіпакоў, Рыгор Семашкевіч, пазней — Алесь Пісъманкоў, Сяргей Сокалаў-Воюш, Ірына Багдановіч, Алесь Жамойцін, Люба Тарасюк, Людміла Рублеўская і інш. Доўгія гады абсолютная большасць насельнікаў Беларусі лічыла, што гісторыя нашай радзімы пачынаецца ледзь не з 1917 года, што мы, беларусы, не мелі сваёй дзяржаўнасці, мовы, старажытнай даўніны з героікамі і трагізмам многіх падзей. Адзін са сваіх вершаў В. Іпатаў пачынае наступнымі радкамі:

Адмаўлялі маю радзіму,
Ганьбавалі з усіх бакоў
Краем лапцяў і курадыму,
Краем невукаў і жабракоў.
(«Адмаўлялі маю радзіму...»)

Сапраўды, шмат каму хацелася, каб «на гісторыю назаўжды забыўся народ». Сёння стэрэатыпы і занядбанне гістарычнай памяці пакрысе адыходзяць у нябыт, аксіёмай для культурнага чалавека становіцца неабходнасць спазнання свайго «я» ў кантэксце мінулага і

сучаснасці. Аднымі з першых, хто востра адчуў патрэбу ў абуджэнні нацыянальнай і гістарычнай свядомасці нашага народа, сталі беларускія паэты і пісьменнікі.

Унікальная, сапраўды значнай з'явай ва ўзнаўленні і асэнсаванні гісторыі стала кніга Я. Сіпакова «Веча славянскіх балад» (1973, больш поўнае выданне — 1988). Гэтая кніга — «гісторыя пакуты Чалавека, імя якому Славянін» (У. Караткевіч). Паэт стварыў шырокое і цэласнае лірыка-эпічнае палатно мінуўшчыны, паказаў гістарычныя перыпетыі лёсу славян, апаэтызаваў выдатных сыноў розных народаў, пры гэтым высока сцвердзіў ідэю браталюбства, чалавечай свабоды і ўзаемаразумення:

*А ты не чакай дабрадзеяй, народзе,
Ніхто табе волі не дасць самахоць.
Пасейся ў свабодзе, радзіся ў свабодзе
І здзейсні сваю векапомнную хоць!*

(«Шыбеніца»)

Гістарычныя балады Я. Сіпакова маюць сінтэтычны жанрава-
стайлёвыя характеристар, гэта значыць, нясуць у сабе рысы элегіі, оды,
прытчы, драмы.

Асаблівая ўвага ў сучаснай паэзіі назіраецца да гістарычных постацяў мінулага: Ефрасінні Полацкай, Рагнеды, Вітаўта, Скарны, Багрыма, Каліноўскага, Багушэвіча... У гэтых вобразах мінуўшчыны — увасабленне нашага надыянальнага гонару і славы, духоўнай трываласці і апірышча перад рознымі наступствамі часу (вершы В. Іпатавай «Усяслаў», «Рагнеда», Л. Дайнекі «Вячка. 1224год», Н. Мацяш «Маналог каханай Кастуся Каліноўскага», «Песня касінераў», А. Пісъмянкова «Дума Вітаўта», «Якаў Палачанін», паэмы Т. Бондар «Рагнеда», «Доля», «Белая літара», І. Багдановіч «Палачанка», А. Жамойціна «Дудка між кайданаў» і інш.). Духоты вопыт продкаў дапамагае больш упэўнена ісці ў будучыню.

Адно з галоўных месцаў у сучаснай паэзіі належыць лірыцы кахання. Наогул, тэма кахання — неўядальная і хвалуючая песня паэзіі. Любоўная лірыка, ля вытокаў якой стаяць імёны такіх антычных аўтараў, як Сапфо, Катул і іншыя, і ў беларускай паэзіі другой паловы XX стагоддзя стала той вялікай кнігай душы, якая надзвычай багатая на матывы, глубокія эмоцыі. Для таленавітых паэтаў заўсёды было важна выявіць самыя патаемныя перажыванні, інтymныя згрызоты, свой стан душы. Вершы пра каханне склаі кнігі Г. Бураўкіна «Пяшчота» (1985) і Р. Баравіковай «Каханне» (1987). У гэтых Зборніках выяўляеца шматтайнасць інтymных пачуццяў,

хвалюючая музыка чалавечага сэрца, поўная непаўторных і складаных перажыванняў.

Эстэтычна тонка, вельмі прачула перадае любоўныя пачуцці А. Дранько-Майсюк (кнігі «Акропаль», «Стомленасць Парыжам»). Гэты мастак слова, які лічыць сваім настаўнікам Поля Верлена, захапляеца паэзіяй Арцюра Рэмбо, Сэсара Вальехі, такі ж гукажывапісны, меладычны паэт. У яго любоўных радках валадарыць імпрэсія лёгкіх, светлых фарбаў, магія харства чалавечых пачуццяў:

*Расказваць пацалункамі готовы
Табе да раніцы пра хараство,
Бо пацалункі — гэта тыя слова,
Дзе літары складаюцца ў свято.*

(«Калі агонь у горле ці ангіна...»)

Музыка кахання — гэта музыка паэставага сэрца. У нізцы вершаў «Маёй цудоўнай А.» Д. Дранько-Майсюк узнёсла паэтызуе вобраз каханай, тут, як і некалі ў антычным мастацтве Грэцыі, высока ўздымаеца культ прыгажосці жанчыны.

Без лірыкі кахання немагчыма ўявіць творчасць Максіма Танка, У. Караткевіча, Н. Гілевіча, Р. Барадуліна і іншых сучасных аўтараў. У паэзіі кахання галоўнае — гэта даверлівасць тону, глыбіня адчуванняў, усхваляваны рух душы. Адметна гучыць інтymна-любоўная лірыка беларусіх жанчын-паэтэс — Яўгеніі Янішчыц, Таісы Бондар, Веры Вярбы, Ніны Мацяш, Дануты Бічэль-Загнетавай, Галіны Каржа-неўскай, Раісы Баравіковай і інш. Іхня любоўная паэзія вызначаеца глыбокай спавядальнасцю і багатая на эмацыянальна-псіхалагічныя адценні пачуцця. Я. Янішчыц выпівае інтymныя пачуцці з жаночай сардэчнай прачуласцю і светлай тутой, свет кахання ў Т. Бондар афарбаваны смуткам, у ім шмат пакутных перажыванняў, у Н. Мацяш пачуццё кахання — гэта высокі і таемны дар, філософія духоўнай неўядальнасці і прыгажосці быцця, Р. Баравікова — уся ў эмацыянальнай-парывістасці, трапяткіх прадчуваннях і пошуку ўнутранай лагоды...

Прырода — вялікая тэма паэзіі, і таму без пейзажнай лірыкі немагчыма ўявіць, мусіць, любога сучаснага вершатворцу. Прыродапісальная паэзія — гэта апіяненне красы родных краяўдаў, глыбока эстэтычнае стаўленне да навакольнага свету. Праз пейзаж творца здольны выказаць многае: і свой настрой, і хвалюючую думку-пачуццё, і нават канцэпцыю быцця. Вельмі часта пейзажныя творы прасякнуты філософічнасцю аўтарскіх назіранняў і адчуванняў, як,

напрыклад, верш Ю. Голуба «Змрок у лесе» са Зборніка «Сын небасхіду» (1989):

Зноў паставі агні далёка.
У выбоінах след намок.
Спрацавана ляглі на мох
Карані —
вякоў далакопы.

Дубу ў чуб уплялася знічка.
Сон-трава.
Сон-дарога.
Сон.
Змрок раскрыліў свой парасон,
Шлях да вечнасці невялічкі.

Сучасная беларуская паэзія захапляеца мудрасцю прыроды, прапаведуе глыбока духоўныя і маральныя адносіны да яе, бо сёння родны пейзаж — гэта свет экалагічных контрастau і" анамалій: «Адступаюць лясы. // Высыхаюць балоты. // Усё меней красы— // Усё больш адзіноты» (Л. Галубовіч). Многія з паэтаў вельмі асабіста, балюча ўспрымаюць занядбанне роднага прыроднага асяроддзя: «А ўсё ж вінаваты і я: // Суладдзе ў прыродзе парушана...» (Ю. Свірка). Зрэшты, беларускія паэты палка абаранялі родную прыроду, уздымалі свой голас супраць бяздумнай меліярацыі, браканьеरства, рознага роду варварства. Можна згадаць хаця б радкі Н. Гілевіча са Зборніка «Повязь» (1987):

Вясна гудзе, і свічча, і шчабеча, —
На дOLE, у паветры, на вадзе, —
І ўсюды тая ж просьба:
«Чалавечка! Пачуй сябе ў нас!
А то — быць бядзе!..»
(«Вясна пяе, і свічча, і шчабеча...»)

Пачуццё прыроды ў Р. Барадуліна праектната адухоўленым адчуваннем і паэтычным бачаннем свету. Яшчэ ў 60-я гады паэту жадалася, каб людзі не разбуралі першародства зямной красы, каб захавалі ў сваіх сэрдах дабрыню і любоў да прыроды, спрадвечную веру ў казку, у тое, што ў нетрах лесу і балота жывуць дзіўныя істоты (верш «У лес прыціхлы...»). Сучасны чалавек, на жаль, у многім

зруйнаваў у сабе «прапрадзедаў наўную дабрыню», стаў прагматычна-карыслівым і бяздушным у адносінах да маці-прыроды. Пры канцы XX стагоддзя асабліва відавочна, што экалагічныя асновы і сувязі на нашай зямлі парушаны. Таму з вялікай трывогай рэагуе Р. Барадулін на разбурэнне гармоніі ў навакольным свеце, успрымае знішчэнне і рабаванне прыроды як патаптанне жывой душы, найвялікшую катастрофу:

*Душа, як ні прагнешца ей,
Не можа вярнуцца ў паганства:
Лясы — апірышича і прытулак —
Павысечаны, пакарчаваны, патраляваны,
Рэкі — у іх бруд і пыл змываўся, —
Павысушаны, павыпрастаны, павыпіты.
· · · · ·
І непрытомная душа ў паганстве
Асланяе сябе крыжам,
Крыжам чарговай магілы...
(«Душа, як ні прагнешца ёй...»)*

«Прырода давярае чалавеку», — так назваў адзін са сваіх вершаў Ю. Свірка. Гэты паэт, які нарадзіўся ў лясным краі, у вёсды Маргавіца, што паміж Бягомлем і Докшыцамі, стварыў у сучаснай паэзіі сапраўдную «паэму лесу». «Зялёнаму брату» ён прысвяціў шмат вершаў: «Лес прачынаецца на досвітку...», «Лес», «Лес, маўклівы ты мой субядеднік...» і інш. Сучасны паэт, як і некалі Якуб Колас, абагаўляе лес, бачыць у ім шчырага субядедніка і мудрага дараццу. Ён запалонены ціхай музыкай лесу, раскрывае нам шчырасць, даверлівасць адносінаў да прыроды, кліча да душэўнай чысціні і хараства. Натуральна, таму лесу «пагляд балючы для душы», і паэт проста не можа не заступіцца і не барапіць тое, што любіць, што стала крэўнай часцінкай ягонай чалавечай існасці.

Пасля Чарнобыля ўзмацніўся экалагічны змест і публіцыстычнае гучанне прыродаапісальнай лірыкі. У паэзіі азначылася асобная чарнобыльская тэма. Сучасныя паэты ахоплены гуманістычным неспакоем і трывогай за жыщё, чалавека, прыроду, родную зямлю. У беларускай паэзіі створана вельмі шмат змрочных, безжыццёвых пейзажаў. Уражальны трагедыйны малюнак стварае П. Панчанка ў кнізе «Горкі жолуд» (1988):

Тут пахне Хірасімай.

*Няма слядоў бусліных
І ласіных:
Над Прыйцю —
Нябачнай смерці след.
Палескі край,
Як пазмрачней твой свет.
(«Аб самым смачным...»)*

Змрочныя вобразы і фарбы вызначаюць свет чарнобыльскіх пейзажаў паэтаў Беларусі і хірасімскіх пейзажаў Японіі. І далёкая краіна Акіяніі, і наша Бацькаўшчына перажылі атамную трагедыю, толькі мы — яшчэ больш жудасную. Асабліва шмат «мёртвых», панура-змрочных малюнкаў у паэзіі японскіх паэтаў Тамікі Хара (цыкл «Атамныя пейзажы») і Мунэтосі Фукагава (цыклы «Агонь», «Помнікі» і інш.).

Радыяцыйная катастрофа пасяліла ў сэрцах паэтаў міорна-драматычнае светадчуванне, боль і крык душы. З трывогай гавораць яны пра паслячарнобыльскую яву. У кнігах «Самота паломніцтва» і «Міласэрнасць плахі» Р. Барадуліна, апрача іншага, моцна загучалі матывы смутку, жалобы, смяротнай пагрозы:

*На нашай зямлі
Ці паўторыцица наш працяг?
Ці ў жарстве захаваецца след?
Як стронцый трашчыць
У наших касцях,
Ці чуе свет?*
(«Жалоба»)

У вершы Р. Барадуліна «Дазвол» выяўляеца глыбокі трагізм светадчування: «Ад радыяцыі // Беларусь гарыць. // Ці будзе, наогул, // Каму гарыць? ». Падобныя драматычна-трагедыйныя запытанні гучаць і ўвершах «Новыя святцы», «Лямант». Паэт жахаеца, што чалавек пад страхам радыяцыі баіцца зямлі, вады, «зіхоткай хмурыны». І, разам з тым, ён хоча верыць, што чалавек будзе вяртацца да казкі па загубленыя каштоўнасці (верш «А казкі ведалі раней за нас...»).

Паэт, як і некалі Аляксандр Блок, Валерый Брусаў, Янка Купала, адчувае сусветную тугу, перажывае вялікую самоту: «Адзін ЯК і Сусвет — // Мой сусед. // І мне і суседу сцюдзёна» («Жыву я ці толькі шукаю свой след...»). І гэтую расчараўанацца можна зразумець хаця б ужо таму, што канед стагоддзя не прынёс нашаму грамадству і

народу вялікай радасці. У кнізе «Евангелле ад Мамы» паэт скіроўвае нас да Бога, з яго Імем кліча шукаць суцяшэнне, паратунак, трываць і верыць у лепшае (вершы «Суцяшэнне», «Самоту ўзаруць домыслу лемяшы...», «Адна ў небыццё і быццё дарога...» і інш.).

З вуснаў нашых паэтаў гучаць плачы па роднай зямлі, шчымлівия рэковіемы, пранікнёныя грамадзянска-публіцыстычныя маналогі ў абарону жыцця, малітвы да Бога, філасофскія раздумы пра чалавечы і наш агульны лёс.

Гаворка пра чарнобыльскую бяду стала балючай, вярэдлівай тэмай для паэта Міколы Мятліцкага, Яго родная вёска Бабчын на сённяшні дзень — мёртвая, адзічэлая зона, дзе сярод пустых хат і двароў галоўныя гаспадары — вецер або цішыня. Развітанне з роднымі мясцінамі выклікала ў душы паэта невымерную горыч пакуты. Ён не жадае мірыща з няўдзячным, суровым прысудам лёсу: «Кут мой забыты, безабаронна // Зорыш пагаслых крыніц вачыма. // Некаму ты — Ачужэлая зона, // Сэрцу майму ты да скону — // Радзіма!» («Кут мой забыты, безабаронна...»). Кнігі М. Мятліцкага «Горкі вырай» (1989), «Шлях чалавечы» (1989), «Палескі смутак» (1991), «Бабчын» (1996) — балочы летапіс паэтаўага сэрца, пастычная хроніка чарнобыльской трагедыі.

Адным з самых значных эпічных твараў пра Чарнобыль стала паэма С. Законнікава «Чорная быль». Паэма складаецца з трынаццаці міні-частак. Іх колькасць у творы, як думаецца, мае сімвалічны сэнс: 13 — лічба ракавая, д'ябальская, яна нібы сама навіслая хмара-бяды над народам, прадвяшчэнне пакутаў. Паэт уражліва паказвае злавесны воблік Чарнобыля, які атруціў усё жывое, кінуў у выгнанне людзей, адабраў у іх радасную будучыню. І ў той жа час Чарнобыль высвеціў язвы і хваробы нашага грамадства, і паэт выкryвае згубную сілу злых і чорных інстынктаў (раздзэлы паэм «Марадзёры», «Страх»). С. Законнікаў перасцерагае ўсіх нас ад духоўнага і маральнага Чарнобыля, новых цяжкіх і суровых выпрабаванняў.

Пра Чарнобыль таксама напісаны паэмы У. Някляева «Зона», Я. Сіпакова «Одзіум», А. Хатэнкі «Здзічэлае рэха вясны» і інш.

У сучаснай беларускай паэзіі заўважная міфалагізацыя мастацкага мыслення. Звароты да міфалагічных вытокай таксама стаўся невыпадковым. Міфалогія для сучасных паэтаў Максіма Танка, Р. Барадуліна, А. Разанава, А. Мінкіна, А. Сыса, В. Шніпа, А. Дэбіша і іншых, як і некалі для беларускіх паэтаў XIX — пачатку XX стагоддзяў, зрабілася крыніцай духоўна значнай вобразаворчасці, асновай для выяўлення народнага духу, раздуму пра лёс чалавека, проблемы добра і зла, жыцця і смерці, іншыя адвечныя пытанні і

хвалючыя праблемы сучаснасці. Нізка «міфалагічных» вершаў А. Мінкіна мае красамоўны загаловак «Наследаванне народнаму». У творах «Агнявік», «Дамавік», «Пугач», «Хохлік» і інш. нібы ажываюць вобразы беларускага фальклору і гукаюць нас у свет чаараў, першароднай наўнай веры ў казку. Творы міфапаэтычнага складу — яркае пераасэнсаванне свету, вельмі часта ўяўляюць драматычна-складанае пазнанне светлага і змрочнага, святога і грахоўнага, зямнога і нябеснага. Яскравы прыклад гэтаму — паэтычны Зборнік А. Сыса «Пан Лес» (1989). Мастацкае пераламленне міфалогіі — адметная з'ява сучаснай паэзіі, пра што красамоўна гавораць многія фальклорныя і біблейскія вобразы, якія паўстаюць у творах на чарнобыльскую тэму, — вобразы Чорнага Бога, зоркі Палын, Крыжа, Апакаліпсісу і інш.

Калі ў беларускай літаратуре 70-х і ранейшых гадоў дамінавала тэма вёскі, то ў другой палове 80-х ракурс светаадлюстравання пашырыўся, і найперш дзяякоўчы паэзіі, якая нібы ўзгадала вольны пастаурбаніста М. Багдановіча і павярнулася тварам да горада, яго побыту, краявідаў. Услед за нашым сучаснікам М. Стральцовым горад прыцягнуў паэтычную ўвагу Ірыны Багдановіч, Галіны Булыкі, Адама Глобуса, Алега Мінкіна, Людмілы Рублеўскай і некаторых іншых паэтаў, якія прыйшлі ў літаратуру ў 80-я гады. Распрацоўка гарадской тэмы ўжо была прадвызначана самім паходжаннем аўтараў-урбаністаў, бо амаль усе яны нарадзіліся або выраслі пасярод камяніц і асфальту. Паэты, дзеці горада, зрабілі звыклы з дзяцінства асяродак аб'ектам паэтызацыі:

*Мне падабаецца: мікрараён —
Жалезны дух у канструктыўным целе,
Дзіцячы пляц і школыны стадыён...
Мне падабаюцца шурпатыя панелі.*

Гэта радкі Адама Глобуса з верша «Сталіца», што ўвайшоў у яго Зборнік «Парк» (1988). Паэт любіць малываць гарадскія краявіды, ён імкненцца да лаканічных, яркіх фарбаў. Яго вершы пра горад напоўнены адметнымі вобразамі і дэталямі.

Традыцыйнай урбаністычнай паэзіі ў еўрапейскай літаратуре багатыя (Э. Верхарн, В. Брусаў і інш.). Сёння ў беларускай паэзіі творы на гарадскую тэму — ужо даволі прыкметны пласт, яны паўнавартасна ўводзяць нас у космас горада, пакрысе разбураюць стэрэатып пра абсолютную вясковасць нашай паэзіі XX стагоддзя і погляд на беларусаў як на выключна сялянскую цывілізацыю.

Традыцыйныя і па сутнасці вечныя ў беларускай паэзіі *тэмы вёскі, бацькоўскага кутка, роднай зямлі*. Абсалютная большасць сучасных паэтаў — гэта выхадцы з вёскі, і таму натуральна тое, што з іхніх вуснаў гучаць песні пра сваё вясковае маленства, родныя сцежкі і дрэвы, лугі і дарогі. У сучаснай паэзіі мы сустрэнем багата твораў, напоўненых сардэчнымі пачуццямі любові і пакланення Радзіме. Вёска — той мацярык, які неадольна прыцягвае да сябе, дае мацунак, выклікае тугу, пакаянне і гаркоту пры раздуме пра пакутны лёс чалавека на зямлі. Вось радкі з прачулай споведзі паэта Ю. Свіркі «Адыходжу я ад вёскі, адыходжу...»:

*Для цябе я —
Адыходнік твой нязлоўны,
Прызнаюся табе, веска, не хлушу...
Заглядаю я у вёску, як у слоўнік,
Каб упэўніца, што правільна пішу.*

Тэма вёскі, яе лёсу і жыцця, вобразы вяскоўцаў досыць прыкметныя ў Зборніках паэзіі Максіма Танка «Збор калосся» (1989), Р. Барадуліна «Маўчанне перуна» (1986), В. Зуёнка «Вызначэнне» (1987), Л. Галубовіча «Споведзь бяссоннай душы» (1989) і інш.

Асобную трагедыйную старонку займае так званая «лагерная» паэзія. Памяць паэтаў С. Грахоўскага, А. Звонака, В. Супруна, С. Ноўка-Пеюна і іншых вязняў сталінскіх ГУЛАГаў вяртае нас да горкай, сумнай праўды пра мінулае, у іхній душы жывуць разварэджана-балочыя пачуцці незаслужана пакараных і пакрыўджаных людзей.

Адной з яркіх кніг на тэму сталінскіх рэпрэсій і лагерных пакутніцкіх выпрабаванняў стаў Зборнік А. Звонака «Светлацені», які ў 1992 годзе быў адзначаны Дзяржаўнай прэміяй рэспублікі. Матывы перажытага пекла, спавядальніцкага болю і гаркоты складаюць эмацыянальна-пачуццёвае ядро гэтай кнігі (вершы «Спавядальнае», «Класавая барацьба», «Раманс», «Не вярнуцца мне на твой парог...» інш.). Паэт прызнаеца: «А ўсё жыве ў вачах адбіткам // Яжоўскай рукавіцы ценъ» («Рукавіца»). Кніга «Светлацені» А. Звонака — гэта паказ усёй абсурднасці і жахлівасці сталінскага рэжыму. Асуджанасць чалавека на пакуты ва ўмовах таталітарнай улады яшчэ ў 30-я гады па-масташку ярка паказаў Францішак Аляхновіч у сваёй аповесці «У кіпцюрох ГПУ», а ў сусветнай літаратуры — такія вядомыя пісьменнікі, як Франц Кафка (раман «Замак») і Джордж Оруэл (раман «1984»). Памяць пра крывавы генацыд, як усхвалявана даводзіць А. Звонак, патрэбна не толькі ахвярам таго часу, але і для маральнай

праўды і ачышчэння грамадства, для таго, каб падобнае не паўтарылася ў будучым: «Гэта не для тых, без вестак пахаваных, // Гэта трэба нам, сучаснікам жывым!» («Літургія»).

Тэматыка і праблематыка сучаснай паэзіі вельмі шматпланавая, бо вершаванае слова прычыніеца да розных бакоў рэчаіснасці. Паэзія па-ранейшаму ў вышэйшай ступені патрыятычная і гуманістичная, хвалюеца пра лёс прыгожага і вечнага на зямлі, пра сваю маці-Беларусь і яе будучыню. У сучаснай лірыцы ёсьць літаральна ўсё: краса і багацце чалавечых пачуццяў, глубокія разважанні, неардынарныя мастадкія формы верша, музыка слова, жывапіснасць фарбаў і шмат іншага, з чаго складаеца космас беларускага вершаванага мастацтва.

Асабліва прыкметна ў беларускай паэзіі апошніх дзесяцігоддзяў узрасла цікавасць да фармальна-стылёвых пошукаў. У галіне вершаванай формы несумненнага поспеху дасягнуў А. Разанаў, які заснаваў і ўвёў такія новыя формы, як вершаказы, версэты і інш. Вершаказы — гэта творы, напісаныя на памежжы паэзіі і прозы. Жанравае вызначэнне «версэт» паход зіць ад слова «версія»: паэт прапануе сваю версію нейкай з'явы і падзеі. Багата розных вершаваных форм сустракаем у творчасці Эдуарда Акуліна: ронда, канцона, газэля, віланэль, рытурнель, тулог, паліндром, акрапаэма і інш. Зборнік паэта «Крыло анёла» (1995) якраз і ўражвае багаццем архітэктанічных форм, разнастайнасцю страfічных малюнкаў. Вельмі шмат фармальна-стылёвых эксперыиментаў у творчасці маладых літаратаў. Багата розных выдумак ды нязвычайных знаходак у моладзі, якая належыць да літаратурнага руху «Бум-Бам-Літ». Паэт Віктар Жыбуль стварыў паліндрамічную паэму «Рогі гор», тэкст якой аднолькава чытаеца злева направа і справа налева. Эпатаж, разняволенасць паэтычнага сінтаксісу дэманструе Зміцер Вішнёў у творы «Афрыканскія матывы».

У беларускай літаратуры другой паловы 80-90-х гадоў працягваў развівацца паэтычны эпас.

Літаратурнай падзеяй стаў выхад у сярэдзіне 80-х рамана ў вершах Н. Гілевіча «Родныя дзеци» (1985). Хоць твор у цэлым эпічна-апавядальнага складу, у ім вельмі модны лірычны струмень. Лірычныя адступленні дэментуюць сюжэт, увогуле гарманізуюць твор, дрыдаюць яму непаўторнае гучанне і каларыт. Скразной лініяй праз раман праходзіць тэма кахання, матывы ўнутранага жыцця галоўнага героя Сцядана Вячоркі. Ягоды лес лаўстает ў шматтайдасці духоўнага і маральнага зместу, шырыні дачыненняў з роднымі людзьмі, землякамі, прыродай, традыцыямі бацькоўскай зямлі. «Родныя дзеци» —

твортшматпраблемды: лаэт вядзе засяроджады роздум лра гісторыю, культуры і экалогію роднай зямлі.

Пяцьро Бітэль, акрамя іншага (ён — перакладчык многіх аўтараў: Адама Міцкевіча, Данцэ і інш.), вядомы найперш сваёй паэмай на гістарычную тэму «Замкі і людзі» (1968). У гэтым творы падзеі разгортваюцца ў XIV стагоддзі ў Крэўскім, Трокскім і Віленскіх замках. У вершаваных аповесцях «Дзве вайны» і «Баруны», што пабачылі свет у 1990 годзе, паэт малюе заходнебеларускую рэчаіснасць, паказвае тагачасныя складаныя абставіны жыцця, якія выпалі на лес чалавека. Няпроста пачувалася заходнікам і пасля верасня 1939 года, бо неўзабаве пачаліся арышты, высылкі заможных гаспадароў з сем'ямі.

Сучасная беларуская паэма ў значнай ступені жанр сінтэтычны, яна разнастайная сваімі формамі і жанравымі адгалінаваннямі: ліра-эпічная, драматичная, лірыка-публіцыстычна, лірыка-філасофская і інш. «У даўнім і вечна маладым жанры» (выраз А. Лойкі) ярка праявілі сябе многія паэты. Прыкметны рэзананс у сярэдзіне 80-х атрымала «Паэма сорamu і гневу» П. Панчанкі. Гэты твор, напісаны на спавядальна-публіцыстычнай ноце, з'яўляецца красамоўным мастацкім документам свайго часу. Тут гучаць матывы пошуку прауды, ісціны, матывы пакаяння і чалавечнасці. З арыгінальнымі паэмамі ў прозе выступіў Я. Сіпакоў («Хата», «Ахвярны двор», «Одзіум»). Лера-паэма — так вызначыў жанр свайго твора «Самота паломніцтва» Р. Барадулін. У гэтай паэме, як і ў драматычнай паэме М. Ароцкі «Судны дзень Скарэны», асэнсоўваеца лёс і духоўны свет Ф. Скарэны. На тэму гісторыі напісаны эпічныя творы Р. Баравіковай «Барбара Радзівіл», У. Дзюбы «Доктар Русель». Цяпер беларуская паэма, магчыма, не перажывае перыяд вялікага ўздыму, але і пра крызіс ці заняпад жанру гаварыць не выпадае.

Вельмі грунтоўна заглыблі філасофскія асновы паэтычнага эпасу А. Разанаў («Усяслаў Чарадзей», «Паэма пагашаных люстэрак», «Паэма парушанай мяжы» і інш.) і У. Някляеў («Індыя», «Прошча», «Саракавіны»). Публіцыстычным пафасам прасякнута паэма С. Законнікава «Чорная быль», больш філасофскай успрымаеца яго другая паэма пра Чарнобыль «Зязюля». В. Зүннак, аўтар такіх паэм, як «Сяліба», «Маўчанне травы», стварыў паэму «Падарожжа вакол двара», якая завяршае эпічны цыкл «Пяцірэчча» (складаецца з пяці паэм, сюды ўваходзяць таксама ранейшыя творы аўтара). З лірыка-псіхалагічнай глыбінёй раскрыта першае каханне і звязаныя з гэтым пачуццём учынкі героя-падлётка ў паэме Н. Гілевіча «Лодачкі». У «Апошнім казанні Белабога» А. Мінкіна ажываюць вобразы міфалогіі, якія ўвасабляюць свято і змрок, дабро і зло, быцце і нябыт. Акрапаэма —

такую адметную жанрава-кампазіцыйную форму мае твор Э. Акуліна «Шлях да Радзімы», прысвечаны М. Багдановічу. Гумарыстычна-
сатырычнымі фарбамі напісаны паэма М. Скоблы «Герадотава Мора».

У паэмным жанры напісаны і такія творы, як «Зайтра — вяселле», «На залатым перазове» А. Лойкі, «Знакі» Ю. Голуба, «Пац» і «Два анёлы» С. Сокалава-Воюша. У гэтых паэмах раскрыты перыпетыі чалавечага і народнага лёсу на шляхах гісторычнага быцця. Сучасны паэтычны эпас адчувальна ўзмацняе лірычны пачатак, публіцыстычны пафас, набывае філасофскую заглыбленасць.

Проза

80-я і ў значнай ступені 90-я гады прынеслі беларускай прозе немалы плен. Гэты час стаў вельмі важным момантам у развіцці празаічнага слова. Выразна ўбачыўся крызісны стан мастацкай свядомасці, абумоўлены ўплывам ідэалогіі, залежнасцю ад эстэтыкі садрэалізму, адкрыўся іншы змест і іншыя выяўленчыя магчымасці літаратурнай творчасці, адбыўся заўважны паварот да ўласна мастацкіх падыходаў і прынцыпаў у паказе чалавека і рэчаіснасці. У сучаснай беларускай прозы вельмі значны дугоўны, чалавеказнаўчы патэнцыял, псіхалагічна-аналітычная аснова мастацкага мыслення, пра што сведчаць хады б творы В. Быкава, Я. Брыля, У. Караткевіча, І. Чыгрынава, В. Адамчыка і іншых вядомых майстроў нашай літаратуры. А яшчэ лепшыя набыткі сучасных празаікаў — і ў гэтым моц, прывабнасць створанага імі — звязаны з выяўленнем нацыянальнай самабытнасці роднага слова, глыбокім раскрыццём беларускага менталітэту, філософскай і гуманістычнай канцептуальнасцю думкі.

80-я гады замарудзілі развіццё беларускай прозы: у многіх творах выявілася спрошчанасць харектараў і канфліктаў, аднастайнасць тэматыкі, вобразаў, сюжэтаў, сумнае бытаапісальніцтва. У 90-я пасля змены літаратурна-мастацкіх арыенціраў паступова пачала складвацца разнапланавая панарама творчага працэсу. Праўда, давалі пра сябе знаць традыцыйныя рапшенні той ці іншай тэмы, скарыстоўваўся ранейшыя вопыт у трактоўцы падзеяў, з'яў рэчаіснасці.

Кожны сапраўдны мастак піша сэрцам, душою,, імкнецца да праўдзівасці аўтарскіх вобразаў і харектараў, ідзе ад жывога жыцця. Таму наўна меркаваць, што ў савецкі час беларускія пісьменнікі толькі і рабілі, што кіраваліся ў сваёй творчасці метадам сацрэалізму. Не ўсе творцы думалі аднолькава, некаторыя не пагаджаліся з афіцыйнай дэмагогіяй і хлуснёй, пісалі свае творы «ў стол», чакалі спрыяльнага часу, спадзяваліся на лепшае. Праўдзівае слова, нягледзячы на шматгадовыя цяжкасці і забароны, прыйшло да нас, разварушыла свядомасць і душу. Толькі на парозе 90-х пабачылі свет дакументальная-мастацкая аповесць Л. Геніюш «Споведзь» (1990) пра перыжыття выпрабаванні ў гады таталітарнай улады, раман вострай сацыяльна-духоўнай праблематыкі У. Дамашэвіча «Камень з гары» (1990), рукапіс якога праляжаў у празаіка дваццаць гадоў.

Другую палову 80-х — 90-я гады нельга назваць часам заняпаду беларускага рамана. Раманы эпас папоўніўся творамі Івана Шамякіна «Злая зорка» і «Вялікая княгіня», Івана Чыгрынава

«Вяртанне да віны» і «Не ўсе мы згінем», Вячаслава Адамчыка «І скажа той, хто народзіцца», «Голас крыві брата твайго», Алега Лойкі «Францыск Скарына, або Сонца Маладзіковае», Алеся Асіпенкі «Святыя грэшнікі» і «Лабірынты страху», Віктара Карамазава «Бежанцы», Генрыха Далідовіча «Заходнікі», «Кліч роднага звона», Віктара Казько «Хроніка дзетдомаўскага саду», «Бунтнезапатрабаванагапраху», Георгія Марчука «Кветкі правінцыі», «Вочы і сон», «Без ангелаў», «Год дэманаў», Уладзіміра Дамашэвіча «Не прасті долю сваю», Таісы Бондар «Ахвяры» і «Мечаная», Леаніда Левановіча «Сіняе лета», Уладзіслава Рубанава «Неаднойчы забіты» і шмат інш. Між тым трэба заўважыць, што сёня, на памежжы XX і XXI стагоддзяў, раман саступае пазіцыі меншым па аб'ёме жанрам — аповесці, апавяданню, навеле. Вытлумачваецца гэтая тэндэнцыя некалькімі абставінамі. Па-першае, па фінансавых прычынах патанчэлі беларускія часопісы, а выдавецтвы скарацілі выпуск мастацкай літаратуры. Па-другое, сваю справу робіць эпоха сучасных тэхналогій і інфармацыйных камунікацый, калі аўдыяі відэасістэмы істотна мяняюць прыярытэты, пасоўваюць кнігу на другі план. Да таго ж чытанне вялікіх па аб'ёме твораў займае нямала часу, таму і з гэтая прычыны раманы эпас і іншыя жанры пачынаюць звужаць свае тэкстырамі рамкі, набываюць больш дынамічную мастацкую структуру.

Значнае тэматычнае і стылёвае развіццё принесла сучаснай прозе аповесць, пра што сведчаць творы Васіля Быкава, Івана Шамякіна, Івана Навуменкі, Віктара Казько, Алеся Асіпенкі, Віктара Карамазава, Анатоля Кудраўца, Алеся Жука, Уладзіміра Арлова, Юрія Станкевіча, Андрэя Федарэнкі, Анатоля Казлова і інш. І ўсё ж найболыш актыўнымі жанрамі прозы з'яўляецца апавяданне. Так званая «малая проза» займае вядучае месца ў творчай біографіі многіх пісьменнікаў (Янка Брыль, Міхась Стральцоў, Вячаслав Адамчык, Барыс Сачанка, Анатоль Кудравец, Янка Сіпакоў і інш.).

Вялікай папулярнасцю, асабліва ў маладых празаікаў, карыстаецца жанр лірычнага абрэзка ці мініяцюры. Выдатныя майстры гэтай малой празаічнай формы — Янка Брыль (кнігі мініяцюр «Сёння і памяць», «Вячэрніе», «Пішу як жыву») і Фёдар Янкоўскі (кніга выбраных твораў «З нялёгкіх дарог»). Брылёўскія мініяцюры тэматычна шматгранныя. У сваіх кнігах «Вячэрніе» (1994), «Пішу як жыву» (1994), «Дзе скарб ваш» (1997) пісьменнік выказвае думкі пра ўбачанае і перажытае, вядзе раздум пра чалавече быттё, час і падзеі, сведкам якіх ён быў, дзеліцца ўражаннямі ад прачытанага, раскрывае сакрэты творчага майстэрства, глыбіню і харастро мастацкага слова, робіць лірычна-настраёвые запісы, падае аўтабіяграфічныя

фічныя ўспаміны і інш. Вельмі моцная, непарыўная повязь духоўнага свету мастака з культурай і літаратурай іншых краін, асабліва — з польскай і рускай. Я. Брыль піша з эмацыянальна-пачуццёвай заглыбленасцю слова, ён імкнецца зафіксаваць імпульсы душэўных пачуццяў, імгненні навакольнай рэчаіснасці. Нярэдка мініяцюры празаіка — найчасцей прыродаапісальныя і лірычныя замалёўкі — успрымаюцца як вершы ў прозе, уяўляюць сабой паэтычны жывапіс словам, і тут згадваюцца творы аналагічнага жанру рускіх пісьменнікаў Івана Тургенева, Міхаіла Прышвіна, у якіх выяўляеца глыбокі лірызм, паэтычнасць мастацкай мовы. Лірычна-філасофскія мініяцюры Я. Брыля — гэта яркі адбітак змястоўнага ўнутранага жыцця асобы, гранічна шчырая споведź чалавека, які найперш турбуеца пра тое, каб наш свет быў маральна ўладкаваны, духоўна паўнавартасны і прыгожы.

У сучаснай літаратуры з'яўляеца проза неардынарная ў жанрава-стылёвых адносінах. Аднія з такіх адметных твораў — апавяданні-прыгчы. Вопыт алегарычна-філасофскага пазнання свету чамусціяк бы забыўся. Але літаратура не можа не шукаць яркія мастацкія формы і сродкі самавыяўлення. Іншасказальнінка, парадаксальнінка, метафорычнасць мыслення яскрава выявіліся ў кнізе прыгчы Я. Сіхакова «Тыя, што ідуць» (1993). Мовай алегорый і сімвалай ён імкнецца данесці нейкі важны сэнс ці выснову, якія звязаны з гэтым зямным светам, бываюць у ім чалавека і народа. «Тыя, што ідуць» — прыгчы-навела пра пошуку нашага беларускага шляху. Тут Белабог і яго племя — «чыстая душою вандроўнікі» — нібы падарожнічаюць у часе і ўсё ж рухаюцца наперад, у будучыню. Я. Сіпакоў па-свойму рэагуе на сацыяльную рэчаіснасць і побыт, малое іх у такіх прыгчах, як «Пластылінавая людзі», «Гармонік», «Дарога» інш. Ён паказвае дэфармаванінка і абсурднасць свету, часам скрыжоўвае, як і сюрэралісты, здавалася б, неспалучальнае, рэальнае і пазарэальнае. Пісьменнік звяртаеца да міфалагічнай вобразатворчасці. У творах «Клетка», «Свой усяму», «Адзінзнас», «Перавернуты», «Хатнічак», «Пажар», «Заміра» і інш. адбываюцца містычныя пераўясабленні: ажываюць пагарэльцы, дзейнічаюць дамавік, чалавек-воўк, чалавек-птах, паўстаюць вобразы іншых незвычайных істотаў. Празаік дэманструе раскаваную фантазію, завабівае нас у чарадзейны, фантасмагарычны свет, нечым падобны да сучаснай казкі. Іншасказанне ў Я. Сіпакова падпарадкована сцвярджэнню светлага і разумнага, мудрага і вечнага на зямлі.

Да жанру прыгчы ў апошнія гады звярнуўся і наш знакаміты пісьменнік В. Быкаў. Створаныя ім алегарычныя карціны і сітуацыі

з'яўляюцца сродкам выяўлення яго маральна-філософскіх поглядаў і раскрываюць супярэчлівы, абсурдны свет сучаснай рэчаіснасці (творы «Сцяна», «Труба», трывпіх «Байкі жыцця» і інш.).

Тэматычны змест сучаснай прозы істотна пашырыўся. І ўсё ж надзвычай вялікай і самай значнай мастацкай вяжой беларускай літаратуры стала «ваенна» проза альбо проза на тэму вайны. У другой палове 80-х — 90-я гады пісьменнікі выйшлі на новы круг асэнсавання ваеннага мінулага. Яны адкрылі і працягваюць паказваць малавядомыя, часам забытыя, заблытаныя падзеі і старонкі вайны з фашизмам. Сыходзяць у нябыт ранейшыя стэрэатыпы і схемы.

Творчасць В. Быкава — выдатная старонка сучаснай «ваеннай» прозы. Да разумення той жорсткай бойні XX стагоддзя, якой была другая сусветная вайна, сёння мы перадусім падыходзім з маральнагуманістычных пазіцый гэтага пісьменніка, ягонай «акопнай» праўды, праўды пра чалавека на вайне. Яго творы вызначае трагедыйнасць зместу, глыбокая маральная і філософская аснова гучання канфлікту, аналітычны чалавеказнаўчы пафас. В. Быкаў, як і экзістэнцыялісты А. Камю, Ж.-П. Сартр, у сваёй творчасці завастрыў праблему маральнага выбару перад тварам смерці, пытанні свабоды і сумлення, сэнсу існавання, псіхалагічна пранікліва выявіў увесы трагізм чалавечай асобы ва ўмовах вайны.

У рамане В. Быкава «Кар'ер» (1986) паяднаны сучаснасць і ваеннае мінулае. Герой твора жыве вялікімі пакутамі сумлення, памяць не дае яму забыць, што менавіта па яго вінے загінула Марыя. Былы падпольшчык Павел Агееў вядзе раскопку ў кар'еры, бо, як мяркуе, там засталіся астанкі яго каханай, якую расстралілі фашисты. Зараз ён лічыць, што не павінен быў рызыкаваць чужым жыццём, выпраўляць дзяўчыну на пагібел. Суд памяці ў душы Агеева бязлітасны, ён судзіць сябе па вышэйшых законах сумленнасці і чалавечнасці, праходзіць праз пакаянне, адчувае свой грэх. Агееў не шукае апраўдання, яго свядомасць не хоча змірыцца з тою памылкайтрагедыяй, ад якой залежаў лёс чалавека.

Складаны лёс чалавека ва ўмовах фашисцкай акупацыі даследуеца пісьменнікам і ў аповесці «У тумане» (1989). Пасля аварыі начыгунцы немцы арыштавалі пустейцаў, якія развінцілі рэйкі. Траіх пакаралі смерцю, а Сушчэню, які не захацеў супрацоўнічаць з ворагам, адпусцілі. Адпусцілі, узвёўшы паклёт, быццам той выдаў сваіх сяброў. Сушчэня траніў у тупік, партызаны Збіраюцца яго «пусціць у расход». Жыццё страчвае сэнс, бо пляма кладзеца на сям'ю і радню. Герой В. Быкава разумев увесы трагізм становішча, наканаванне смерці, страчвае надзею. Адзінае, што яму застаецца,

дык гэта зрабіць самому выбар: «Ягоная вольная воля — можа, тое адзінае, што засталося непадлеглым нікому. Усё ж ён памрэ на свой выбар...». Сушчэння не жадае жыць несумленна, пакутліва ўсведамляе, што бессэнсоўна сунрацьстаяць бязлітасным абставінам ваеннага часу.

Жорсткасць, жахлівасць і абсурднасць вайны пісьменнік паказвае ў ановесці «Пакахай мяне, салдацік» (1997). Апавяданне ў творы ідзе ад «я» героя — лейтэнанта Змітрака Барэйкі, які родам з Бешанковічаў. Ановесць гэтая найперш пра каханне яго і яе, што нарадзілася пад канец вайны на чужой зямлі. Змітрок закахаўся ў беларускую дзяўчыну Франю, якая не па сваёй волі апынулася ў аўстрыйскім гарадку, стала прыслутай у доме вучонага-біёлага Шарфа і фрау Сабіны. Праз яе лёс празаік паказвае той неймаверны трагізм абставінаў, у якіх апынуўся чалавек у даваенныя і ваенныя гады. Бацька Франі стаў ахвярай рэпрэсій, маці немцы павесілі ў Мінску, а ёй, каб захаваць сваю дзявочую і чалавечую годнасць, прыйшлося ратавацца ад сваіх, бо тыя хацелі ёй адпомсціць за ўцёкі з партызанскаага атрада. Яна не па гадах сталая, удумлівая, мае чуйную душу. На чужыне Франя адкрыла для сябе шмат новага, нечаканага. Вось як яна разважае пра тое, што галоўнае для чалавека і людзей увогуле: «— Чалавечнасць, во што. Тое, што ідзе ад Бога, а не ад д'ябла. Ці ад малпы, як дарвіністы пісалі. Усё ж у нас дужа мала боскага...». І далей: «— Але ці магчыма без Бога жыць? Ніводзін народ, нават самы адстальны, не жыве без Бога. Мабыць, гэта немагчыма. Без Бога ён проста сам сябе з'есць. Асабліва прымітыўны народ». Ці не зрабіўся прымітыўным якраз той савецкі народ, калі навокал знішчалі «ворагаў народа», калі жыщё чалавека нічога не значыла і не каштавала? На гэтае пытанне пісьменнік спрабуе знайсці адказ не толькі ў аповесці «Пакахай мяне, салдацік», але і ў апавяданнях «Жоўты пясочак», «Палкаводзец» і іншых творах. Зміцер Барэйка — салдат вайны, паспей усяго пабачыць і пакаштаваць на ёй, але застаўся чалавекам. Таму забойства Франі руйнует ўнутраны свет героя. Яму няспечна балюча, цяжка перажыць гэту трагедыю: «Дужа карцела вышь і крычаць. Але хто мог пачуць мой крык, зразумець здзічэлы мой боль? Страшнную несправядлівасць гэтай пагібелі? Вайны ці жыцця наогул...». Яго каханне згвалцілі, пазвярынаму растапталі, ён зведвае адчай, адчужданасць ад гэтага жудаснага свету. Перамога ператварылася для яго ў «чорнае свята бяды». Твор В. Быкава — гэта пратэст супраць «забі чалавека», ваяўнічага зла, бесчалавечнасці таго грамадства, дзе «рэлігіяй была жорсткасць, непрымірымасць».

Здавалася, тэма ваеннага мінулага вычарпаная, але гэта, як бачым, аказалася далека не так. Яскравае сведчанне таму — аповесці Івана Шамякіна «Ахвяры» (1990) і Алеся Адамовіча «Vixi» (1993).

У згаданай аповесці І. Шамякін паказвае, як у дні змагання з фашизмам сталінска-берыеўская рэпрэсіўная машына душыла і знішчала людзей. Супрадоўнікі асобых аддзелаў дзяржбяспекі, так званага «смерша» (смерць шпіёнам) на фронце і ў партызанскіх атрадах шукалі «ворагаўнарода», «рабілі» нярэдка здраднікамі тых, хто бараніў Айчыну. Берыеўскія энкаведзісты сеялі страх, падазронасць, часам расстрэльвалі нявінных людзей без суда і следства. Адзін з такіх пасланцоў Берыі, спецорганаў НКУС — маёр Золатаў, вобраз якога ў творы раскрытыы псіхалатічна глыбока. Ён, як Сахно з аповесці В. Быкава «Мёртвым не баліць» і асабіст з аповесці «Пакахай мяне, салдацік», дзейнічае па прынцыпах усёдазволенасці, подласці, бесчалавечнасці. Золатаву і такім, як ён, Берыя даў наказ наводзіць парадак, бязлітасна «ачышчачы» акупаваную тэрыторыю ад шпіёнаў, правакатараў і ворагаў. У партызанскім атрадзе Аляксея Іванавіча Мана гэты асабіст нібыта «для перамогі» ўчыняе па сутнасці злачынствы. Ягонымі ахвярамі становіцца сумленныя людзі — начальнік штаба Брагінскі, падпольшчык Стась Шабовіч, якіх ён знішччае як «маладушных..., што разлагаюцца зажыва і атручваюць атмасферу». Маёр дзяржбяспекі не абцяжарвае сябе пошукамі праўды, пакутамі сумлення, ён «ненавідзеў псіхалагічныя тонкасці, людзей ненавідзеў», для яго дастаткова чутак ці нейкай зачэпкі, каб скарыстаць сваю неабмежаваную ўладу. Берыеўскі службіст хвалюецца за ўласнае жыщё, адчувае сваю выключнасць, ведае, што, каб выслужыцца, трэба як мага хутчэй ахвяру «расшчапіць на клеткі». Такія амаральныя тыпы, як «вопытны чэкіст» Золатаў, у тагачасных складаных ваенных абставінах былі не менш небяспечныя і страшныя, чым тыя ж ворагі з гітлераўскай свастыкай.

«Vixi» А. Адамовіча — аповесць мастацка-аўтабіографічнага плана. Аўтар вядомай «Хатынскай аповесці» і «Карнікаў» у загаловак свайго твора вынес ёмістасе лацінскае слова, якое азначае «пражыта». А ўбачана і перажыта ў гады вайны будучым пісьменнікам было нямала, прычым тыя часы пакінулі цяжкія і суровыя ўражанні. А. Адамовіч апісвае перыпетыі лёсу бацькоўскай сям'і, рассказвае пра партызансскую вайну з ворагам, удзельнікам якой ён быў. У творы пісьменнік гаворыць пра падабенства, агульнасць Сталіна і Гітлера, бо для іх нічога не значыла чалавечасце жыщё: «Добра перажыць фюрера, якое патрэбна шанцаванне дзеля гэтага! А двах адразу, і чужога, і свайго, і тым лепш. Што ім было прыбраць раней нас, як прыбралі

многіх і многіх». Разам з тым, А. Адамовіч не абмінае складаныя павароты сучаснасці, разважае пра лёс дэмакратыі і чалавечнасці.

Народ і вайна, вёска ў гады акупацыі, памяць пра вайну — тэматычная аснова раманаў Івана Чыгрынава, Вячаслава Адамчыка, Віктора Карамазава, Барыса Сачанкі, Алеся Савіцкага і інш.

Раманы І. Чыгрынава «Вяртанне да віны» (1994) і «Не ўсе мы згінем» (1996) з'яўляюцца працягам папярэдніх твораў «верамейкаўскай хронікі» — такіх, як «Плач перапёлкі», «Апраўданне крыві», «Свае і чужынцы». Такім чынам, пісьменнік стварыў пенталогію на тэму вайны. У апошніх двух раманах далейшае развіццё атрымлівае вобраз Масея Зазыбы. Ён, нядайні савецкі вязень, вяртаецца ў родную вёску. Турма, высылка ў Сібір не далі яму, адoranаму паэту, спраўдзіць творчыя задумы, а цяпер і тут, у акупацыі, прыходзіцца нялётка. Трывожаць згадкі пра тое, што давялося перажыць. Верамейкаўцы ставяцца да Масея з насцярожанасцю, няпроста яму з імі гаварыць. Ваенныя абставіны складваюцца драматычна, наперадзе — невядомасць. Аднак паступова Масей пачынае ўсведамляць, што савецкую ўладу «цяпер трэба ад іншых бараніць», бо «справа ідзе не толькі пра канкрэтную ўладу, але і пра зямлю, якая... дарагая». У рамане «Не ўсе мы згінем» герой І. Чыгрынава не прымае ні сталінізм, ні фапізм, жадае бачыць Беларусь свабоднай і незалежнай. Ён становіцца ўдзельнікам складаных падзеяў, працуе ў акупадыйным друку ў Мінску. Ведаочы, што з прыходам бальшавікоў яго чакае расправа, Масей пакідае радзіму. Зазыба паўстае перад намі як беларускі паэт і інтэлігент, патрыёт сваёй бацькаўшчыны, але, разам з тым, і як ахвяра таго гістарычнага часу.

Бацька Масея — Дзяніс Зазыба — прыходзіць у Мінск у шэрагу вызваліцеляў, даведваецца пра лёс сына, якому засталося адно — «мыкацца, гараваць па чужых краёх». Неаднойчы за гады вайны Дзяніс Яўменавіч сустракае жорсткае ablічча вайны, быў сведкам таго, як гінуць людзі. Вось думка бацькі Масея пра вайну, якую пісьменнік перадае няўласна-простай мовай: «Значыць, мала хто з яе выйдзе без гора і слёз». Трагічна заканчваецца жыццё Радзівона Чубара. Трапіўшы у палон, ён гіне, але пры гэтым згадвае, як некалі забіў няявінных людзей — бешанковіцкага паўстанца і ваенурача. Бумеранг жорсткасці вярнуўся да самога Чубара. Пенталогія І. Чыгрынава — эпапея народнай трагедыі.

Раман В. Адамчыка «Голос крыві брата твайго» (1991) — працяг ягоных твораў «Чужая бацькаўшчына», «Год нулявы», «І скажа той, хто народзіцца». Заключны раман тэтралогіі адлюстроўвае ваенныя падзеі на тэрыторыі былой Заходняй Беларусі. Пісьменнік паказвае, як

«віхор вайны круціў чалавечым лёсам», як трагедыя за трагедыяй рабілі рэчаінасць неймаверна змрочнай і страшнай. Кроў спароджала кроў, зло несла новае, яшчэ больш жудаснае зло. Стары Улас Корсак, які адчувае, што людзі павінны жыць па-чалавечы, жахаецца, што свет разбурае нянавісць, у ім бярэ верх звярыны пачатак: «Нейкі злы д'ябал, раздзіраючы душу і пад'юшчваючы, змушае чалавека чыніць і тварыць усё злое і грэшнае. Помсціць за сваю крыўду невінаватым. Піць і гвалціць, каб знайсці сабе ўчеху і наталіць сваю прагнасць. Катаўцаць, калечыць, каб ужо нават з гэтага мець сабе слодыч. Страшную, звярынную слодыч». Пісьменнік паказвае ўсю жахлівасць гэтага двухногага чалавеказвера. Казакі з добраахвотнай арміі атамана Паўлава, кінутыя ў тыл, паўсюдна ўчыняюць гвалт і расправы, сеюць на беларускай зямлі смерць. Адзін з герояў твора кажа, што яны «людарэзы горшыя, чым паліцыя». Свае забівалі сваіх жа саведкіх людзей, праводзілі карнія аперацыі. Казакі ў вёсцы Верасава расстрэльваюць і спальваюць людзей у гумне. Улас Корсак, як і стары пячнік з апавядання Я. Брыля «Memento mori», кідаецца ратаваць няшчасных, просіць немца не ваяваць з імі ў чым не вінаватымі вяскоўцамі, але гіне разам з імі. Прычынай такіх парных акцый часам былі і неабдуманыя ўчынкі партызанаў, якія не задумваліся пра магчымыя наступствы для неабароненых нікім звычайных людзей і дзяцей.

Вайна не шкадуе нікога. Па-рознаму гінуць Лаўрын Царык, Хрысця, Міця Корсак, сын Уласа. Міця ў папярэдніх творах з тэтраполіі паўстает адным «з тых, што Беларусь шукаюць». Ён прайшоў праз пакуты ў польскай дэфензіве і турме, затым за савецкім часам стаў працаваць сакратаром сельсавета. Ваеннае віхура сурова перайначыла ягоны лес, бо хлопец апынуўся ў шэррагах так званай «беларускай самааховы» і быў змушаны апрануць нямецкую форму. Сам таго не жадаючы, Корсак стаў забойцам маладой партызанкі, апынуўся, урэшце, у ахове, калі паліцыянты расстрэльваюць сваіх ахвяраў, і сярод іх блізка знаёмых Міцю людзей — Лаўрына Царыка і Хрысцю. Хлопец, які «шукаў справядлівасці, высокага чалавечага разуму, светлага кахання, дабраты між людзьмі», узрушаны тым, да чаго супрычыніўся, востра адчувае трагізм вайны, пакутуе, усведамляючы, колькі грэшнага і страшнага прынесла яна на родную зямлю. Міця не прымае злую і бесчалавечную сутнасць свету. Яго забівае партызан Жэнік Рэпка, і гэтая яшчэ адна смерць сведчыць пра трагічны лёс сям'і Корсакаў. Аўтар твора разам са сваім персанажам ахоплены вялікім адчаем і песімізмам, бо ў свеце «пануе толькі звярыны закон: ірваць адзін аднаго, трymаць у няволі, з

асалодаю біць, рэзаць, заваёўваць, узвышацца адзін над адным, род над родам, нацыя над нацыяй, дзяржава над дзяржавай». В. Адамчык выступав як глыбокі пісменнік-гуманіст, у ягоным рамане, як і ў славутай антываенай прозе англічаніна Рычарда Олдынгтана, немца Эрых Марыя Рэмарка, нашых беларусаў Алеся Адамовіча і Васіля Быкава, хвалююча паказана, што вайна — гэта кругі сапраўднага пекла, стыхія вар'яцтва і чалавеказабойства.

Тэма рамана В. Карамазава «Бежанцы» (1993) — бежанства, выгнанніцкі лёс беларускага народа ў ХХ стагоддзі. Не адзін круг ліха, бяды-нядолі зведала сям'я Падабедаў. Настаўнік Захар Падабед, вачыма якога мы пераважна глядзім на падзеі, праішоў у ваенную часіну цярністы выгнанніцкі шлях. Суровую праўду бежанства ён спазнаў за свой век спаўна: «Бо ўсё жыццё бачыў, як сунуўся па дарогах люд, адарваны ад сваёй зямлі. Не з кніг, з жыцця ведаў: калі чалавека адрывае ад свайго месца, ад каранёў, ад зямлі, хаты, кідае ў свет, як у капейку, калі ён робіцца бежанцам, бяжыць, часта не ведаючы куды, дык чалавек гэтакі ўжо не накорміць нікога, сам галодны... На дарогах людзі знікалі, губляў сілу народ. Дарогі нявечылі дзяцей. А канца гэтай дарозе не было». Яшчэ першая сусветная вайна пакінула сваю мету ў душы Захара. Пазней, у час калектывізацыі, ён бачыў, якое разарэнне нясе вёсцы савецкая ўлада: людзей раскулачвалі за нішто, рабілі «ворагамі народа», высыпалі на чужынну. В. Карамазаў не ідэалізуе свайго героя, паказвае, што і ён прычыніўся да зла — «пасабляў выяўляць скаванае ў кулакоў Збожжа». Аднак Захар Падабед з тых людзей, якія здольны аналізаваць падзеі, свае ўчынкі, рабіць высновы і дакараць сумленне. У гады другой сусветнай вайны напакутаваўся малы сын Захара — Васіль, які згубіўся на суровых дарогах ваенага часу. Новым трагедыйным кругам пакутаў стала чарнобыльская катастрофа. І вось маленькі хлопчык — Васілёў сын — бегае па беразе Сожа, у тых мясцінах, дзе бяда зноў не пашкадавала людзей, зрабіла іх бежанцамі. Цярністы шлях народа працягваецца. В. Карамазаў падводзіць нас да сумнага, балючартывожнага раздуму пра тое, што бежанства стала адвечнай нацыянальнай драмай, трагічнай долій беларусаў.

Беларуская проза, пачынаючы з другой паловы 80-х гадоў, скіравалася да паказу жудасных кульшаўскіх часоў, калі ўсталёўваліся ўсеагульны страх і падазронасць, учыняліся масавыя рэпрэсіі, ламаліся чалавечыя жыцці і лёсы, гінулі безбаронныя людзі. Сталінская рэпрэсіўная машына працавала бязлітасна, жорстка. Пра ўсё гэта з суровай праўдзівасдю, балочымі перажываннямі расказалі ў сваіх творах былія сталінскія пакутнікі Сяргей Грахоўскі (аповесці

«Зона маўчання», «Такія сінія снягі», «З воўчым білетам»), Павел Пруднікаў (аповесці «Яжовыя рукавіцы», «Пекла»), Васіль Хомчанка (аповесць «Цар-зэк Сямён Івашкін»). Усе гэтыя творы маюць дакументальную аснову, уражваючы жахлівымі падрабязнасцямі пра пакуты чалавека ва ўмовах няволі і нечалавечых здзекаў і, як творы рускіх пісьменнікаў пра сталінскія часы «Архіпелаг ГУЛАГ» Аляксандра Салжаніцына, «Калымскія апавяданні» Варлама Шаламава, «Круты маршрут» Яўгеніі ГінЗбург, з'яўляюцца трагедыйным мастацкім летапісам сталінскіх злачынстваў супраць розных нароў даў і гуманізму ўвогуле. У гады сталінізму, як вядома, загінулі тысячы і мільёны людзей.

30-я, ды і ў немалой ступені 40-я і пачатак 50-х, — гады драматычна-трагедыйныя, яны ў нашай гісторыі прывялі грамадства да многіх бедаў і няшчасцяў. Да паказу і асэнсавання вытоку народнай трагедыі ў даваенныя гады звярнуўся вядомы сучасны празаік В. Быкаў у сваіх аповесцях «Аблава», «Сцюжа», апавяданнях «Жоўты пясочак», «Палітрук Каламіец» і інш. У цэнтры аповесці «Аблава» — лёс беларускага сялянства ў часы сталінскай калектывізацыі. Хведар Роўба, галоўны герой твора, якраз і ўвасабляе тыповую долю беларуса-гаспадара, народа-працаўніка, які зазнаў у 30-я гады нечуваныя рэпрэсіі, гвалт, масавае фізічнае вынішчэнне. Сімвалічная ў гэтым сэнсе назва роднай вёскі Хведара — Нядолішча. Адсюль, з бацькаўшчыны, з зямлі, на якой «біўся зімой і ўлетку, як рыба аб лёд», Хведар аказаўся прымусова высланы на катаргу. Калектывізацыя ўчыніла аблаву на дбайніх працаўнікоў, расселяніла вёску. Во хто ж ён, Хведар Роўба? Гаспадар зямлі, палітай уласным потам. Прадавітасць, адданасць зямлі, адвечнаму ўкладу сялянскага жыцця — вось тыя рысы і якасці ягонаі натуры, якія Збліжаюць гэты вобраз з такімі героямі нашай літаратуры, як Міхал з «Новай зямлі», Юзік Верамейчык з рамана «Мядзведзічы» Кандрата Крапівы, Леапольд Гушка з рамана «Бацькаўнгчына» і Лявон Бушмар з аднайменнай аповесці Кузьмы Чорнага... На таких працаўніках, як Хведар Роўба, трymаўся «сялянскі мацярык» (выраз А. Адамовіча). Савецкая ўлада залічыла яго, серадняка, у кулакі, зрабіла ворагам калгаснага будаўніцтва. Ён жа ніколі такім не быў і не жадаў быць, бо ніяк не мог зразумець, «завошта адабралі ўладай жа дадзеную зямлю». Хведар Роўба ўцякае з катаргі дамоў, дзе сустракае суровы прысуд лёсу. У арганізаванай аблаве ўдзельнічае яго родны сын Мікалай. Загнаны, як воўк «на адмысловым паляванні», Хведар захлынаецца ў багнے.

«Сцюжа» (1993) — аповесць, працу над якой пісьменнік распачаў яшчэ ў 1969 годзе, а канчаткова давёў рукапіс толькі ў 1991 годзе. У

палітычных, ідэалагічных умовах канца 60-х — 70-х гадоў падобны твор надрукаваць было проста немагчыма. Бо «Сцюжа» закранае тыя старонкі даваенай гісторыі, праўда пра якія доўгія гады замоўчвалася. У аповесці перакрыжоўваецца ваенны час і рэчаінсасць 30-х гадоў, ствараючы атмасферу вялікага драматызму і трагізму. Ягор Азевіч, які з'яўляецца цэнтральным вобразам твора, нарадзіўся ў сялянскай сям'і, у даваенныя гады стаў камсамольскім актывістам равна. Ва ўмовах разгарання так званай «класавай барацьбы», сталінскай палітыкі вынішчэння народа, расселянньвання вёскі, у атмасфери даносаў і прымусу ён не застаўся чыстым, незаплямленым, наадварот, — ён далучыўся да ганебнага руйнавання, ваяўнічага зла. Ягор, па-д'ябальску спакушаны Палінай Пташкінай, падпісаў ілжывы данос на свайго начальніка, старшыню РВК Зарубу — данос-абвінавачванне, у якім сцвярджалася, што ім «вельись откровенные разговоры с осуждением политики партии и правительства и восхвалением некоторых вредителей и нацдемов...». Апусціўся Ягор Азевіч да самага жахлівага: выконваючы план Збожжанарыхтовак, ён у роднай Ліпаўцы і навакольных вёсках разам са сваімі хаўруснікамі сее страх, разбівае сялянскія жорны («каб не малолі Збожжа, здавалі дзяржаве»), урэшце становіцца разбуральнікам бацькоўскага гнязда. Невядома, чым бы закончыўся паўсядны «д'ябальскі баль», калі б не пачалася вайна, жорсткая і бязлітасная. Яна змусіла Азевіча пайшаму зірнуць на сутнасць падзеі і часу: «Вінаватая вайна і людская жорсткасць, нянявісць і непрымірымасць, што раздзірала людскія душы. Страбялі, нішчылі, білі — не дужа разбіраючыся, не надта мяркуючы-судзячы — абы больш крыіві — і сваёй і варожай. Але ці гэта пачалося толькі з вайной, ці і да вайны было не тое ж самае... Свае з сваімі пачалі ваяваць даўно і рабілі гэта з немалым поспехам». Сімволіка-абагульнены сэнс у творы мае сон Азевіча пра роў, што падзяляе поле, крылавыя ручай, якія сцякаюць у глыбокую сажалку. Пісьменнік узрушана даводзіць, што трагедыйны, зломны лес, кровапраліццё сталі цяжкім і жорсткім прысудам нашаму народу ў гады сталінскай сдюжы і гітлерайскай навалы.

Зрэшты, В. Быкаў звярнуўся і да асэнсавання іншай трагедыйнай старонкі беларускай гісторыі — Слуцкага паўстання 1920 года. Гэтай тэмэ прысвечана апавяданне «На Чорных лядах». Пісьменнік паказвае паўстанцаў у апошнія хвіліны жыцця, калі яны апынуліся ў аблозе і па чарзе самаахвярна гінуць. Яны жадалі аднаго — жыць «сваёй беларускай сям'ёй, па справядлівасці, без маскалёў і палякаў». Камандзір паўстанцаў Мяцельскі на развітанне перад смерцю гаворыць пра тое, што яны змагаліся за незалежнасць Бацькаўшчы-

ны: «Мы — за Беларусь. Нашу няшчансную старонку. Прымі, Божа, твае ахвяры...».

Гэта аксіёма: без праўдзівага мінулага — няма будучыні. Таму заканамерным бачыцца зварот пісьменнікаў да тэмы сталінскіх рэпрэсій, імкненне асэнсаваць вынікі культаўскіх часоў і ўсё тое негатывнае, што спарадзіла тагачасная сістэма ўлады. Сведчаннем таму — аповесці Я. Брыля «Муштук і папка», І. Навуменкі «Вір», В. Казько «Но Пасаран», А. Асіпенкі «Цыркачка і маёр», А. Жука «Праклятая любоў», А. Кудраўца «Двое за ніzkім столікам», Я. Сіпакова «Кулак», а таксама шэраг сучасных раманаў і шматлікія апавяданні. Беларускія пісьменнікі выдатна ўсведамляюць, што без разумення трагічнага лёсу нашага народа і яго складанага мінулага ў даваенныя і ваенныя гады не можа быць поўнай гісторычнай праўды, маральнага ачышчэння і сцвярджэння гуманізму як галоўнай агульналюдской каштоўнасці грамадскага быцця.

Проза XX стагоддзя — гэта ў значнай ступені проза пра беларускую вёску. Лепшыя творы на тэму вёскі у прозе 70-80-х гадоў — гэта аповесці М. Стральцова «Адзін лапаць, адзін чунь», А. Жука «Халодная птушка», «Паляванне на Апошняга Жураўля», раманы І. Пташнікава «Мсціжы», «Алімпіяды», А. Кудраўца «Сачыненне на вольную тэму» (другая назва — «Пасяяць жыта»). У гэтых творах пранікнёна апаэтызавана родная зямля, беларуская прырода, сялянская праца, глыбока раскрыты душа народа, вясковыя побыт, хараство роднай мовы, мудрая філасофія жыцця на зямлі. У сваім паказе вясковай рэчаіснасці пісьменнікі не абмінулі праўды пра цяжкі лёс вяскоўца, яго пакуты, негатывныя з'явы ў адносінах чалавека да чалавека, сваёй зямлі, працы на ёй, навакольнай прыроды. Магутная «вясковая» плаўні і ў іншых літаратурах, напрыклад у рускай (Фёдар Абрамаў, Васіль Бялоў, Валянцін Распушні і інш.). Зямля і чалавек на ёй — крыніца глыбокіх мастацкіх уяўленняў такіх выдатных майстроў сусветнай прозы, як Томас Гардзі, Уільям Фолкнер і інш.

Сучасную беларускую літаратуру немагчыма ўяўіць без вясковай тэмы, якая набыла ў наш час іншае гучанне, асэнсавана праз новыя ракурсы светаразумення і светабачання.

У аповесці А. Жука «Праклятая любоў» (1991) выяўляецца паглыбленае сацыяльна-філасофскае і маральнна-этычнае асэнсаванне гісторыі беларускай вёскі, лёсу чалавека на зямлі. Тут з вышыні сучаснага дня раскрыта сутнасць і праўда даваеннага часу, добра паказана, як жорсткі даваенны час пазбаўляў вёску гаспадара, ламаў яго псіхологію, калечыў людскія лёсы. У адарванасці ад бацькаў-

шчыны прайшло жыщё Галіны Русакевіч: яе бацькі сталі ахвярамі стадінскага «вялікага пералому», былі высланы ў Сібір. Лес Яна Куляша, аднаго з галоўных герояў аповесці, таксама нібы люстэрка народнага жыцця. Ён адносіцца да тых людзей, хто ахвяраваў сябе цяжкай штодзённай працы на зямлі: яго «круціла, як туу салому ў малатарні, усё жыщё калгасная работа». Праца вайронава Ян сумленна, не шкадуючы сіл, здароўя, спадзеючыся прычакаць «нечага іншага, лепшага, толькі не для... самога». Не заўважыў, як насынулася старасць, апанавала нямогласць. Ён стаў інвалідам, амаль страціў зрок: «А чаму сталася гэтак, што замест святла пад канец жыцця — пустая шэрань перааранага поля?.. Навошта пракляў Бог і маці, і яго любіць гэтую зямлю, усё аддаць ёй, каб атрымліваць толькі шэрань, якая бясконцая, ад якой не ўратавацца тым, што залюшчыш вочы?». Не знайшлі агульнага шчасця Ян Кулеш і Галіна Русакевіч, засталіся на гэтым свеце з абяскрыленымі, зняможанымі душамі.

Праца стала сэнсам жыцця для Хведара Жыгара. Але ён так і не адчуў сябе ўнутрана свободным чалавекам, гаспадаром на зямлі, бо яго «ўвесь век вучылі і тузалі. Усё нехта то зверху, то Збоку правіў Жыгара. І ў калгасах, і нават на сваім пляцы». Вучылі і тузалі такія калгасныя кіраўнікі і гора-гаспадары, што трymалі вёску ў самазабыўнай пакоры і боязі, давялі яе да гаротнага існавання. Хведар Жыгара, каб выжыць, змушаны быў прыстасоўвацца да некага і ў гады калектывізацыі, і ў вайну, і пасля вайны. Пісьменнік выклікае нас да філософскага раздуму пра драму чалавечай любові да зямлі, пра тое, у чым сэнс сялянскай працы, што такое несвабода і зямное шчасце.

Свет беларускай вёскі з яго маральна-этычнымі асновамі жыцця знаходзіцца ў цэнтры рамана Віктара Гардзя «Бедна басота» (1995). У лепшых традыцыях «вясковай» прозы пісьменнікам створаны яркія сацыяльна-побытавыя сцэны і малюнкі жыцця пасляваеннай беларускай вёскі, псіхалагічна выразна выпісаны характеристы многіх герояў: Ванькі Зайца, Фядоры Чыркун і яе дачкі Ядзюні, Аляксея Хамутовича... Жыхары Малога Сяла, як і куранеўцы І. Мележа, трymающы адвечнага жыщёвага вопыту, тых прынцыпай народнай маралі, згодна якім вельмі шмат значыць людскія слова, сорам, ганьба. Здаецца, «сялянская Атлантыда», нягледзячы на перажытыя выпрабаванні, беднасць, пакуль непатапляльная: тут жыве здаровы народны дух. А яшчэ вёска ў творы паўстает як «смяшлівая, здатная да жартуя». Гэта вясковая рэчаіснасць сваёй стыхіяй смеху і гумару падобная да беларускай вёскі 20-х гадоў у «Мядзведзічах» Кандрата Крапівы. Аднак перад намі з рэалістычнай дакладнасцю і пераканальнасцю ўзноўлены і іншыя жыщёвые рэаліі ды абставіны жыцця пасляваен-

най вёскі. Маласельцы пабойваюцца сельскага фінагента Лакідона, які спаганяе з палешукоў грошы, а калі трэба, і выпіўку. Неасцярожны жарт ці слоўца з перцам пра савецкую рэчаіснасць можа бокам вылезці, як да вайнны гэта здарылася з Петруком Зайцам, якога забралі з вёскі на чорным «варанку». А пасля таго, як вучніпераросткі перрабытала святы і на першамайскае свята вывесілі лозунг да чарговай гадавіны Вялікага Кастрычніка, «усю наступную ноч пачатковая школа дрыжэла і трэслася ад страху немінучай сталінскай кары». І ўсё ж маласельцы наперакор розным нягодам імкнуцца захаваць маральны імунітэт, жыць у сваім вясковым асяродку па-людску.

Калі ў рамане В. Гардзея беларуская вёска пасляваеннага часу паказваеца захавальніцай традыцыйнага ўкладу жыцця, маральна здаровым арганізмам, то вясковая рэчаіснасць нашых дзён у аповесцях Віктара Казько «Выратуй і памілуй нас, чорны бусел» (1993) і Андрэя Федарэнкі «Вёска» (1995) паўстае як свет, напоўнены шматлікімі сацыяльнымі бедамі, адмоўнымі з'явамі і пазбаўлены ў многім ранейшых каштоўнасцяў.

Між тым, у аповесці В. Казько намалявана не зусім реальная карціна вясковага жыцця, а створаны парадыйна-парадаксальны свет бытавання людзей, поўны абсурду і анамалій. У плане аналогіі тут згадваюцца гратэскавыя выявы на гравюрах Франсіска Гойі, камічна-фантасмагарычныя творы іспанскага пісьменніка Марыя дэль Валье-Інклана, а таксама яркая сатырычна-карыкатурная абмалёўка вобразаў у «Гісторыі аднага горада» Міхаіла Салтыкова-Шчадрына. Персанажы аповесці В. Казько маюць незвычайныя прозвішчы, дакладней, мянушкі, яны забыліся, як гучаць іх сапраўдныя імёны. Ужо гэтым празаік падкрэслівае, што рэчаіснасць, якую мы назіраем, гэта тэатр масак. Хто ж хаваеца за маскамі? Лазар Майсеевіч Кагановіч — гэта Янка Каганец. Мянушку Сталін носіць грузін Гога. Ёсць тут і Лаўрэнцій Берыя. «Усе яны ў поўным складзе — вялікая тройка ці малое Палітбюро». Існуе ў творы і ЦК — «цыганскі кааператыў, другое, нябачнае сэрца горада», які ўзначальвае «правадыр сусветнага пралетарыяту» Карл Маркс. На самай справе такой мянушкай «ахрысцілі» цыгана, што «вельмі падобны на Карла Маркса. Копія яго ў цыганскім выкананні. З залатым кальцом у ноздры». У ЦК жыхары калгаса «Верны шлях» спяшаюць, каб раздабыць там гарэлку, «чарніла» ды курыва. Жыве ў «Верным шляху» і Дзева Марыя. Так празвалі даярку Марыю — жанчыну-блудніцу, якая прыдбала аж шасцёра дзяцей ад розных бацькоў. Усе згаданыя вобразы, як бачым, намаляваны ў гратэскназіжаным, камічным святле. Праз дасціпныя мянушкі народ па-свойму рэагуе на наша

мінулае. Пісъменнік кпіць са сваіх персанажаў, выпукляе ў іхніх норавах і паводзінах камічна-смешнае, адмоўнае. Героі В. Казыко страцілі сваё чалавечасце аблічча і персаніфікаваліся ў іншых асоб невыпадкова. Яны — ахвяры часу, савецка-дзяржайнага і партыйнага ладу кіравання. Калягас «Верны шлях», яго дзікая рэчаіснасць, бязглуздае жышцё — гэта і ёсць яскравае ўласабленне нядайней грамадской сістэмы, той рэчаіснасці, калі будавалася «светлае камуністычнае заўтра». Пісъменнік стварае сучасную казку пра «краіну дуракоў», з'едлівую сатыру на савецкую таталітарную сістэму. Асабліва яскрава ўласабляе бяздумную ўладу, «бязмежнае вар'яцтва гэтага свету» Аўгуст Серада. Ды і іншыя нібы страцілі розум і зрок, пазбавіліся інтынкту самазахавання. І ад гэтага робіцца скрушна. Ва ўсёй трагедыйнай сімвалічнасці паўстае сцэна сяўбы ў чарнобыльскай зоне, на якой самазабыўна шчыруюць нябожчыкі. Яна — пік вар'яцтва, сімвал катастрафічнасці народнага быцця. Празаік востра адчувае жахлівасць, непрадказальнасць фізічнага і духоўнага Чарнобыля, інакш кажучы, пагрозу экалагічнай смерці, масавага чалавечага выраджэння, разбурэння мудрага зямнога светаўладкавання. У аповесці гучаць сумныя прароцтвы, тут уражваюць пісъменніцкія сімвалы і метафары, сцэны абсурду, якія звязаны з побытам нашай вёскі, лёсам беларусаў і іх будучыні. Ёсць і надзея, што нас выратуюць празарэнне, чалавечая памяць, разважлівасць, здаровы сэнс быцця.

Мала альтымізму выклікае сучасная вёска ў героя аповесці А. Федарэнкі. Антон Васкевіч вярнуўся сюды пасля таго, як яго ў канцы 1990 года выгналі з інстытута за адраджэнска-патрыятычныя погляды — дакладней за тое, што ён моцна любіць сваё, роднае, вясковых людзей, іх мову, народныя звычай. Альянтуюшыся на радзіме, Васкевіч на свае вочы пабачыў, як моцна дэфармаваны вясковы лад жышця: навокал пануе абыякавасць людзей да свайго лёсу, знікаюць чалавечая спагада і дабрыня, квітненне п'янства. «Ды ці любяць яны самі сябе, гэтую мову сваю, звычкі?!» — задаецца пытаннем хлопец, які яшчэ нядайна любіў свой вясковы край на адлегласці, бачыў у ім крыніцу выратавання. Васкевіч пазбаўляецца ілюзій наконт вёскі, ён адчувае сябе чужым, непатрэбным ёй. І ў той жа час душа Антона жыве балюча-пакутнай любоўю да свайго роднага вясковага свету.

Проза нашых дзён паказвае, што беларуская веска перажывае не лепшыя часы, дае нямала падстай для трывогі пра яе заўтрашні лес.

Шырокая і бурная плынь сучаснага жышця прыкметна ўЗбагаціла ў літаратуры спектр тэматыкі. Беларуская проза асэнсоўвае многія

важныя сацыяльныя і маральна-філасофскія праблемы, якія востра стаяць перад грамадствам.

Самая тратедыйная тэма сучаснасці — Чарнобыль. І гэта тлумачыцца тым, што «мы ўсе, — як слушна сказаў замежны вучоны Роберт Гейл, — жывём паблізу Чарнобыля». Сучасныя беларускія пісьменнікі ўзрушана, з болем гавораць пра бяду роднай зямлі, трагедыйны лес чалавека і народа. Чарнобыль — галоўная тэма такіх твораў, як раман І. Шамякіна «Злая зорка» і яго ж аповесць «Зона павышанай радыяцый», аповесці Б. Сачанкі «Родны кут», В. Карамазава «Краем Белага шляху», Т. Бондар «Імем Айда і Сына», апавяданняў І. Пташнікава «Львы», В. Казъко «Сенакос у канцы красавіка», В. Карамазава «Сзшраць неба — на зямлі», Л. Левановіча «Вяртанне ў радыяцыю», А. Федарэнкі «Бляха» і інш. У многіх творах чарнобыльская ява паўстае ў суднесьенасці з падзеямі мінулага і з'явамі сучаснага жыцця (раман В. Карамазава «Бежанцы», апавяданне І. Навуменкі «Гасцініца над Прыпяццю» і інш.). Прыкметна паішырылася асэнсаванне вынікаў атамнай катастроfy і звязанай з ёй праблемы чалавечага выжывання ў мастацкай дакументалістыцы («Запіскі аб радыяцыі» Барыса Сачанкі, аповесці «Сталі воды горкія» Васіля Гігевіча і Алега Чарнова, «Выбух над Прыпяццю» Алеся Крыгі і інш.).

У апавяданні І. Пташнікава «Львы» (1987) глыбока выпісаны пакуты ад радыяцый і яе наступстваў такай жывой істоты, як сабака Д'жуки. Аўтар тут выступав як пісьменнік, які ўмее чуйна, пранікліва ўяўляць і перадаваць перажыванні жывога стварэння. І гэта Збліжае яго з такімі таленавітымі сучаснымі празаікамі-анімалістамі, як англічанін Рычард Эдамс, які напісаў раман «Чумныя сабакі», руекія пісьменнікі Гаўрыл Траяпольскі, пяру якога належыць вядомая аповесць «Белы Бім Чорнае Вуха», Васіль Бялоў, аўтар цікавага Зборніка «Апавяданні пра ўсякую жыўнасць». Чарнобыль змусіў людзей пакінуць радзіму. Увесь трагізм гэтага вымушанага расстання раскрыты ў сцэне, калі малады гаспадар развітваецца з Д'жукі: «Перад тым гаспадар пусціў яго ў хату і доўга гладзіў па галаве, гледзячы ў очы. Пасля сам лізнуў яго, Д'жуки, у нос і заплакаў». Палічылі, што сабакі ў забруджанай зоне нібыта разносяць радыяцый, таму іх адстрэльваюць. З гэтых жывых стварэнняў лезе поўсць, яны становяцца падобнымі на львоў. Д'жуки паўстае з твора як істота з адкрытай і відушчай душой, якой вельмі цяжка, балюча, трывожна.

Трагедыя Чарнобыля ў раманеі Шамякіна «Злая зорка» (1991) раскрыта на прыкладзе лёсаў сямей Пустаходаў і Пыльчанкаў.

Вяселле ў першыя паслячарнобыльскія дні, якое гуляюць абедзве сям'і, нагадвае свята ў час чумы. Але няма ў тым віны людзей, бо ніхто тады ў краіне не біў у звон трывогі, жорсткая праўда пра ядзерную катастрофу замоўчалася. Пісьменнік паказвае, што Чарнобыль пачаўся са страты грамадствам духоўнасці, чалавечнасці, адказнасці за жыщё і лёс чалавека. Першай ахвярай чарнобыльскай навалы стала жанчына — Ліза Пустаход. У калгасе, куды вымушаны былі перасяліцца Пустаходы, старшыня не даў жанчыне каня, давёў яе да нервовага зрыву. Ахвяраю Чарнобыля стаў Глеб Пыльчанка, які на атамнай станцыі атрымаў моцную дозу радыяцый. Ягоны бацька Уладзімір Паўлавіч Пыльчанка з'яўляецца адным з кіраўнікоў раёна, хвалюеца за лёс людзей, якіх высяляюць з забруджанай зоны, і не можа мірыцца з тым, што партыйныя начальнікі ў такі згубны для людзей час паводзяць сябе як перастрахоўшчыкі, безадказна, не здольны рагучы дзеянічаць. Пыльчанку напаткала і яшчэ адна вялікая бяды — у Афганістане загінуў другі ягоны сын Барыс. Чарнобыль і вайна ў Афганістане ўварваліся ў лёс беларускай сям'і, зруйнавалі чалавечасце. Пісьменнік дае нам магчымасць пераканацца, што чалавек зрабіўся заложнікам амаральнаі палітыкі грамадства.

I. Шамякін як пісьменнік-гуманіст пратэстуе супраць сляпога тэхнічнага нрагрэсу ў ядзерна-атамны век, антычалавечых эксперыменту над народам, на якія яго асудзілі гора-вучоныя і бяздумныя кіраўнікі. Ён заглыбляецца ў трагедыйныя адчуванні чалавека, каб раскрыць усю ту ю бяду, якую прынёс выбух на атамнай электрастанцыі. Раман пісьменніка напоўнены пранікнёным маральна-публіцыстычным пафасам, вялікай душэўнай трывогай за лёс жыцця. «Спініся, чалавецтва!» — такі гуманістычны заклік гучыць у фінале «Злой зоркі». Заклік гэты вынікае з трагедыі асобнага чалавека і той ўсеагульной бяды, якая запоўніла беларускую зямлю.

Паслячарнобыльская рэчаіснасць ва ўсёй сваёй трагедыйнасці разгортваеца ў аповесці В. Карамазава «Краем Белага шляху» (1994). Доктар Васіль Паўлавіч Валетаў, аб'язджаючы забруджаныя радыяцыйныя вёскі, бачыць, што людзі сталі заложнікамі смерці, засталіся з бядой сам-насам. Ён назірае, як расце колькасць цяжкіх захворванняў, павялічваеца смяротнасць, а жанчына-маці калоціцца ад страху за жыщё свайго дзіцяці. Людзі ў чарнобыльскай зоне робяцца ахвярамі хлусні, злачыннай дэмагогіі. Вучоныя, якія абараняюць інтэрэсы сусветнай арганізацыі па выкарыстанні атамнай энергіі МАГАТЭ, пераконваюць вяскоўцаў, што радыяцый не тое што шкодная, а нават спрыяе здароўю і даўгальцю. Людзі ўжо адчуваюць

падман, бо навокал творыщца жахлівае, няладнае, як, да прыкладу, тое, што «на комплексе нараджаюцца парасяты без капыткоў, босья, без лычоў, з кацінымі пыскамі, пацучынімі хвастамі». А што ж тады чакае чалавека? Доктар Валетаў ведае што — выраджэнне і выміранне, бо кожны дзень сустракаецца з чалавечымі пакутамі, слязьмі і горам. Людзей з зоны ў райцэнтры называюць «то Цэзіямі, то Цэзарамі. А як дазналіся, што Цэзарам быў імператар старажытнага Рыма, магутны цар, усе зрабіліся Цэзарамі». Падобнае гучыць як горкі жарт, нават нейкі чорны гумар. Пісьменнік разам са сваім героям праводзіць нас праз чарнобыльскую зону, дае нам магчымасць адчуць, як Чарнобыль пакалечыў чалавечыя жыцці і лёсы, памяняў псіхалогію людзей, іх паводзіны, абясцэніў сэнс існавання.

Праблема экалогіі жыцця, праблема адносінаў чалавека і прыроды набыла ў сучаснай прозе маральна-філасофскую заглыбленасць асэнсавання. Найперш гэта выяўляецца ў творах Алеся Жука, Віктара Казько, Віктара Карамазава і некаторых іншых празаікаў.

У «Хроніцы дзетдомаўскага саду» (1987) В. Казько знітоўваюцца розныя часы і эпохі, чалавек паўстает ў сваёй адвечнай повязі з гісторыяй, прыродай, сусветам. Вобраз Саду — ключавы ў рамане, ён нясе падкрэслена сімвалічны і філасофскі змест. Кожны з герояў твора звязаны з садам, адносінамі да яго пісьменнік правярае сваіх герояў на духоўную сталасць, чалавечую і маральнью годнасць. Трахім Трубецкі, садзячы сад, верыць, што гэтым сцвярджает сябе ў часе: «Чалавек жыве, пакуль пра яго не забыліся, яму можа здрадзіць сябра, яго можа забыць жонка, могуць вырачыся яго дзеці, але зерне, якое ён кінуў у зямлю, калі-небудзь ды ўсё роўна ўзыдзе, прарасце... Пасаджанае табою дрэва — гэта ты сам, гэта чалавек, працяг яго ў вяках... Людзі яго не забудуцца, сад будзе расці». У гады вайны сад знішчаюць фашисты, але яго адраджае дырэктар дзіцячага дома Мар'ян Знавед са сваімі выхаванцамі. Мар'ян — чалавек, які жыве ў шчырай, адухоўленай повязі са светам, крэўна знітаваны з усім жывым на зямлі. Ён па-бацькоўску выхоўвае і апякуе дзяцей, уступаецца за навакольную прыгажосць, непарушнасць адвечных асноў прыроды і роднай зямлі. На такіх людзях, як красамоўна даводзіць пісьменнік, трymаецца чалавечы дом, сусвет, бо яны робяць жыццё больш мудрым і гарманічным. Сад Збліжае людзей духоўна, нараджае веру ў бўдучыню. Клопаты пра яго прымушаюць жыць нялёгкім пошукам ісціны, пакутамі сумлення і памяці. Аднак у дзетдомаўскага саду з'явіўся новы вораг. Гэта — Сідар Місцюк, які ў сваёй карыслівасці не чуе душы і сэрца. Таму Сідар, не зважаючы ні на што, ссякае сад і будзе там сабе' хату. Вялікую сэнсава-

сімвалічную нагрузку нясе вобраз зубра Сноўдалы. Прыход ляснога волата ў сад невыпадковы. Сваім з'яўленнем ён нібы пракладае сцяжынку даверу ў адносінах паміж чалавекам і прыродай, нясе ў свет людзей першародны адухоўлены пачатак. Казка-прытча пра Сноўдалу — гэта вяртанне да першавытокай чалавечай духоўнасці.

Беларуская проза нашых дзён — гэта жывое, чуйнае люстэрка сучаснай рэчаіснасці з яе вострымі сацыяльнымі і маральна-этычнымі проблемамі. Пасля 1985 года азначыўся паварот ад традыцыйнавясковай прозы да тэматычнай разнастайнасці. Літаратура як даследчыца жыцця пазбавілася розных забаронаў і абмежаванняў. Вельмі прыкметнай з'явай стала і тое, што ў беларускую прозу актыўна ўвайшоў малады герой (творы Уладзіміра Арлова, Алеся Асташонка, Алеся Наварыча, Андрэя Федарэнкі і інш.).

Многія пісьменнікі, паяднаўшы сучасную рэальнасць і мінулае, імкнущыя паказаць, як новы час упłyвае на духоўнае адчуванне асобы, маральнае развіццё грамадства, які змест і сэнс набывае чалавечасць. У гэтым красамоўна пераконваюць аповесці І. Шамякіна «Вернісаж», «Без пакаяння», «Падзенне», В. Казько «Да сустрэчы...», «Прахожы», В. Адамчыка «Развітальная аповесць». Гэтыя і іншыя творы пераконваюць у тым, што наша проза пры канцы XX стагоддзя ўсё больш робіцца пафіласофску экзістэнцыйнай: праз заглыбленне ў псіхалогію асабнага чалавека яна раскрывае драматызм, абсурднасць існавання ў сённяшнім свеце, пазбаўленым ідэалаў і маральнай трываласці, выяўляе страту радасці і шчасця, стомленасць і расчараванасць перед суровымі наступствамі часу і лёсу. У гэтай сувязі згадваецца канцепцыя трагедыйнасці чалавечага быцця, якая вызначае светабачанне такіх вядомых пісьменнікаў, як Франц Кафка і Альбер Камю, Фёдар Дастаеўскі і Міхаіл Булгакаў. Разам з тым, у сучаснай прозе адчуваецца моцная прага светлай радасці, дабрыні на зямлі, жаданне выратаваць ад заняпаду чалавечага духу.

І. Шамякіна называюць пісьменнікам сучаснай тэмы, паколькі ён заўсёды быў цесна далучаны да асэнсавання надзённых проблем часу, вострых пытанняў грамадскага жыцця. З новай актыўнасцю пісьменнік пачаў даследаваць сучасную рэчаіснасць у 90-я гады. І гэта тлумачыцца тым, што ў грамадстве постсавецкага часу запанаваў бязладны хаос, пагорышыліся ўмовы жыцця, яго ахапіла інфляцыя духоўнасці, а яшчэ нарадзіўся сляпы культ грошай, які разбурыў мараль, выявілася абыякавасць чалавека да свайго лёсу, распаўзлася эпідэмія жорсткасці, насілля. У кнігах прозы «Сатанінскі тур» (1995) і «Палеская мадонна» (1998) І. Шамякін малюе рэчаіснасць

без прыхарошвання, паказвае такой, якая яна ёсць, каб мы ўбачылі ўсю абсурднасць навакольнага свету, адчулі яго расчалавечанасць, усвядомілі, што без маральных арыенціраў шлях вядзе толькі да вырачэння светлага і Боскага, да ўсенароднага бедства і вялікіх пакутай. Сёння празаік піша з публіцыстычнай завостранасцю і ўсхваляванасцю слова, ён турбуеца пра лёс чалавечнасці і будучыні грамадства.

Нямала драматычнага і трагедыйнага паўстае перад намі з твораў І. Шамякіна. Не ад добрага жыцця падаўся ў Польшчу гандляваць на базары малады навуковец-філолаг Уладзіслаў Булацкі з аповесці «Сатанінскі тур». Ён, дбаючы пра сям'ю і яе матэрыяльны дабрабыт, змушаны пераступіць праз тое, што абражае яго годнасць, становішча ў выніку ахвяраю неспрыяльных абставінаў сучаснай рэчаінасці. Не даехаўшы да мяжы, Уладзіслаў памірае. Ды смерць чалавека не спыніла астатніх камерсантаў, якія, не абцяжарваючы сябе дакорамі сумлення, маскіруюць у аўтобусе нябожчыка і спяшаюць як мага хутчэй патрапіць на Варшаўскі базар. Пісьменнік паказвае, як у пагоні за грашымі руйнуеца чалавечая мараль, нараджаеца абыякавасць, бяздушнасць.

Усё прыкрае, брыдкае, ганебнае абясцэньяе ўнутраную сутнасць чалавека, ператварае яго ў пярэваратня, нейкага мутанта, якім і зрабіўся Раман Юшкоўскі, герой аповесці «Падзенне». Спакуса лёгкага жыцця стала прычынай таго, што ў ім «сумленне заснула». Раман бярэ хабар, адступаеца ад маральных прынцыпаў, даводзіць да самагубства жонку. Урэшце, ён праз сваю каханку Вераніку захварэў на СНІ. Д. Нельга не пагадзіцца з несуцішальным дыягназам пісьменніка: маральнае падзенне вядзе і да фізічнага выраджэння.

Аповесць «Без пакаяння» таксама пра маральную дэградацыю аднаго з нашых сучаснікаў — заможнага камерсанта ці так званага «новага беларуса». Наваяўлены багацей, уладальнік булачнай крамы Казімір Анкуда, з пнеўматычнага пісталета застрэліў хлопчыка. Праўда, хацеў напалохаць малога, калі той без дазволу ўзяў з хлебавозкі батон. Упершыню Васілёк стаў злодзеем, але да гэтага яго падштурхнуў голад. Хлопчык спалохаўся свайго ўчынку, бо яго вучылі: не ўкрадзі, хацеў пакласці батон назад, аднак яго напаткала злашчанская куля. Казімір Анкуда не кінуўся ратаваць дзіця, а потым, нягледзячы на душэўнія пакуты, не здолеў узненавідзець сябе і пакаяцца ў найвялікім граху. Каб закрыць крымінальную справу, яму прапануе свае паслугі за «зялёнецькія», гэта значыць за даляры, пракурор Якімкін. Сумленне ўсё ж, напэўна, загаварыла ў Анкудзе, але ўжо тады, калі ён зразумеў, што не можа далей існаваць на свеце — перад

вачыма стаяла дзіцячая труна і, як прывід, не пакідала яго свядомасць. Пісменнік сваім творам гаворыць, што ніяма нічога вышэйшага як чалавече жыццё, як жыццё дзіцяці. І тут I. Шамякін ідзе за гуманістычнымі традыцыямі сусветнай літаратуры і даводзіць, як і некалі вялікі рускі пісменнік Фёдар Дастаеўскі, што найвышэйшы Бог на зямлі — гэта дзіця. Пісменнік выступав супраць таго «новага класа» бізнесоўцаў, якія нярэдка робяць разменнай манетай практычна ўсё, што іх акружает. Чалавек, здавалася б, павінен быць мерай усяго, але, як паказвае празаік, прага ўЗбагачання ўсё часцей штурхае людзей на подласць, хцівасць, бесчалавечнасць. I, як ні сумна, сёння такія тыпы, як Якімкін, спрыяюць таму, каб рознага роду анкуды-крымінальнікі заставаліся беспакаранымі, адчувалі сябе звышлюдзьмі.

Лёс маленькага чалавека з часоў Дзікеяса, Чэхава і Дастаеўскага не перастае хваляваць прозу маральна-гуманістычнай скіраванасці, у сучасным разладзе жыцця, калі пануе сацыяльная неўладкаванасць, штодзённай з'явай сталі нястача і беднасць, найцяжэй прыходзіцца звычайнім людзям, і гэта з хвалюючай праўдзівасцю, трывогай паказвае I. Шамякін у аповесці «Палеская мадонна». Мнагадзетная маці Надзея Русак думае пра тое, як пракарміць дзяцей, застаецца са сваёй бядой сам-насам. У той жа час прэзідэнт аграфірмы Валяр'ян Паповіч, адчуваючы сябе паўнапраўным гаспадаром становішча, дбае пра ўласны дабрабыт, а не пра людзей. Не можа ён дараваць Надзеі Русак праўду, што выказала яму ў вочы пра будаўніцтва катэджа, маўляў, за якія-такія грошы той будзе палац. Сапраўды, на гэтай грэшнай зямлі рай будуюць валяр'янавы — будуюць для сябе. Маленькаму ж чалавеку застаецца гараваць, пакутаваць, нярэдка так, як Надзеі Русак. І гэты чалавек не можа не выклікаць жалю, спачування. Пісменнік не толькі шкадуе сваю герайню і яе дзяцей, але і паказвае яе жыццястойкасць, захапляеца яе ахвярнасцю, мацярынскім пачуццём — глубокім і невынішчальным. Нягледзячы на цяжкасці, душа маці не стала прадажной, звъфодлівой, зтрадлівой, захавала свой чалавечы воблік.

У аповесцях I. Шамякіна на тэму сучаснасці часта гучыць маральна-публіцыстычны разважанні, пра страчаныя ідэалы, драму быцця. Адчуваеца нязгода пісменніка з тым, што бяздушны прагматизм, абыякавасць да лесу чалавека, жорсткасць сталі ў значнай ступені рэальнай асновай існавання грамадства, ён у многіх выпадках выказваеца з пазіцый хрысціянскага гуманізму. Красамоўным сведчаннем трагічнага светаўспрымання аўтара з'яўляеца алегорыка-гратэскавая выява сучаснай рэчаінасці, якая паўстает з аповесці «Верні-

саж». З карціны мастака Міхала Рачыцкага на гледача абрыйнулася жудаснае відовішча: нясуцца ашалелья звяры і машыны, праз шкло аўтамабілья глядзяць чалавекападобныя монстры, да якіх працягвае руку «Маці ў лахманах». «А за ёй, што бярозавыя паленцы на мастку, ляжалі голенькія худзенькія трупкі дзяцей. І цягнулася жудасная сцежка з трупікаў у... неба». Што і казаць, страшную фантасмагорыю стварыў мастак: з'яўляецца прадчуванне вялікай катастрофы.

I. Шамякін дэманструе жорсткі рэалізм пісьма, а, з другога боку, ім выкарыстоўваючы прыёмы абсурду і сатыры ў паказе рэчаіннасці, каб узмацніць адчуванне парадоксаў, анамалій, кантрастаў сучаснасці. Тым самым пісьменнік скроўвае нас да пошуку здаровага сэнсу і агульначалавечай логікі быцця.

Для мастацкага асэнсавання нашага часу і яго балочых праблем у творах многіх сучасных пісьменнікаў характэрны зварот да грэтэску, спадучэнне рэальнага і фантастычнага. У аповесці В. Казько «Да сустрэчы...» (1997) навакольны свет паўстае як тэатр абсурду і жаху, які палохает чалавека. Галоўны герой твора Майстар нібы апынуўся на раскрыжаванні часоў і розных эпох, бачыць натоўп чалавекападобных істотаў з жахлівымі кентаўрамі, і яго апаноўвае безвыходнасць. Таму ў аповесці з'яўляючыся матывы адзіноты і смерці, якія ў В. Казько, як і наогул у пісьменнікаў-экзістэнцыялісту, сведчаць пра трагічную асуджанасць чалавека і гавораць пра страту ім сэнсу існавання перад наступствамі хаосу, зла, бездухойнасці. Майстар пакутліва ўсвядоміў, што расшчапленне чалавечай душы атамам жорсткасці, вар'яцтва вядзе чалавецтва да вялікага бедства на зямлі. І ўсё ж ён спадзяецца на тое, што светлы пачатак сусвету пераменіць рэчаіннасць, прынясе нам сустрэчу ў горадзе разуму і шчасця.

У многім фантастычны паўстае перад намі сучаснасць і з твора А. Федарэнкі «Смута, або XII фантазій на адну тэму» (1994), які па жанры ён вызначае як аповесць-фантасмагорыю. У Гімназіі Новага Тыпу разам з дэмакратычнымі новаўвядзеннямі адбываючыся і рэчы амаральнага, абсурднага парадку, якія ператвараюць сітуацыю ў навучальний установе ў камічную і нагадваюць дзіўны маскарад. Бо і дырэктар гімназіі Расолька, і журналіст Джынсавы Прэсавіч успрымаюць змены як чарговую гульню, умеюць пачапіць патрэбную маску. Між сабой пераблыталіся шчырасць і хлусня, разумнае і дурное, добрае і злое, і гэта выклікае ў аўтара «Смуты...» справядлівую трывогу.

Не застаючыся па-за ўвагай пісьменнікаў цёмныя і анамальныя бакі жыцця. Для прозы Юрый Станкевіча характэрна жорсткая манера пісьма: ён паказвае рэчаіннасць такой жа змрочнай і нават агіднай, якая яна ёсць нярэдка на самай справе — з цяжкімі

забойствамі, гвалтам, нялюдскасцю (аповесць «Рыфма», апавяданні «Знак да нападу», «Совы спяць днём», «Ізумрудна-зялёныя мухі» і інш.). Ён нярэдка з поспехам будзе сюжэты твораў у дэтэктыўным, прыгодніцкім ключы.

Сурова-рэалістычны погляд выяўляеца ў апавяданнях Алеся Асташонка «Шклатара» і «Зное». Героі гэтых твораў — людзі «дна», якія сталі бядой, трагедыяй нашага грамадства. Пісьменнік паказвае маральную дэградацыю чалавека з бязлітаснай праудзівасцю. Негатыўныя з'явы ў жыцці сучасных падлеткаў і моладзі, што сталі прыкрымі, ганебнымі хваробамі, паказаны ў аповесцях Ірыны Жарнасек «Мона Літа» (1991) і Уладзіслава Рубанава «Распусная» (1991). Гераіня аповесці «Распусная» — дваццацігадовая прастыутутка Аксанка. Яна адна з тых сённяшніх маладзенъкіх дзяўчат, якая трапіла ў пастку бяды. Гераіня аповесці I. Жарнасек таксама не з ліку станоўчых, бо, стаўшы маці, яна адраклася ад свайго дзіцяці. Апавяданне Пятра Васючэнкі «Белы мурашнік» уздымае праблему сацыяльнай заціонутасці і неўладкаванасці моладзі. Вельмі часта ў маладых хлопцах і дзяўчатах не жадаюць бачыць людзей са сваімі справядлівымі жаданнямі і жыццёвымі праблемамі, а ўспрымаюць іх толькі як «кузорак з іхнімі хаценнямі». Пра вытокі трагічнага лёсу студэнта Жэнкі задумваецца Алеся Наварыч у апавяданні «АЗМ адпомішчанне ўздам», прычыны ўнутранага разладу маладога хлопца Вяргейчыка са светам рэчаінасці раскрывае Андрэй Федарэнка ў аповесці «Гісторыя хваробы». Атмасфера вайсковага побыту з бязлітасным рэалізмам паказана ў апавяданнях Уладзіміра Сцяпана (Сцяпаненкі) «Колер хакі», Міраслава Шайбака (Адамчыка) «Каб я здох...», «Дух, шнурок, канцэд, дзед...», «Парадка».

Зірнуць на грамадства і навакольную рэчаінасць з гумарам і дасціпнасцю — гэта ў добрай традыцыі беларускай прозы (згадайма хадзя б раман Андрэя Мрыя «Запіскі Самсона Самасуя»). «Прыгоды Рабунькі» і «Дзённікі Рабунькі» (1995-1996) Алеся Наварыча напісаны ў духу гратэскаў і вострых шаржак Эрнста Тэадора Гофмана, Карэла Чапека, Міхаіла Булгакава. Галоўны дзеянец персанаж гэтых твораў — такая «вумная» істота, як карова. Рабунька, якія ні дзіўна, умеет не толькі гаварыць, але і пісаць. З запісаў, зробленых кароваю, мы даведваемся пра многое: пра яе захапленні, адносіны да мовы, нават пра тое, як яна падалася ў палітыку.

У аповесці Алега Мінкіна «Праўдзівая гісторыя Краіны Хлудаў» (1994), якая напісана ў жанры утопіі, у гратэскна-сатырычным плане створана мадэль нашага грамадства і паказана яго гісторыя, сучасная рэальнасць. Фантастычная краіна Хлудзія — гэта аналогія таталі-

тарнай дзяржавы, заснаванай на тыранії, дэспатызме, уталічных ідэях, абсурдным ладзе жыцця. Гэтая невялікая краіна абнесена высокім парканам, які адгароджвае яе ад усяго свету і ўяўляе своеасаблівую «пятлю часу, якая з усіх бакоў абліжаўца кавалак прасторы». Лёсы людзей у Хлудзіі вяршыць Цмок Калывок, а самі яны забыліся, дзе жывуць і якая ў іх гісторыя, існуюць у атмасферы несвабоды, фальшу, тлуму, бязглазых законаў і эксперыментаў. Усё ж «дыктатар Цмок быў зрынуты рухавымі з Хіцерам Зміцерам на чале». А. Мінкін праз гратэскавыя сцэны і вобразы стварае карнавальна-парадыйны свет і праводзіць думку пра неабходнасць вяртання грамадства да першародных агульначалавечых каштоўнасцяў. У гэтым сэнсе твор нашага сучаснага беларускага пісьменніка памастацку ярка ўпісваецца ў традыцыю сатырычнага, алегорыка-фантастычнага паказу рэчаіснасці, да якой належала творы ў жанры антыутопіі вядомых пісьменнікаў Одласа Хакслі, Джорджа Оруэла і інш.

Колькасна нешматлікую, але надзвычай адметную старонку ў сучаснай літаратуры займае проза на тэму далёкага мінулага. Цікавасць да гісторыі і яе мастацкай інтэрпрэтацыі з кожным годам узмацняеца, пра што сведчаць такія найбольш значныя празаічныя творы 90-х гадоў, як раманы І. Шамякіна «Вялікая княгіня», Г. Далідовіча «Кліч роднага звона», В. Іпатавай «Залатая жрыца Ашвінаў». Дзякуючы найперш творчым намаганням і набыткам У. Караткевіча, гісторычная тэма ў сучаснай прозе стала з'явай эстэтычна важкай і рухомай. Менавіта У. Караткевіч заклаў грунтоўны падмурак у жанры гісторычнага рамана і аповесці, прадэмансстраўаў яркасць мастацкага пісьма. Творы гэтага пісьменніка захапляюць сваім духоўным зместам, сюжэтна-падзейным рухам думкі, у іх жыве непадробны дух беларускай даўніны, геройка і драматызм мужных, ахвярных учынкаў, рамантычна паэтызацыя прыгожых чалавечых пачуццяў. Ён стаў для айчыннай гісторычнай прозы тым, кім з'яўляюцца для англійскай літаратуры Вальтэр Скот, польскай — Генрык Сянкевіч, нямецкай — Генрых Ман і Ліон Фейхтвангер... У. Караткевіч выдатна паказаў, што толькі ўсвядомлене гісторычнае і нацыянальнае быццё прадвызначае духоўную эвалюцыю асобы, грамадства, народа. Гісторычная проза нашых дзён плённа працягвае традыцыю У. Караткевіча ў мастацкім пазнанні далёкага мінулага, праз напластаванні часу пранікае да таямніцаў і загадак «сядоў даўно мінуўшых год». Нашы сучасныя пісьменнікі, уваскрашаючы ў вобразах і сцэнах беларускую даўніну, Зберагаюць, кажучы словамі У. Караткевіча, «народную памяць аб нашых слáўных продках, аб лепішых старонках сваёй гісторыі».

Сучасную гісторычную раманістыву папоўнілі цікавыя творы Леаніда Дайнекі «Меч князя Вячкі» (1985), «След ваўкалака» (1988), за якіх аўтар адзначаны Дзяржаўнай прэміяй Беларусі, а таксама ягоны раман «Жалезныя жалуды» (1990). У гэтай трэлогіі пісьменніка ажываюць старонкі і падзеі нашага старажытнага мінулага. Раман «Меч князя Вячкі» пераносіць нас на пачатак XIII стагоддзя, калі на Полацкае княства абрынулася крыжацкая навала. Тэўтоны імкнуліся падначаліць славянекія і прыбалтыйскія землі. Мужным абаронцам Полацкай зямлі, непрымірымым ворагам крыжакоў паўстае князь Вячка (Вячаслав Барысавіч), вобраз якога ў творы займае цэнтральнае месца. Пісьменнік паказвае яго як патрыёта роднай зямлі, свабодалюбівую натуру. Вячка добра ўсведамляе, што галоўнае — гэта спыніць міжусобіцы, варажнечу паміж князямі, утрымаць незалежнасць, уратаваць свой народ ад рабства. Празаік стварае яркі вобраз Якава Палачаніна. Менавіта ён пасля гібелі князя Вячкі выносіць ягоны меч, які сімвалізуе няскоранаасць нашага народа.

У цэнтры рамана «След ваўкалака» — вобраз славутага Усяслава Чарадзея, які, згодна легендарных звестак, валодаў незвычайнімі здольнасцямі — «разумеў галасы ўсяго жывога», мог перакінуцца ў ваўкалака. Князь паўстае перад намі ў вельмі драматычны момант: разам з сынамі яго паланілі кіеўскія князі Яраслававічы. «Вельмі любіць Усяслаў свой Полацк, Полацкую зямлю», ён — мужны і адважны вой — трymаецца перад Яраслававічамі з гонарам, высакародна. Неўзабаве на Кіеў рушылі палаўецкія орды хана Шарукана. Кіяне вызвалілі з поруба Усяслава і даверылі яму свой лёс. У цяжкую, смяротную хвіліну, узначаліўшы войска кіян, ён моцным шчытом адкідае палаўецкую навалу. Аднак затым Усяслаў адмаўляеца ад вялікакняжацкага трона, бо не жадае, каб лілася кроў у міжусобіцах, каб па касцях славян хан Шарукан увайшоў у Кіеў: «Не хачу крыві і бягу ў Полацк. Люблю Кіеў, але Полацк люблю болей». Усяслаў паказаны як дальнабачны, разважлівы палітык, глыбока маральная асона. Ён не прымае рэлігійнага процістаяння, бо і «дзеці Перуна» і хрысціяне — людзі адной зямлі». Князь Усяслаў асуджает непрыміримасць і жорсткасць да бліжняга, прытрымліваецца прынцыпай гуманнасці, вышэй за ўсё ставіць адданасць радзіме.

Раман «Жалезныя жалуды» вяртае нас у часы зараджэння беларуска-літоўскай дзяржавы (пачатак — сярэдзіна XII стагоддзя) і таксама ўваскращае старонкі геройка-трагедыйнага змагання нашых продкаў з іншаземнымі захопнікамі. Адзін з галоўных персанажаў твора — вобраз Міндоўга. Гэты князь аб'яднаў беларускія і літоўскія землі ў адзіную дзяржаву з сталіцай у Наваградку. Ён здолеў

кансалідаваць сілы і разбіць тэўтонскія полчышчы. Л. Дайнека не ідэалізуе Міндоўга як палітыка і чалавека, бо новая дзяржава славян і літоўцаў «нарадзілася ў вялікіх пакутах, агні і крыві». Яркую індывидуальна-мастацкую харкторыстыку набылі ў рамане вобразы князёў Далібора, Ізяслава, Войшалка. Пры раскрыцці пісьменнікам падзеі і канфліктаў мінулага не губляеца напружанаасць дзеяння, займальнаасць апавядання.

Да пары зараджэння і барацьбы за беларускую дзяржаўнаасць скроўвае нас у сваім рамане «Кліч род нага звона» (1995-1998) і Генрых Далідовіч. З твора добра бачна, як драматична складваюцца гісторычныя абставіны: новагародскай зямлі пагражала манголы і крыжакі, у суседнім Галіцка-Валынскім княстве таксама выношваюцца хітрыя, каварныя планы. Галоўная ідэя твора заключаецца ў tym, каб паказаць гарставанне патрыятычна-нацыянальнага духу і свядомасці, па-мастадку сцвердзіць думку, што незалежнаасць — умова пабудовы сваёй уласнай дзяржавы. Калі У. Караткевіч імкнуўся паказваць мінулае ў рамантызаваным, прыгодніцкім ключы, то Г. Далідовіч прытрымліваецца традыцый рэалістычнага жывапісання. Цікавасць да сюжэта твора ўзмацняе тое, што пісьменнік ярка паказвае любоўныя страсці, «жаркахання».

Стараўнія пласты гісторыі глыбока ўздымае Вольга Іпатава. Аповесць «За морам Хвалынскім» (1989) пераносіць нас у часы Палацкага княства (XI стагоддзе). За мора Хвалынскае (Каспійскае), у Сярэднюю Азію выпраўляеца і трапляе палаchanін Алекса, які адкрывае экзатычны свет далёкага краю. Герой твора спазнае жыццёвую мудрасць і адвечныя традыцыі жыхароў Усходу, іх рэлігію, звычай і побыт. Шмат што ўражвае і здзіўляе, аказваеца блізкім яго поглядам на свет. Усходняя філософія і культура духоўна ўЗбагаціла Алексу, ён прыходзіць да вельмі важнай высновы агульначалавечага харктору пра тое, што «у свеце — адна душа, а мы ўсе, усе тыя, хто жыве на зямлі, — толькі часткі гэтай душы». Пісьменніца ў сваёй аповесці маляўніча ўзнаўляе ўсходні каларыт, уводзячы ў мастацкі тэкст пейзажныя замалёўкі, прыгчы, урыўкі з Карана, твораў Ібн Сіны.

У гісторычным рамане «Залатая жрыца Ашвінаў» (1997) В. Іпатава рабіць мастацкі экспкурс у часы княжання Міндоўга, калі на нашай зямлі, нягледзячы на ўсталяванне хрысціянства, працягвала жыць вера ў адухоўленыя сілы прыроды, у існаванне Перуна, Сварога, Вялеса, Лялі і іншых бóstваў. Сонца, неба і зоркі здаўна сталі крыніцай міфалагічнай вобразатворчасці і рэлігійнага пакланення для іншых народаў, і таму на старонках твора ідзе згадка пра самыя старажытныя вераванні і абрацы, багоў індусаў Інdry, Дакшапаці,

Агні. Пісъменніца робіць выхад да першавытокай міфалогіі беларусаў, асэнсоўвае глыбокі ўнутраны змест поглядаў і ўяўленняў нашых продкаў, спасцігае іх мудрую філасофію быцця, заснаваную на трывалай і гарманічнай духоўнай повязі з космасам. Жрыца храма Ашвінаў Жывена, галоўная герайня твора, якраз і ўласабляе сабой глыбокую, жывую повязь чалавека з прыродай, зорным сусветам. Яна гаворыць і Міндоўгу, і Войшалку пра тое, што душа прылятае на гэты зямны свет, каб выкананец пэўную ролю і зведаць выпрабаванні, наканаваныя вышэйшымі сіламі. Жывена, успрыняўшы сэрцам мудрыя ўрокі старога Святазара, сама стала прапаведніцай гарставання і паратунку чалавечага духу, яго ўзвышэння праз веру «багам і светламу пачатку жыцця». У творы з вуснаў жрыцы Ашвінаў гучыць гуманістычная думка пра духоўнае адзінства людзей пад вечным зорным небам: «Інеба на ўсіх адно, і зоркі на ім тыя ж».

У творах пра далёкае мінулае Уладзіміра Арлова знаходзіцца, як правіла, лёс пэўнай гістарычнай асобы. Зрэшты, кнігі пісъменніка «Дзень, калі ўпала страла» (1988) і «Рандэву на манеўрах» (1992) складаюць аповесці і апавяданні пра гісторыю Беларусі самых розных часоў і эпох (ад XII да XX стагоддзя). З аповесці «Дзень, калі ўпала страла» паўстае вобраз полацкага князя Уладзіміра, якога сярднявечная «Хроніка Лівоніі» называе Вальдэмарам. У мастацкай трактоўцы пісъменніка Уладзімір — мужны заступнік і абаронца Полацкай зямлі, яе палымяны патрыёт. Акрамя таго, ён — разважлівы палітык і воін, які ўсведамляе, што супрацьстаяць крыжацкай агрэсіі трэба не толькі сілай, але і розумам. Палёт страны, пра якую думав князь Уладзімір, становіцца сімвалам чалавечага шляху, яго паяднанасці з часам, памяццю і гісторыяй.

«Час чумы» — аповесць пра выдатнага паэтагуманіста XVI стагоддзя Міколу Гусоўскага. Празаік стварае яркі мастацкі жыццяпіс беларускага песняра ў італьянскі перыяд, калі ён апынуўся ў Рыме і стварыў там славутую «Песню пра зубра». Гусоўскі, як і кіраунік дыпламатычнай місіі Эразм Вітэліус, не шукаў у Еўропе ўласных выгодаў і славы, бо сваё прызначэнне бачыў у тым, каб расказач свету праўду пра радзіму, пакуты роднай зямлі, дапамагчы ёй і суайчыннікам у часіну пагрозы чужаземнага нашэсця. Пісъменнік шматгранна раскрыў унутраны свет творцы, паказаў нам яго як жывога чалавека, які моцна кахае, жыве светлымі і неспакойнымі згадкамі пра любы сэрцу бацькоўскі край, яго лес, балюча перажывавае страту блізкіх людзей — каханай Франчэскі і сябра Эразма Вітэліуса.

У аповесці «Сны імператара» аўтар малюе вобраз Напалеона. «Былы валадар Еўропы», апынуўшыся ў высылцы на востраве святой

Алены, у згадках і снах перажывае «далёкія дні — да драбніцаў выяўна, з усімі падзеямі, з аналізам дзяржаўных спраў, з імёнамі, з пачуццямі і адценнямі пачуццямі». Ён зноў праходзіць шляхамі свай арміі праз Беларусь, добра помніць, як тут ад яго і Францыі чакалі садзейнічання ў адраджэнні Вялікага княства, і не мота пазбыцца дзён ганебнага разгрому і выгнання. У сп.іх да Напалеона вяртаецца «безыменная жанчына з ніленскай ночы», якая прасіла яго зразумець і падтрымаць краіны да волі, незалежнасці. Імператару трэба было іншае — бязмежная ўлада над светам, і ён не лічыўся з ахвярамі і пралітай крыўёй. Прывід жанчыны ў белым, якая атаясамліваеца з самой Беларуссю, з'яўляеца на сконе апошніх дзён і хвілін, каб «судзіць яго ад імя свайго і іншых народаў».

Пяру У. Арлова таксама належаць апавяданні «Каля Дзікага Поля», «Кроніка Лаўрына Баршчэўскага», «Пішу вам у Масковію», «Пяць мужчын у леснічоўцы» і некаторыя іншыя творы, якія значна пайпіраюць абсягі мастацкай літаратуры на тэму далёкага мінулага і спрыяюць пасталенню нашай гістарычнай памяці.

Сярод сучасных пісьменнікаў, якія прыкметна сцвердзілі сябе на ніве мастацкай гістарычнай прозы, таксама трэба назваць імя Вітаўта Чаропкі, аўтара рамана «Храм без Бога» (1992). Гэты твор узнаўляе складаныя і вірлівяя падзеі ў Беларусі XVI стагоддзя: паход крымскіх татараў на Беларусь, разгром іх беларуска-літоўскімі войскамі і над Клецкам у 1506 годзе, змову з вялікім князем маскоўскім, на чале якой стаяў князь Міхайла Глінскі. Раман іпматгеройны, прычым нямала персанажаў рэальных гістарычных асобы (кароль Польшчы Аляксандр, вялікі князь Жыгімонт Стары, маскоўскі князь Васіль III, княгіня Настасся Слуцкая і інш.), але адным з цэнтральных вобразаў становіцца вобраз слуцкага ваяра Мацея Кузьмініча. Трагедыйнае гучанне ў творы набывае тэма братабойчай вайны, прычынай якой становяцца карыслівия ўласных інтарэсы і амбіцыі князя Глінскага, які імкнуўся захапіць уладу ў дзяржаву гэта той Міхайла Глінскі, які здабыў перамогу над Клецкам над 30-тысячным войскам крымчакоў. Найвялікшая трагедыя, калі чалавек ідзе на здраду Бацькаўшчыне, забываеца на яе лес, пралівае кроў братоў, безразважна руйнуе тое, што нядаўна было святым. У рамане В. Чаропкі добра раскрыты драматызм асобнага чалавека і трагічныя абставіны лесу ўсяго народа на вырашальных паваротах гісторыі.

Сучасная беларуская проза асэнсоўвае мінулае Беларусі не толькі далёкіх эпох, але і гісторыю XX стагоддзя. Мастацка-гістарычнай трывогія Г. Далідовіча «Гаспадар-камень» (1986), «Пабуджаныя» (1988), «Свой дом» (1992) прысвечана аднаму з самых складаных і драма-

тычных перыяду нашага мінулага — станаўленню беларускай дзяржаўнасці ў 1917-1919 гадах. Асабліва насычаныя на падзеі апошнія два раманы трывогі. Пісьменнік яскрава паказвае, што ў той час, узвіхраны рэвалюцыйнай бурай, супрацьстаяннем палітычных партый, рухаў, ідэй, вырашалася пытанне нашага нацыянальнага самавызначэння, лёс пабудовы беларускага дому, будучыня народа. Вялікае месца празаікам адведзена стварэнню вобразу нацыянальнай інтэлігенцыі (Лашковіч, Васілевіч, Нямковіч), прычым ён узнаўляе воблікі рэальных дзеячаў тагачаснага грамадскага і культурнага руху, хто цесна прыгыніўся да змагання беларусаў за права звацца нацыяй і народам (Зміцер Жылуновіч, які вядомы ў літаратуры як Цішка Гартны, Аляксандр Чарвякоў, Язэп Дыла і інш.).

Раман «Заходнікі» (1994) Г.Далідовіча адлюстроўвае рэчаіснасць першых пасляваеных гадоў у былой Заходній Беларусі. Паказваеща тут нямала негатыўнага, што нёс той складаны і цяжкі час, і ў гэтым прынцыповая навізна погляду аўтара на пасляваеннае жыццё. У нашай літаратуры было створана нямала ідылічных, павярхоўных карцін пра слайны лад калгаснага гаспадарання і шчаслівы лёс працоўных у заходніх абласцях Беларусі. Пра адзін з такіх твораў «У Забалоцці днене» (1950) сам яго аўтар Я. Брыль з пазіцый сучаснасці і ведання сапраўдных тагачасных рэалій выказаўся вельмі крытычна: «Азіраешся назад, на сваё «Забалоцце», і горка, і цяжка». На прыкладзе сям'і Грыгарцэвічаў Г. Далідовіч паказвае, як сталінская ўлада расселяньявала вёску, чыніла з сапраўдных гаспадароў здзек і гвалт. Чалавек заставаўся бяспраўны, яго можна было запалохаць і нават знішчыць. Присланы старшыня сельсавета Кураглядаў якраз і «ажыццяўляе ўладу», ставіцца да заходнікаў як да ворагаў палітыкі партыі, хлусіць і паклёнічае, толькі б скалечыць і патаптаць таго, хто стаіць на ягоным шляху. Урэшце, гэты прайдзісвет і дэмагог па-бандыцку ў лесе забівае Сцяпана Грыгарцэвіча — сапраўднага гаспадара, сумленнага працаўніка, і гэтая смерць становіцца ўвасабленнем трагедыі беларускай вёскі, суровым прысудам тагачаснай сістэме ўлады.

Прыкметнай з'явай у сучаснай прозе стаў зварт да асэнсавання жыцця і дзейнасці найболыш значных асоб нашай гісторыі, культуры, літаратуры. З гісторыка-біографічных твораў апошняга дзесяцігоддзя найперш трэба назваць раманы Алега Лойкі «Францыск Скарына, або Сонца Маладзіковае» і Валянціны Коўтун «Крыж міласэрнасці». Першы раман, як зразумела з назвы, прысвечаны славутаму беларускаму першадрукару і асветніку, другі апавядае пра Алайзу Пашкевіч (Цётку).

Сучасная проза набывае прыкметны мастацкі вопыт у разнастайных жанравых і ідэйна-тэматычных кірунках. Так, пісьменнікі востра адчуваюць неабходнасць стварэння інтэлектуальны, філасофскай прозы ў розных эпічных жанрах (апавяданне, аповесць, раман). У гэтым кірунку мастацкія пошуки і набыткі звязаны з імёнамі Васіля Гігевіча, Алеся Асташонка, Ацама Глобуса, Барыса Пятровіча і іншых пісьменнікаў. Для іх характэрна экзістэнцыйная паглыбленасць у свет чалавечага жыцця.

Больш шырока і прыкметна ўвайшла ў нашу прозу тэма горада. З'явілася нават вызначэнне «гарадская» проза. У 70-80-я гады тэма горада знайшла адлюстраванне ў творах Міхася Стральцова, Васіля Гігевіча, Міхася Кацюшэнкі і інш. Цяпер пра горад пераважна пішучы тყя з пісьменнікаў, хто нарадзіўся ў горадзе. Найбольш яркімі праdstаўнікамі «гарадской» літаратуры з'яўляюцца Адам Глобус, аўтар Зборнікаў «Адзінота на стадыёне» (1989), «Смерць — мужчына» (1992), і Галіна Багданава, якая выдала кнігі «Папяровыя замкі» (1990), «Чалавек без адреса» (1991), «Дом іхняе мары» (1994). У творах на тэму горада раскрываюцца свет уяўленняў і псіхалогія гарадскога чалавека, яго паводзіны ва ўмовах сучаснага жыцця.

У другой палове 80-х — 90-я гады наша літаратура папоўнілася на творы фантастычнага і авантурна-прыгодніцкага зместу. Асаблівы поспех у жанры фантастычнай прозы належыць празаіку Васілю Гігевічу, які стварыў раман «Кентаўры» (1992), аповесці «Карабель» (1989), «Палтэргейст» (1992), «Пабаю» (1992). Апавяданчы неверагодныя гісторыі, пісьменнік найперш імкнецца выявіць і праdkазаць тое драматычнае і трагічнае, што нясе ўсім нам страта маральных арыенціраў, чалавечая безразважнасць. Фантастычныя творы нарадзіліся таксама пад пяром іншых аўтараў. Гэта раман Леаніда Дайнекі «Чалавек з брыльянтавым сэрцам», аповесці Янкі Сіпакова «Блуканні па іншасвеце», Алеся Гары (Аляшкевіча) «Д'яблава мора», а таксама апавяданні Сержя Мінскевіча «Ці нашмат мы змянліся?», Андрэя Гуцава «Сляды» і інш.

Сучасныя празаікі дбаюць пра тое, каб стварыць цікавыя, займальныя творы для юнай чытацкай аўдышторыі. Захапляе сюжэтна-падзейная плынь у аповесці А. Федарэнкі «Шчарбаты талер» (1997), у якой пераплітаюцца сучаснае і мінулае. Авантурна-прыгодніцкая кнігі належаць пяру Аляксея Якімовіча — «Эльдарада просіць дапамогі» (1989), «Сакрэт Тунгускага метэарыта» (1993), «Пастка для пярэваратня» (1997).

Яшчэ У. Караткевіч калісьці заклікаў беларускіх пісьменнікаў пісаць дэтэктывы, сам даў яркія мастацкія ўзоры гэтага жанру

(«Дзікае паляванне карала Стаха», «Чорны замак Альшанскі»). Празаікі — тыя, хто прыйшоў у нашу літаратуру ў другой палове 80-х — 90-я гады — пайшлі следам за У. Караткевічам і стварылі не адзін дэтэктыўны твор. У нашай літаратуры з'явіліся такія дэтэктывы, як раман Максіма Клімковіча «Сцэнарый смерці», аповесці Міраслава Шайбака «Забойства на Каляды», Алеся Усені «Афсайд», «Здань на хутары», Франца Сіўко «Захапленне бухгалтара Кавальчук», Віктара Праўдзіна «Эксгумацыя», апавяданне Адама Глобуса «Латвійскі дэтэктыў» і інш.

Часам некаторыя з сучасных празаікаў пішуць пра тое, што ў нядаўнія савецкія часы замоўчалася, лічылася забароненым. Сёння з'явіліся нават такія віды літаратуры, як эратычная і парнаграфічная. Кніга «Жар кахання» (1996) Г. Далідовіча раскрывае палкія парыванні закаханага сэрца, глубокія інтymна-любоўныя перажыванні, у ёй шчыра паказаны ўзаемаадносіны мужчыны і жанчыны. Пісьменнік прыводзіць у якасці аднаго з эпіграфаў красамоўнае выказанне рускага пісьменніка І. Буніна: «Творца мае такое же поўнае права быць смелым у сваім слоўным паказе кахання і яго асоб, якое ва ўсе часы дадзена было ў гэтым выпадку жывапісцам і дойлідам: толькі подзяя душы бачаць подае нават у прыгожым». Г. Далідовіч імкненца па Збягяаць прымітыўных фізіялагічных карцін, бачыць сваю задачу ў тым, каб па-мастацку выяўвіць эратычны, пачуццёвы бок чалавечых паводзінаў. А вось кнігі Адама Глобуса «Дамавікамерон» (1994), «Толькі не гавары маёй маме» (1995) — гэта сексуальная-парнаграфічная літаратура, якая, хоць і пазначана тэматычнай навізной кірунку, але выклікае і насцярогу, пакідае ўражанне грубага натурализму.

Самая заўважная тэндэнцыя ў развіцці сучаснай прозы — гэта тое, што яна свядома спазнае і выкарыстоўвае вопыт замежнай літаратуры, яе формы і стылёва-выяўленчыя прыёмы пісьма. У творах апошняга часу мы ўсё часцей сустракаем плынъ свядомасці, імкненне да падтэксту, умоўна-сімвалічнага і гратаскава-абсурдысцкага адлюстравання свету і да т. п. (творы В. Казыко, А. Асташонка, Барыса Пятровіча і інш.). Некаторыя літаратурныя рэчы нашых пісьменнікаў вельмі нязвычныя і ўскладненныя, напісаны з выкарыстаннем мадэрнісцкіх элементаў, здзіўляюць сваімі алегарычнымі вобразамі і сімваламі. Беларуская проза з выходу XX стагоддзя ўсё больш арганічна ўпісваецца ў єўрапейскі і сусветны канцэкт літаратурнага развіцця.

Драматургія

Калісці за савецкім часам нацыянальная драматургія атрымала значны рэзананс і вядомасць далека за межамі Беларусі, бо на сцэнах многіх краін з поспехам ставіліся п'есы Андрэя Макаёнка, Алеся Петрашкевіча, Міколы Матукоўскага, Анатоля Дзялендзіка, Аляксея Дудараўа і некаторых іншых драматургаў. Сучасная драматургія постсавецкага часу менш вядомая ў вялікім свеце, але, тым не менш, яна працягвае развівацца, займела несумненныя поспехі ў мастацкім асэнсаванні розных з'яў і канфліктаў жыцця, часу, гісторыі. Слушна адзначае драматург Сяргей Кавалёў, што «сучасная беларуская драматургія значна больш разнастайная, як у тэматычным, так і ў жанравым плане, за беларускую савецкую драматургію».

З другой паловы 80-х гадоў на ніве беларускай драматургіі і тэатра азначылася прыкметнае ажыўленне, прыйшоў час разняволеных эстэтычных пошукаў, пачала ўсталёўвацца ідэя актыўнага развіцця нацыянальнага драматургічнага мастацтва. Драматургію папоўнілі маладыя таленавітвыя аўтары, якія сваімі неардынарнымі п'есамі адчувальна абнавілі тэатральнае жыццё Беларусі. З выхадам у 1992 годзе часопіса «Тэатральная творчасць» (першапачатковая назва «Тэатральная Беларусь»), а пазней і альманаха «Беларуская драматургія» з'явілася магчымасць аператыўнага друкавання новых твораў драматургаў. Акрамя гэтага, за апошнія гады пабачылі свет нямала Зборнікаў п'ес сучасных аўтараў — «Сучасная беларуская п'еса» (два Збрнікі — 1992 і 1997), «Драўляны Рыцар» (1992), «Жывая вада» (1994), «Сінязорка» (1995) і некаторыя іншыя.

У 90-я гады пачаў шырэй адраджацца беларускі тэатр, прыкметна ўзбагаціўся яго арыгінальны рэпертуар. Першачарговую ролю ў гэтым плане адыграў Дзяржайны тэатр-лабараторыя нацыянальнай драматургіі «Вольная сцэна», які быў заснаваны ў 1991 годзе (цяпер — Рэспубліканскі тэатр беларускай драматургіі). На сцэне гэтага тэатра паставлены спектаклі па п'есах Уладзіміра Сауліча «Сабака з залатым зубам», Міколы Арахоўскага «Ку-ку», Раісы Баравіковай «Барбара Радзівіл», І. Сідарука «Галава», «Плач, саксафон...», Максіма Клімковіча і Міраслава Шайбака «Vitabrevis...», Міколы Казачонка «Часны сектар», Сяргея Кавалёва «Заложніца кахання» і інш. Вялікая заслуга ў фармаванні беларускага драматургічнага рэпертуару ў першую чаргу належыць галубінаму рэжысёру «Вольнай сцэны» Валерыю Мазынскому. На IV Міжнародным фестывалі «Белая Вежа-99» п'еса-рэмейк С. Кавалёва «Стомлены д'ябал» у пастаноўцы рэжысёра Рыда Таліпава

выклікала вялікі поспех у гледачоў, спектакль атрымаў Гран-пры, а аўтар-драматург адзначаны дыпломам «За ўклад у развіццё лепшых традыцый нацыянальнай драматургі». «Вольная сцэна» адкрыла гледачам імёны маладых аўтараў, яскрава засведчыла, што без развіцця ўласна беларускага рэпертуару няма будучыні ў нацыянальнага тэатра.

За апошняе дзесяцігоддзе старэйшы Нацыянальны акадэмічны тэатр імя Янкі Купалы даў яркае жыццё такім творам сучасных драматургаў, як «Звон — не малітва» Івана Чыгрынава, «Мудрамер» Міколы Матукоўскага, «Страсці па Аўдзю» (другая назва — «Крык на хутары») Уладзіміра Бутрамеева, «Князь Вітаўт» («Купала») Аляксея Дудараўва, «Смак яблыка» Анатоля Дзялендзіка, «Дагарэла свечачка...» Алеся Петрашкевіча, «Крывавая Мэры» Зміцера Бойкі (апошняя дзве п'есы паставлены на малой сцэне Купалаўскага тэатра) і інш. П'есы беларускіх драматургаў набылі сцэнічнае ўвасабленне дзякуючы рэжысёрам Валерью Раеўскаму, Генадзю Давыдзьку і інш. Пазітыўнай з'явай сучасніці сталі і тыя факты, што ў рэспубліцы прыкметна разгарнуўся студыйны тэатральны рух, узнялі драматычныя тэатры ў Слоніме, Маладзечне, Мазыры.

90-я гады для беларускай драмы, як паказала літаратурная практика, сталі часам эстэтычных шуканняў. Сёння назіраецца павышаная ўвага да вопыту сусветнага драматургічнага і тэатральнага мастацтва, яго кампазіцыйна-стылёвых форм і сродкаў выказвання, пра што могуць пасведчыць хаця б «Драматургічныя тэксты» Алеся Асташонка. Увогуле, у беларускай драматургі з'явілася не адна рэч эксперыментальнага, мадэрнісцкага харектару («Ку-ку» Міколы Арахоўскага, «Віцюшка» Міколы Казачонка і інш.). Творы Анатоля Дзялендзіка «Султан Брунэя», Ігара Сідарука «Галава», Галіны Багданавай «АС-лінія» і некаторыя іншыя сучасная крытыка залічвае да п'ес абсурду. Для гэтых твораў харектэрны зварот да ўмоўна-фантастычных прыёмаў пабудовы дзея, гратаў, прыёмаў гульні, паэтыкі снабачання. Абсурдысцкая драма, ля вытокаў якой стаяць імёны такіх вядомых замежных аўтараў, як Сэмюэл Бэкет, Эжэн Ёнэско, закліканы раскрыць бессансоўнасць, алагічнасць існавання грамадства, выявіць стан пачування чалавека ва ўмовах несвабоды, таго паўсядзённага ідывізму і жахлівага абсурду, калі свет робіцца перакуленым і ў ім разбураны маральныя і гуманістычныя асновы жыцця.

У п'есе «Ку-ку» (1992) М. Арахоўскага паяднаны містыка і рэальнасць. Драматург паказвае дваістасць і распад чалавечай асобы. Фантазія Вадзіма, галоўнага дзеяйнага персанажа, нараджае вобразы

прывідаў і розных істотаў. Герой твора як бы раздвоіўся, дакладней, дэфармавалася яго свядомасць. Перад намі паўстае Падушкаладобны — Вадзімаў двайнік, які ўвасабляе цёмны бок унутранага «я» героя. Драматург засяроджваецца на экзістэнцыйным змесце існавання сучаснага чалавека, выяўляе тое, што хаваецца за ягонай маскай, бо гэтая фальшывасць, несалраўднасць існавання вядзе да маральнай дэградацыі.

Наша сучасная рэчаінасць усё больш нагадвае тэатр абсурду, бо навокал творыщца нямала недарэчнага, аномальнага — таго, што пярэчыць здароваму сэнсу быцця. Нездарма I. Сідарук на пытанні: «Каго са знакамітых абсурдыстаў ты лічыш сваім настаўнікам: Бэкета, Еакто, Мрожэка? » адказаў менавіта так: «У першую чаргу наша сённяшняе жыццё». У абсурдысцкай п'есе I. Сідарука «Галава» (1992) сцэнічная дзея разгортаецца на сметніку. На сметніку ўзвышаецца Галава, якая ўспрымаецца як вобразная алегорыя і атаясамліваецца з таталітарнай дзяржаўнай сістэмай. Галава набывае розныя абліччы: перш яна Папяровая, затым — Гумовая, і, урэшце, робіцца Сталёваю. Кожная новая Галава на пастаменце паводзіць сябе самаўладна, вяшчае гучныя лозунгі, аддае ідыёцкія каманды. Аднак у гэтым навакольным абсурдзе, які спараджае сваімі заклікамі і загадамі Галава, Шукальнік, Дурань і іншыя персанажы вераць у правільнасць і бясхібнасць вярхоўнай улады. Драматург стварае гратэскава-алегарычную карціну нядайняга савецкага мінуллага, дакладна перадае псіхалогію паводзінаў чалавека ў тагачаснай дзяржаве.

У п'есе Г. Багданавай «АС-лінія» (1997), якую аўтарка вызначае як «абсурд у стылі посткамунізму», дасціпна-камічна і з вострай сатырычнай парадайнасцю намалявана сучасная рэчаінасць, поўная абсурду. А ўсё гэта адбываецца таму, што, як паказвае драматург, у масавай свядомасці быццё пазбавілася нейкага важнага сэнсу і мэты, у грамадстве запанавалі фальш, тлум, стыхія прымітыўных запатрабаванняў, і яно, грамадства, ператвараецца ў гандлёвую базу, «краіну Аслінію», дзе прадаецца чалавечая годнасць, інтэлект і многае іншае. Вядома, у п'есах падобнага роду не абыходзіцца без шокавай гіпербалізацыі, але на тое яна і драма абсурду, каб выклікаць нас да разваг пра салраўдныя каштоўнасці і здаровую логіку існавання на зямлі. Да гэтага імкнутца ў сваіх п'есах і замежныя драматургі-абсурдысты Славамір Мрожак, Станіслаў Страшэў, Вацлаў Гавэл і інш.

Досьць заўважны плён сучаснай драматургіі прыносіць рэмейкерства — стварэнне п'ес паводле прызнаных літаратурных твораў. У гэтым кірунку паспяхова працуе Сяргей Кавалёў, які на аснове

сюжэтаў кнігі Я. Баршчэўскага «Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях» напісаў п'есу «Звар'яцелы Альберт, або Прапоцтва шляхціца Завальні», паводле матываў старажытнабеларускага рыцарскага рамана XVI стагоддзя стварыў трагіфарс «Трышчан, або Блазны на пахаванні», а асновай яго п'есы-рэмейка «Стомлены д'ябал» сталі творы Каятана Марашэўскага, Янкі Купалы і Францішка Аляхновіча. У сваіх драматычных рэчах С. Кавалёў арыгінальна інтэрпрэтую літаратурны матэрыял, дасягае зймальнасці дзеі, сцэнічнай яркасці вобразаў, у многіх выпадках дэманструе дасціпны гумар.

У драматурги канца 80-х і 90-х гадоў назіраецца прыкметны ўздым гістарычнай драмы. І гэта невыпадкова, бо ў грамадстве адбылося абуджэнне гістарычнай памяці, з'явілася памненне глыбей убачыць і асэнсаваць наша мінулае. Аднак, калі раней, за савецкім часам, у беларускай драматургіі дамінавала героіка-рэвалюцыйная тэматыка, то ў нашы дні яе мастацка-вывяленчыя абсягі істотна пашыраюцца. Асаблівы ўплыў на развіццё сённяшняй гістарычнай п'есы аказаў У. Караткевіч. Сваёй трэлогіяй «Званы Віцебска», «Кастусь Каліноўскі», «Маці Урагану» ён зрабіў неацэнны ўклад у мастацкую скарбонку драматургічнага жанру, даў наступнікам выдатны прыклад глыбокага, канцептуальнага прачытання старонак беларускай мінуўшчыны. У. Караткевіч і прадаўжальнікі яго традыцыі выдатна паказалі нам, што гісторыя — гэта аснова нацыянальна-духоўнага самапазнання асобы і грамадства. Сёння «наша паветра насычана гарачым дыханнем гісторыі» (М. Ермаловіч). І ёсьць у гэтым пэўная заслуга сучасных драматургаў. Вядомы беларускі рэжысёр Валерый Мазынскі лічыць, што цяпер настаў адказны «час спасціжэння гісторыі», і, у прыватнасці, даводзіць, што драматургам трэба «вяртаць народу памяць пра яго князёў, духоўную эліту». Гістарычныя карціны і вобразы ажываюць у п'есах Алеся Петрашкевіча «Прарок для Айчыны», Івана Чыгрынава «Звон — не малітва», «Осцей — Альгердаў унук», «Следчая справа Вашчылы», «Прымак», Раісы Баравіковай «Барбара Радзівіл», Вячаслава Адамчыка «Райна Грамычына», Аляксея Дудара «Купала» (на сцэне купалаўца драма займела назvu «Князь Вітаўт»), «Палачанка», «Чорная панна Нясвіжа», Ірыны Масляніцынай «Крыж Ефрасінні Поладкай», Уладзіміра Рудава «Брат мой, Сымон» і інш.

Асабліва значнага поспеху ў развіцці беларускай гістарычнай п'есы дасягнуў І. Чыгрынаў. У сваёй кнізе «Звон — не малітва» (1993) ён робіць шырокі выход у гісторыю, як у эпоху сівой дауніны, так і ў не такія ўжо далёкія часы нашага XX стагоддзя. У п'есе «Звон — не

малітва» І. Чыгрынаў узнаўляе драматычныя старонкі перыяду хрышчэння Русі. Галоўныя ў гэтым творы вобразы княгіні Рагнеды, князёў Уладзіміра, Усяслава і Ізяслава. Рагнеда паўстае як абаронца традыцый бацькоўскай зямлі, якая не прымае гвалтоўнага ўвядзення хрысціянства. Яна не можа дараваць Уладзіміру ягонай жорсткасці і кровапраліцця. «Следчая справа Вашчылы» — драма, якая вяртае нас да сялянскага паўстання 1743-1744 гадоў у быдым Крычаўскім старостве. Узначаліў гэтае антыфеадальнае выступленне Васіль Вашчыла, які паказаны як бунтар і чалавек драматычнага лёсу. У п'есах «Чалавек з мядзведжым тварам», «Ігракі...» І. Чыгрынаў асэнсоўвае падзеі даваеннай пары, калі чалавек, увогуле ўвесел тагачасны народ сталі заложнікамі сталінізму, палітыкі непрымірымасці і няневісці. Драматургічныя творы «Прымак» (1994) і «Савіцкі» (1994) таксама заснаваны на гістарычным матэрыяле. У першым з іх мастацкі ракурс скіраваны ў эпоху Вялікага княства Літоўскага, у часы княжання Ягайлы. Другая п'еса ўзнаўляе складаныя перыпетыі пачатку ХХ стагоддзя, калі ў Беларусі адбыўся магутны ўсплётск грамадска-палітычнага і рэвалюцыйнага руху. «Осцей — Альгердаў унук» (1997) — апошняя драма, якая нарадзілася пад пяром вядомага пісьменніка-драматурга. У гэтай п'есе перад нам і паўстае мужны і энергічны князь Осцей з Вялікага княства Літоўскага, які бараніў Маскву ад татарскага нашэсця ў 1382 годзе. І. Чыгрынаў у сваіх творах дасягае глыбокай асэнсавальнай праніклівасці думкі, ярка ўзнаўляе канкрэтнагістарычны змеет часу і падзеі, умее спазнаць і ўсебакова раскрыць духоўны вопыт і ўнутраны свет асобы. Як сцвярджает драматург вуснамі свайго героя з драмы «Савіцкі», «гісторыя заўёды будзе мець магчымасць, Яна ні ад каго не залежыць, дарма што не па сваёй ахвоце часта пераварочваецца шыварат-навыварат».

Да тэмамі стажытнага мінулага звярнуўся і А. Дудараў у сваёй п'есе «Купала» (1994). Твор пераносіць нас у часы Вялікага княства Літоўскага і апавядае пра прыход да ўлады князя Вітаўта. Рэальнымі гістарычнымі асобамі таксама з'яўляюцца князі Ягайла, Кейстут, княгиня Анна, каралева Польшчы Ядвіга, біскуп Кракаўскі Аляксандра і інш. Разам з тым, у драме, як і ў п'есах У. Шэкспіра «Макбет» і «Сон у Іванаву ноч», дзейнічаюць міфалагічныя персанажы. У Шэкспіра — вядзьмаркі і лясныя духі, у творы Дудара — боствы з беларускай міфалогіі (Купала, Беражніцы). А. Дудараў узнаўляе трывожна-суроўыя дні мінулага, калі ў княстве запанавала варажнечка князёў і вайною пайшоў брат супраць брата. Як антыподы паўстаюць перад намі князі-браты Вітаўт і Ягайла. Ягайла дамагаеца ўлады праз

каварства і вераломства, здаецца, што ніхто і нішто яго не спыніць. Нягледзячы на братаву здраду, жорсткасць, Вітаўт здолеў дараваць Ягайлу ягоныя грахі. Ён разумев, што ёсьць вышэйшыя каштоўнасці на зямлі — мір, любоў, чалавекалюбства, і ў імія гэтага трэба ахвяраваць асабістымі крыўдамі, пайсці на прымірэнне. Вітаўт думае пра лёс роднай зямлі, яе люду, выступав перад намі як асоба маральных перакананняў, разважлівы і памятлівы нашчадак традыцыйнай бацькоўскай зямлі, які чуйна адгукаецца на заклік свайго драматычнага часу:

*Жыві і веруй, мой святы народ,
Ты ўсклаў на галаву маю карону
І абавязак княства Зберагчы,
Абараніць людзей ад злых напасцяў,
І з ворагаў сяброў сабе рабіць,
І сябру дараваць, калі ён — вораг.
Скарацца, адбівацца, нападаць,
І церабіць мячом сваю дарогу!
Як цяжка князем быць і верыць Богу...*

Па гэтым урыўку бачна, што п'еса «Купала» напісана белым вершам, пяцістопным ямбам — вершаваным памерам, якім, зрэшты, пісаў свае драматычныя творы славуты Шэкспір. Гістарычна драма А. Дудараўа, як і іншыя творы аналагічнага жанру, красамоўна сведчыць, што вяртанне гісторыі ў мастацкіх карцінах і вобразах стала запатрабаваннем нашага сённяшняга часу.

Зрэшты, на матэрыяле мінулага часам ствараюцца п'есы, неардынарныя ў жанравых адносінах — такія, напрыклад, як эратычны фарс Міхася Клімковіча і Міраслава Шайбака «Vita brevis», або Нагавіццы святога Георгія», камедыя Сяргея Кавалёва «Саламея і амараты». Вольны падыход да інтэрпрэтады і адлюстравання гісторыі ў падобных творах выклікаў неадназначную адэнку сучаснай крытыкі, хоць самі аўтары даводзяць, што не трэба ўспрымаць іх рэчы як выключна гістарычныя.

Сучасная п'еса займела яскравыя творы ў жанры драмы. На пачатку 90-х гадоў вялікі поспех выпаў п'есе У. Бутрамеева «Страсці па Аўдзею», якая знайшла сцэнічнае ўласабленне ў славутым тэатры імя Янкі Купалы (рэжысёр Валерый Раеўскі). Гэтая драма ўзнаўляе суроўую праўду перыяду сталінскай калектывізацыі. У лёсе Аўдзея і ягонай сям'і ўласаблена трагічная доля нашай беларускай вёскі і сялянства. Драматург паказвае свайго героя з відавочнай сімпатыяй: ён — дбайны працаўнік, гаспадар, галава роду. У той жа час аўтар не

ідэалізуе свайго героя, падае яго як жывога чалавека са сваімі вартасцямі і недахопамі. У заключнай сцэне п'есы раздаюца стрэлы, якія сімвалізуюць сабой гібелъ сялянскага гнязда, разбурэнне традыцыйнага народнага ўкладу жыцця.

Трагедыйнасцю пафасу і зместу напоўнены драматычныя творы на тэму чарнобыльскай бяды. Гэта драмы Міколы Матукоўскага «Бездань» (1992), Аляксея Дудараўа «Адцуранне» (1994), Васілія Ткачова «Блакада ў Кругліцы» (1994).

«Бездань» М. Матукоўскага — п'еса вострага маральна-публіцыстычнага гучання. У ёй драматург праз асабістую трагедыю Аляксея Траяна раскрывае праўду пра вялікую бяду грамадства і ўсяго нашага народа ў век Чарнобыля, сапраўднай экалагічнай катастрофы ў Беларусі. Пры родах паміраюць жонка і дзіця Траяна, якія, як высвятляецца пазней, сталі ахвярамі жудаснага эксперыменту. Хто ж яго віноўнікі? Усяўладныя кіраўнікі тыпу Антона Пятровіча Чумака, першага сакратара ЦК рэспубліканскай кампартыі, якія заўсёды турбаваліся больш пра ўласную пасаду, чым пра праблемы чалавечага жыцця. Немалая віна ў тым, што мы «ляцім у бяздонне», і самога Аляксея Траяна, рэдактара рэспубліканскай газеты. Бо журналісты таксама стаялі на варце камандна-адміністрацыйнай сістэмы. Драматург глыбока выяўляе псіхалагічны стан свайго героя, перад якім раскрылася бездань нашага сацыяльнага і маральнага падзення.

Складанасць чалавечых узаемаадносінаў добра паказана Галінай Каржанеўскай у сямейна-бытавой драме «Мора, аддай пярсцёнак», а таксама ў яе ж п'есе для жанчын «Вірус». Праблемы духоўнасці, маральна-філософскіх шуканняў знаходзяцца ў цэнтры драматургічных твораў Алеся Петрашкевіча «Дагарэла свечачка...», Аляксея Дудараўа «Злом», Зінаіды Дудзюк «Заложнікі шчасця», Алега Ждана «Сям'я для старога сабакі», Васілія Ткачова «Стары і дарога», Андрэя Федарэнкі «Багаты кватарант» і інш. Сярод сучасных драм ёсьць творы на самыя розныя тэмы: пра вёску, мінульую вайну, пра маральна-этычныя адносіны людзей, жыццё сённяшняга дня і яго праблемы... Усе іх аб'ядноўвае тэма чалавечага лесу, праблема чалавека. Зрэшты, нашай сучаснай драматургіі па-ранейшаму бракуе псіхалагічных, інтэлектуальных твораў.

Не адзін год пакрысе здаваў свае пазіцыі жанр камедыі, які сёння пакрысе ажыўляеца. У 70-я і да сярэдзіны 80-х гадоў адчувалася аднапланавасць, аднабаковасць сатыры і гумару, прадвызначаных тагачаснай палітыкай згладжвання ўсялякіх недахопаў і канфліктаў. Напрыклад, ледзь не самай галоўнай на доўгія гады зрабілася тэма п'янства і алкагалізму. Аднак ад поўнага заняпаду сатырычна-

камедыйнае слова ў савецкі час ратавалі п'есы Кандрата Крапівы, А. Макаёнка, М. Матукоўскага, А. Дзялендзіка, А. Петрашкевіча і інш. У нашы дні для смеху і сатыры няма ранейшых цяжкіх ланцугоў. Вока драматурга-сатырыка сёння не можа не рэагаваць на тое, што перашкаджае нармальному чалавеку жыць, свободна дыхаць, адчуваць сябе паўнавартаснай асобай. Да непазнавальнасці жахліва памяняліся многія рэалиі навакольнага свету, у якім пабол ела негатыву, розных парадоксаў і анамалій. Сапраўды, самы час смяяцца з таго, што называеца абсурдам жыцця. Наша рэчаіннасць у яе алгічнасці, гіпербалізаванай сатырычнай завостранасці паўстае ў камедыях Міколы Матукоўскага «Мудрамер» (1987) і «Калізей» (1996), Уладзіміра Сауліча «Сабака з залатым зубам» (1994), Георгія Марчукі «Калі заспівае певень» (1990), «Блудны муж і Варвара» (1990), Андрэя Федарэнкі «Жаніх па перагісцы» (1993), Міколы Казачонка «Часны сектар» (1994) і інш.

Сюжэтнае дзеянне ў «Мудрамеры» М. Матукоўскага, як і ў «Браме неўміручасці» Кандрата Крапівы, разгортваеца вакол фантастычнага адкрыцця. Вынаходнік-радыяналізатар Мікалай Ягоравіч Рамашка сканструяваў унікальны і неверагодны прыбор, які выміярае інтэлектуальныя здольнасці чалавека, а, прасцей кажучы, хто дурань, а хто светлая галава. Практычная апрабацыя прыбора, які ні дзіўна, адбываеца ў самім міністэрстве, куды Рамашка прыйшоў са сваім вынаходніцтвам. Міністр узгадненняў Віктар Паўлавіч Вяршыла, намеснік міністра па пярэчаннях Папсуева і намеснік па зацвярджэннях Міралюбаў выказваюць розныя погляды на выкарыстанне мудрамера, чуюцца «за» і «супраць». Самы галоўны праціўнік вынаходніцтва — Тамара Цімафееўна Папсуева, якая абараняе недатыкальнасць свайго ведамства, бачыць ва ўкараненні прыбора вялікую небяспеку. Папсуева, як высвятляеца, займае высокую пасаду якраз не праз свой разум і талент. Камізм створанай у п'есе сітуацыі ў тым, што кожны з персанажаў абавязкова сядзе ў крэсла з рагачом-падгалоўнікам і датчыкамі. З дынамікаў гучыць музыка, якая абвяшчае пра разумовы ўзровень чалавека: «талент» — арыя князя Ігара, «поўны дурань» — гучыць «туш» і інш. Намеснік міністра Папсуева, сеўшы ў крэсла з датчыкамі, слухае «туш». Драматург сатырык высмейвае чалавечую дурноту, засілле якой на кіруючых пасадах, асабліва ў самых вярхах, увогуле ў грамадстве прыносіць вялікую шкоду. Грамадства, як даводзіць аўтар п'есы, павінна рабіць стаўку на разум і талент асобы, іначай яно асуджана на інтэлектуальны і духоўны крызіс.

У камедыі У. Сауліча «Сабака з залатым зубам» паказ жыцця набывае ўмоўна-гратэскавы план. Усё тут — і смешнае, і трагічнае — падкрэслена гіпербалізаванае і ўзнікае на мяжы рэальнасці і выдумкі аўтара. Маёр міліцыі Каранат Козлікаў маральна дэградаваў, зрабіўся нахабным і бяздушным. Ён, па трапнай харектарыстыцы ягонай маці Кацярыны Карпаўны, «ушыўся ў сабаччу скуру». Козлікаў і яго жонка Фяўроння Захараўна ператварылі сваё жыццё ў бязмэтнае, бязглудзе існаванне. Свайму сабаку замежнай пароды, які ў фінале п'есы акажацца звычайным дварняком, яны ўстаўляюць залаты зуб, ствараюць гэтай істоце «іншаземнага паходжання» ідэальныя ўмовы для пражывання. Таму Козлікавы, каб вызваліць асобны пакой для сабакі, вырашаюць здаць Кацярыну Карпаўну, маці маёра, у дом састарэлых. На нашых вачах творыцца шмат парадаксальнабусурднага, як, напрыклад, у сцэне, калі Козлікаў выбівае ў ЗАГСе даведку пра ўласную смерць. П'еса У. Сауліча набывае вострую сатырычную і маральна-этычную скіраванасць.

Традыцыйны сатыры і гумару ў нашай драматургіі даўнія, і яны, бяспрэчна, будуць уЗбагачацца.

Дзіцячая драматургія — абсяг, які адчувальна прываблівае сучасных аўтараў, асабліва прадстаўнікоў маладзейшага літаратурнага пакалення. Мэтанакіравана і плённа працуюць для дзіцячай аўдыторыі Уладзімір Ягоўдзік, аўтар п'ес «Сонейка, свяці!», «Сакрэты Богніка», «Усміхніся, прынцэса...» і інш., Галіна Каржанеўская, пяру якой належыць п'еса «Шукайце кветку-папараць», «А як жа непаееда?» і інш. Казачны жанр у драматургіі для дзяцей сёння з'яўляецца самым папулярным. Традыцыйныя канфлікты паміж дабром і злом, высакароднасцю і нікчэмнасцю ляжаць у аснове п'ес Зінаіды Дудзюк «Сінязорка», «Жывая вада», Сяргея Кавалёва «Драўляны Рыцар», «Хохлік», Ігара Сідарука «Кветкі пад ліўнем», «Збавіцель», «Меч Анёла» і інш. Цікавыя п'есы таксама адрасавані дзесяткам Мікола Арахоўскі, Раіса Баравікова, Георгій Марчук, Пятро Васючэнка, Арнольд Дыбча, Аляксей Якімовіч, Уладзімір Сіўчыкаў, Людміла Рублеўская і іншыя сучасныя аўтары. Некаторым творам вынаў сапраўдны поспех. Так, п'еса С. Кавалёва «Драўляны Рыцар» пастаўлена ў тэатрах Беларусі і Расіі, займела тэлеверсіі на Беларускім і Расійскім тэлебачанні, а казка «Хохлік», акрамя Беларусі, набыла сцэнічнае жыццё ў Смаленску, Самары, Астрахані.

Лепшыя п'есы сучасных драматургаў уражваюць гледача і чытача, бо закранаюць хвалюючыя пытанні маральнага і філософскага парадку, прымушаюць нас задумацца пра сэнс жыцця, часовае і вечнае на зямлі. Яшчэ ў 1913 годзе М. Гарэцкі гаварыў пра тое, што

«тэатр наш павінен стаць Храмам Нашага Адраджэння». Беларуская драматургія і тэатр памежжа XX і XXI стагоддзяў спрыяюць таму, каб у нашым жыцці і навакольным свеце адрадзіцца гістарычная праўда і высокая духоўнасць, хараство душы і чалавечнасць.

© OCR: Камунікат.org, 2011 год

© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2011 год

© PDF: Камунікат.org, 2011 год

Рэкамендацыйны спіс кніг (твораў) на выбар чытача

Паэзія

- Валянціна Аксак. Зб. «Цвінтар», «Капліца».
- Эдуард Акулін. Зб. «Крыло анёла».
- Надзея Артымовіч. Зб. «З неспакойных дарог».
- Райса Баравікова. Зб. «Каханне», «Люстэркадля самотнай».
- Рыгор Барадулін. Зб. «Самота паломніцтва», «Міласэрнасць плахі», «Евангелле ад Мамы».
- Данута Бічэль-Загнетава. Зб. «А на Палесці», «Снапок», Таіса Бондар. Зб. «Хачу назваць цябе каханым», «Час душы, мой вячэрні...».
- Галіна Булыка. Зб. «Сінтэз», «Турмалін».
- Генадзь Бураўкін. Зб. «Узмах крыла».
- Уладзімір Верамейчык. Паэма «Ліхаўня».
- Зміцер Вішнёў. Зб. «Штабкавы тамтам».
- Анатоль Вярцінскі. Зб. «Хлопчык глядзіць...».
- Леанід Галубовіч. Зб. «Споведзь бяссоннай душы», «Заложнік цемры».
- Адам Глобус. Зб. «Парк».
- Ніл Гілевіч. Зб. «Жыта, сосны і валуны», «На высокім алтары», паэма «Лодачкі».
- Юрка Голуб. Зб. «Сын небасхілу».
- Сяргей Грахоўскі. Зб. «І радасць, і боль», «На апошняй вярсце».
- Юры Гумянюк. Зб. «Водар цела», «Твар Тутанхамона».
- Андрэй Гуцаў. Зб. «Адчужэнне».
- Леанід Дранько-Майсюк. Зб. «Тут», «Акропаль», «Стомленасць Парыжам».
- Сяргей Законніхаў. Зб. «Сутнасць», «Заклінанне».
- Алесь Звонак. Зб. «Светлацені».
- Васіль Зуёнак. Зб. «Лета трывожных дажджоў», «Чорная лесвіца».
- Казімір Камейша. Зб. «Лінія лёсу».
- Мікола Купрэй. Зб. «Правінцыйныя фантазіі».
- АлегЛойка. Зб. «Грайна», «Талая вада», «Трэцізолак».
- Пятрусь Макаль. Зб. «Азбука любві», «Твар і душа».
- Ніна Мацяш. Зб. «Паміж усмешкай і слязой», «Палёт над жытам».
- Мікола Мятліцкі. Зб. «Палескі смутак», «Бабчын».
- Алег Мінкін. Зб. «Расколіна».
- Алесь Наўроцкі. Зб. «Пакаленні і папялішчы».
- Уладзімір Някляеў. Зб. «Прошча».

Пімен Панчанка. Зб. «Горкі жолуд», «Высокі бераг», «Зямля ў мяне адна».

Алесь Пісъмянкоў. Зб. «Чытаюзоры», «Планіда».

Алесь Разанаў. Зб. «Вастрэй стралы», «У горадзе валадарыць Рагвалод», «Паляванне ў райскай даліне», паэмы «Усяслаў Чарадзей», «Гліна».

Шрась Свірка. Зб. «Узаемнасць».

Янка Сіпакоў. Зб. «Ахвярны двор».

Сяргей Сокалаў-Воюш. Зб. «Кроў на сумётах», паэма «Пац».

Міхась Стравіцоў. Зб. «Мой свеце ясны».

Міхась Скобла. Зб. «Вочы Савы».

Людміла Рублеўская. Зб. «Замакмесячнагасяйва».

Анатоль Сыс. Зб. «Пан Лес», «Агмень», нізка вершаў «Песні пра каханне».

Максім Танк. Зб. «Збор калосся», «Мой каўчэг», «Errata».

Янка Юхнавец. Зб. «Сны на чужыне».

ВіктарШніп. Зб. «Шляхам ветру», «Нарэштках Храма».

Яўгенія Янішчыц. Зб. «Каліна зімы».

Проза

Алесь Адамовіч. Аповесць «Vixi».

Вячаслаў Адамчык. Раманы «І скажа той, хто народзіцца», «Голос крыві брата твайго», Зб. «Развітальная аповесць».

Міраслаў Адамчык (Шайбак). Зб. «Забойства на Каляды».

Уладзімір Арлоў. Зб. «Рандэву на манеўрах», «Рэквіем для бензапілы».

Алесь Асіпенка. Раман «Лабірынты страху», аповесць «Цыркачка і маёр».

Алесь Асташонак. Зб. «Фарбы душы», апавяданні «Уначы, калі светла», «Ператварэнне», «Шклатара», «Зное».

Галіна Багданава. Зб. «Чалавек без адреса», «Дом іхняе мары».

Янка Брыль. Зб. «Вячэрняе», «Пішу як жыву», «Дзе скарб ваш».

Васіль Быкаў. Аповесці «Аблава», «У тумане», «Сцюжа», «Пакахай мяне, салдацік», «Ваўчыная яма», апавяданні «Жоўты пясочак», «Палітрук Каламіец», «На Чорных лядах», прыгачы «Сцяна», «Труба», «Хвастаты».

Пятро Васючэнка. Зб. «Белы мурашнік».

Васіль Гіевіч. Раман «Кентаўры», аповесці «Карабель», «Пабакі».

Адам Глобус. Зб. «Адзінота на стадыёне», «Смерць — мужчына», «Дамавікамерон», апавяданне «Латвійскі дэтэктыў».

Сяргей Грахоўскі. Аповесці «Такія сінія снягі», «Зона маўчання», «З воўчым білетам».

Леанід Дайнека. Раманы «Меч князя Вячкі», «След ваўкалака», «Жалезныя жалуды».

Генрых Далідовіч. Раманы «Заходнікі», «Кліч роднага звона», Зб. «Жар кахрання».

Ірына Жарнасек. Зб. «Гульні над студняй».

Алесь Жук. Аповесць «Праклятая любоў».

Вольга Іпатава. Аповесць «За морам Хвалынскім», раман «Залатая жрыща Ашвінаў».

Анатоль Казлоў. Зб. «Міражы ценяў», «І тады я памёр...», аповесць «Незламаная свечка».

Віктар Казько. Аповесці «Выратуй і памілуй нас, чорны бусел», «Но Пасаран», «Да сустрэчы...», раман «Бунт незапатрабаванага праху».

Віктар Карамазаў. Раман «Бежанцы», аповесці «Краем Белага шляху», «Аброчны крыж».

Максім Клімковіч. Зб. «Мяжа па даляглядзе».

Уладзімір Клімовіч. Зб. «Лаліта і кактус».

Анатоль Кудравец. Зб. «Смерць нацыяналіста».

Леанід Левановіч. Раман «Сіняе лета», аповесць «Ларыса, або Прывгоды аўтамабіліста».

Алег Лойка. Раман «Францыск Скарэна, або Сонца Маладзіковае».

Алег Мінкін. Аповесць «Праўдзівая гісторыя Краіны Хлудаў».

Георгій Марчук. Раманы «Без ангелаў», «Год дэманаў».

Вінцэсъ Мудроў. Зб. «Гісторыя аднаго злачынства», «Зімовыя сны».

Алесь Наварыч. Зб. «Рабкова ноч», аповесць «Запіскі Рабунькі», апавяданне «Камуністы».

Іван Навуменка. Аповесці «Вір», «Любімы горад», Зб. «Гасцініца над Прывпяццю».

Іван Пташнікаў. Апавяданні «Львы», «Францу жанкі», «Пагоня».

Барыс Пятровіч. Зб. «Сон між пачвар».

Уладзіслаў Рубанаў. Раман «Неаднойчы забіты».

Янка Сіпакоў. Зб. «Тыя, што ідуць».

Юры Станкевіч. Аповесці «Збіральнік страху», «Рыфма», апавяданні «Знак да нападу», «Ізумрудна-зялёныя мухі».

Андрэй Федарэнка. Зб. «Смута», аповесці «Вёска», «Ланцуг», «Шчарбаты талер».

Іван Чыгрынаў. Раманы «Вяртанне да віны», «Не ўсе мы згінем».

Іван Шамякін. Раман «Злая зорка», аповесць «Ахвяры», Зб. «Сатанінскі тур», «Палеская мадонна».

Драматургія

Мікола Арахоўскі. «Машэка», «Ку-ку».

Алесь Асташонак. «Драматургічныя тэксты».

Галіна Багданава. «Рамантычнае падарожжа на той свет», «АС-лінія».

Раіса Баравікова. «Барбара Радзівіл».

Уладзімір Бутрамеев. «Страсці па Аўдзею», «Чужыя грошы».

Анатоль Дзялендзік. «Султан Брунэя».

Аляксей Дудараў. «Злом», «Купала», «Адцуранне», «Чорная панна Нясвіжа».

Сяргей Кавалёў. «Драўляны Рыцар», «Хохлік», «Трыпгчан, або Блазны на пахаванні», «Стомлены д'ябал».

Галіна Каржанеўская. «Вірус».

Максім Клімковіч і Міраслаў Адамчык (Шайбак). «Vita brevis, або Нагавіцы святога Георгія».

Георгій Марчук. «Калі заспльвае певень».

Мікола Матукоўскі. «Мудрамер», «Калізей», «Бездань».

Алесь Петрапсеевіч. «Прагрок для Айчыны», «Дагарэла свечачка...».

Уладзімір Сауліч. «Сабака з залатым зубам».

Ігар Сідарук. «Галава», «Кветкі пад ліўнем».

Андрэй Федарэнка. «Жаніх па перапісцы», «Багаты кватарант», «Рэпетыцыя».

Іван Чыгрынаў. «Звон — не малітва», «Следчая справа Вашчылы», «Ігракі», «Осцей — Альгердаў унук».

Рэкамемдацыйны спіс крытычнай літаратуры

- Андруковіч А. Покліч душы і памяці: Літ. партрэт Г. Даідовіча // Роднае слова. — 1996. — № 6.
- Арочка М. М., Дзюбайла П. К., Лаўшук С. С. На парозе 90-х: Літ. агляд. — Мн., 1993.
- Афанасьеў І. Апостальскі час: В. Быкаў у ўрапейскім канцэксце // Полымя. — 1995. — № 2.
- Багданава Г. Ці лёгка жыць на балоце? (Гутарка з празаікамі А. Федарэнкам, А. Казловым, Б. Пятровічам) // Маладосць. — 1995. — № 8.
- Беларуская літаратура: XI-XX стст.: Дапам. для шк., ліцэяў, гімназій, ВНУ / А. І. Бельскі, У. Г. Кароткі, П. І. Навуменка і інш. — Мн., 1999.
- Бельскі А. «Бядой запаленае Слова»: Чарнобыль у беларускай паэзіі // Роднае слова. — 1996. — № 4.
- Бельскі А. Пакуль баліць душа: Літ.-крытыч. артыкулы. — Мн., 1995.
- Бельскі А. Прапаведнік духоўнасці і чалавечнасці: Сучаснасць у мастацкім асэнсаванні І. Шамякіна // Роднае слова. — 1996. — № 1.
- Бельскі А. І. Сучасная беларусская літаратура: Станаўленне і развіццё творчых індывідуальнасцяў (80-90-я гг.). — Мн., 1997.
- Бугаёў Дз. Выпушчаныя на свабоду: Пра публікацыю брылёўскіх мініяцюр // Роднае слова. — 1995. — № 8.
- Бугаёў Дз. Несуцяшальны дыягназ: Новыя творы В. Быкава // Роднае слова. — 1995. — № 12.
- Бугаёў Дз. Праўда і мужнасць таленту: Выбранае. — Мн., 1995.
- Бугаёў Дз. Трагедыя на зыходзе вайны: Аповесць В. Быкава «Пакахай мяне, садзацік» // Роднае слова. — 1997. — № 2.
- Васючэнка П. Апалогія рэалізму — апраўданне ясыцца (В. Карамазаў) // Крыніца. — 1997. — № 10-11.
- Васючэнка П. Ад Буслая да Вітаўта (А. Дудараў) // Полымя. — 1995. — № 5.
- Васючэнка П. В. Драматургія і час. — Мн., 1991.
- Васючэнка П. Крыж пакутаў і памяці: Творчы партрэт В. Казько // Полымя. — 1997. — № 2.
- Грамадчанка Т. К. Перад праўдай высокай і вечнай: Беларус. проза сёння. — Мн., 1991.
- Грамадчанка Т. Каб вярнулася песня...: Літ. партрэт А. Жука // Роднае слова. — 1997. — № 4.
- Гарэлік Л., Гібкоўскі А. Жыццё зямное — рэпетьшыя...: Новыя публікацыі Рыгора Барадуліна // Роднае слова. — 1995. — № 2.
- Гарэлік Л. Які пакінеш след?: Літ. партрэт С. Законнікава // Роднае слова. — 1996. — № 9.

- Гніламёдаў У. Праўда зерня: Творчы партрэт В. Зуёнка. — Мн., 1992.
- Дзюбайла П. Гістарычны выбар пісьменнікаў Беларусі: Сучасны этап. 1955—1995 // Полымя. — 1996. — № 6.
- Драздова З. «Я адчыняю дзвёры дабраце...»: Літ. партрэт П. Макаля // Роднае слова. — 1996. — № 12.
- Жураўлёў В. Суд памяці — непадкүпны (А. Кудравец) // Полымя. — 1995. — № 12.
- Кавалёў С. Партрэт школа: Літ.-крытыч. артыкулы. — Мн., 1991.
- Кісліцына Г. Новы лад! «Полацкае ляд» // Маладосць. — 1994. — № 10.
- Кісліцына Г. Алесь Разанаў: Праблема мастацкай свядомасці. — Мн., 1997.
- Кісліцына Г. Арфей, распяты на струнах ліры: Штрыхі да творчасці Л. Дранько-Майсюка // Роднае слова. — 1997. — № 10.
- Кісліцына Г. Пзд небам кахання: Штрыхі да творчасці Р. Баравіковай // Роднае слова. — 1997. — № 5.
- Козіч В. І. Чалавек і прырода ў сучаснай беларускай прозе. — Мн., 1998.
- Конан У. Паэтычны голас сумлення (Н. Гілевіч) // Полымя. — 1996. — № 9.
- Корань Л. Цукровы пеўнік: Літ.-крытыч. артыкулы. — Мн., 1996.
- Коўтун В. Дух неаддзельны ад сумлення: Да праблем пераацэнкі маральных каштоўнасцяў у сучаснай беларус. літаратуры // Полымя. — 1997. — № 12.
- Лаўшук С. Час пераадольвання: Беларус. драматургія апошніх дзесяцігоддзя // Полымя. — 1997. — № 3.
- Докун В. Літаратура і свабода выбару: Экзістэнцыяльныя кірункі творчаснід В. Быкава // Полымя. — 1998. — № 5.
- Локун В. Літаратура, час, герой: Беларус. Проза — 96 // Полымя. — 1997. — № 10.
- Лявонава Е. «Палову жыцця падаюся ў свет, палову — варочаюся са свету...»: Алесь Разанаў і філасофска-эстэтычныя пошукупі ў еўрапейскай літаратуры // Лявонава Е. Плыні і постаці: З гісторыі сусвет. літаратуры другой паловы XIX-XX стст. — Мн., 1998.
- Марціновіч А. А. Іван Чыгрынаў: Нарыс жыцця і творчасці. — Мн., 1999.
- Мікуліч М. У. Максім Танк і сучасная беларуская лірыка. — Мн., 1994.
- Мішчанчук М. І. Ёсць у паэта свой аблог цалінны: Жанрава-стылявая разнастайнасць сучаснай беларус. лірыкі. — Мн., 1992.
- Мішчанчук М. «У гэтым прыщемку трагічнае эпохі...»: Пра книгу II. Панчанкі «Высокі бераг» // Роднае слова. — 1995. — № 9.

- Пачуць новае маўленне (Гутарка А. Аркуша з М. Тычынам) // Калосъсе. — 1998. — № 6.
- Рублеўская Л. «Як мне далей любіць такі народ?»: Беларус. міф у паэзіі маладых літаратаў 80—90-х гг. // Роднае слова. — 1996. — № 2-5.
- Русілка В. Вучыць чалавечнасці: Штрыхі да літ. партрэта А. Вярцінскага // Польмя. — 1997. — № 5.
- Русілка В. Голас магутнага дрэва: Новыя вершы М. Танка // Роднае слова. — 1994. — № 9.
- Сабалеўскі А. Не шараговая падзея // Беларус. драматургія. — Вып. 4. — Mn., 1997.
- Сабалеўскі А. Працягваючы знаёмства // Беларус. драматургія. — Вып. 3. — Mn., 1997.
- Савіцкая А. Леташняя пабудка ў драматургіі // Тэатр. Беларусь. — 1993. — № 2.
- Садаўнічы Э.Містэрый «калючага дроту»: Парадоксы сучаснай беларускай драматургіі // Роднае слова. — 1996. — № 12.
- Сачанка Б. Сняцца сны аб Беларусі...: Літ.-крытыч. артыкулы, інтэрв'ю. — Mn., 1990.
- Тычына М. Ісці ў свет — і не губляць сябе // Роднае слова. — 1997. — № 7, 8.
- Тычына М. Курапаты — Хатынь — Чарнобыль: Савецкая гісторыя ў лютстэрку літаратуры // Роднае слова, — 1994. — № 4.
- Тычына М. Лекі ад амнезіі: Сучасная тэматыка ў сучаснай літаратуры // Роднае слова. — 1994. — № 2,3.
- Тычына М. Песні Арфея: Агляд сучаснай беларус. літаратуры // Роднае слова. — 1994. — № 1.
- Чыгрын С. Пад дрэўны гоман Белавежскай пушчы: Беларус. літ. плынь у Польшчы // Роднае слова. — 1995. — № 2, 3.
- Шаблоўская І. Драма абсурду ў славянскіх літаратурах і ёўрапейскіх вопыт. Паэтыка. Тыпологія. — Mn., 1998.

© OCR: Камунікат.org, 2011 год

© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2011 год

© PDF: Камунікат.org, 2011 год